

Baha Tevfik

felsefe-i ferd
anarşizmin osmanlıcası

فلسفه فرد

Görülüyor ki sosyalizm ve anarşizm akımları birbirinin kardeşi değil, belki düşmanıdır. Bunları bir değil, ayrı anlamalı, birbirinin zıddı bellemelidir.

Ben bu yeni çağın içinde 'anarşizm'i görüyorum.

Kanımca kölelikten, ücretli köleliğe ve ücretli kölelikten sosyalistliğe geçen insanlık en sonunda anarşizme ulaşacak ve orada bireyselliğin bütün bağımsızlığını, bütün azametini duyumsayacaktır.

9 901075 600045

SANARŞİZMİN OSMANLICA

500900

yumuşak g yayınları: 3
anarşizmin osmanlıcası
felsefe-i ferd

Birinci Baskı: Ağustos 1997
Dizgi: ğ
Montaj: Erdem
Baskı: Umut Matbaacılık

OSMANLI DÜŞÜNCE TARİHİ DİZİSİ: 1
Dizi Editörü: Burhan Mardini

Anarşizmin Osmanlıcası - 1

Felsefe-i Ferd

Baha Tevfik

Cumhuriyet Türkçesi: Burhan Şaylı

yumuşak g yayınları

Bu çalışmayı; kendisiyle gerek tarih gerek felsefe üzerine
yaptığımız sohbetlerde ondan feyz almakla kendimi
mutlu ve bahtiyar saydığım, dost insan
Reha Çamuroğlu'na ithaf ediyorum.

İçindekiler

01.01. Dizi Editörünün Notu	
01.02. Önsöz	13
01.03. Önsöz Notları	28
01.04. Baha Tevfik ve Arkadaşlarının Eserleri	29
01.05. Baha Tevfik Hakkında Kaynakça	31
02.01. Bir İki Söz	39
02.02. Bireyin Önemi	40
02.03. Özgürlüğün Sınırı Bireyin Liyakatıyla Orantılıdır ...	43
02.04. Hükümetin Etkinliği Bireye Nasıl Dayanır?	46
02.05. Çöküşe Sebep Bireydeki Ahlak Bozukluğudur	49
02.06. Bireyin Terbiyesi - Gençlik ve Kötümserliği	53
02.07. Bireyi Memur Yapan Yasadır	57
02.08. Memurların Hali [Hazım bey (?)]	60
02.09. Felsefe Meseleleri	66
02.10. Bir Felsefi Karşılaştırma	77
02.11. Flaubert'in Fizyolojisi [Adolf Jerison (?)]	83
02.12. Millileşmek Emeli	89
02.13. Gerçek Gericiler ve Avrupalılaşmak [Memduh Süleyman]	93
02.14. Tantanalı Terimler	97
02.15. Boş İnançlar ve Günümüzde Evlilik	100
02.16. Çağın Sonu ve Birey Felsefesi'nin Sonucu	105

01.01.

Dizi Editörünün Notu

Adını "*Osmanlı Düşünce Tarihi*" diye koyduğumuz bu dizinin tarihsel sınırlarını yıl olarak belirtmek gerekiyorsa, 1839 ile 1928 yıllarını verebiliriz. Kuşkusuz *düşünce tarihi* de tarihin kendisi gibi, bir *süreklilik* içindedir. Özellikle bu tarihleri seçmemin birer anlamı var. 1839, *Tanzimat Fermanı*'nın okunduğu, 1928 ise arap harfli türkçe alfabenin latinleştirildiği tarihtir. Her iki tarih, Türkiye'de "batılılaşma" denen olgunun önemli birer durağıdır. Aslında "doğulu" olmanın yanı sıra aynı zamanda "batılı" olma, "batılılaşma" hareketiyle başlamamıştır. Ancak burada *epistemik* ve *ideolojik* bir tutum olarak "batılılaşma"yı kastediyorum.

Harflerin latinleştirilmesi bu sürecin başka bir durağıdır. Harflerin değiştirilmesi üzerine dil ve tarih hakkında çeşitli düşünceler ve spekülasyonlar ortaya atılabilir. Bu spekülasyonların faydaları ya da faydasızlıkları üzerinde durulabilir, tartışılabilir. Ama ortalıkta; geçmişe mal olduğu için *tarihi*, ama günümüzü de derinden etkilediği için *güncel* olan bir gerçek var. Harflerin değişmiş olması. Belli bir toplumsal *episteme*'ye karşılık gelen arap-fars alfabesinden, başka bir toplumsal *episteme*'ye karşılık gelen latin alfabesine geçilmiştir.

Bu değişiklik, zaten çok önce başlamış olan toplumsal-siyasî değişimlere denk düşen bir şeydi. Yani önceden başlayan değişimler süreci, alfabenin de değişmesi gerektiği düşüncesini yaratmıştır. Gerek toplumsal değişimler gerek alfabenin değişimi bir karşılıklık ilişkisi taşır. Yani alfabenin değiştirilmesi, zaten yüzünü "batı"ya çevirmiş olan Türkiye'nin bakışının "batı"ya sabitlenmesine sebep olmuş ve böyle bir yönelim; ideolojik bir tarzda ortaya çıkıp yine ideolojik bir tarzda kodlanmış olan "batılılaşma"yı bir sabit fikir haline getirmiştir.

Üzerinde durmak istediğim esas nokta şu ki; harflerin değişmesi Türkiye insanının bilincinde de öyle yabana atılmaya

cak büyük bir etki bırakmıştır. Bu değişimle beraber Türkiye'li insanın kendi tarihiyle kurabileceği ilişki zayıflamıştır. Yazılı tarihten adeta tarih öncesine doğru fırlayıp uzaklara, çok uzaklara gitmesine sebep olmuştur.

Kendimizin, çevre, yakın, dost ve akrabalarımızın, ebeveynlerimizin biçimlenişleri, bütün bu saydıklarımın birbirlerini yeniden ve yeniden biçimlendirmeleri göz önünde tutulduğunda; insanın bir *tarih* ürünü olduğunu anlamak zor değil. İnsan tarihi yaratmıştır. Ama aynı zamanda tarih de insanı yaratmıştır. İnsanoğlu ile tarih arasında böyle bir karşılıklılık vardır. Ama insanoğlunun yaratılışında, varolmasında başka bir güç daha vardır ki bu aynı zamanda tarihi anlatmaya yarayan bir şeydir: Dil. Ama daha da önemlisi, tarih kendini bu güçle, bu araçla anlatır.

Yazılı tarihin tarih-öncesine doğru gitmesi, aynı zamanda dilin de tarih-öncesine gitmesidir. Sakın bu, insanın da tarih-öncesi bir yolculuğa hazırlandığı anlamına gelmesin!

Demem o ki; Türkiye'li insanın tarihle kaybolmuş ilişkisini yeniden kuracak bir yol olmalı.

Başka olumsuz etkilerle beraber, Türkiye'li dilsizleştiği için tarihsizleşmiştir de. Tarih bilinci toplumun hemen her düzeyinde zayıflamıştır. "Geçmişsiz"liğiyle sakatlanan toplum aynı zamanda "geleceksiz"liğe mahkum olmuştur. Yalnız bugünü yaşamak, bugünü kurtarmak düşüncesinin gereklerini yerine getirme kaygısıyla, "bugün"ünü bile yoketmiştir. Türkiye'li insan aynı zamanda "bugünsüz"dür.

Bu "geçmişsizlik" Türkiye'nin düşünce faaliyeti ve felsefe düzleminde de böyledir. Felsefede de bir tür "aşağılık kompleksi" içindeyiz. Öyle ya "bizden filozof çıkmadı ve çıkmaz da" diye düşünülüyor. Bu doğru olabilir. Tabii ki bu, "filozof"un tanımlanışına bağlı. Ama ben diyorum ki, "batılı" anlamda felsefeyle az veya çok uğraşmış düşünürlerimizin metinlerini ortaya koyalım. Bunun sonucunda, bir düşünce tarihinin yazılması

için malzeme sağlamış oluruz. Düşünce tarihçisi için tarihin "nesne"lerini ortaya koymuş oluruz.

Her felsefe; sınırları az çok belli bir felsefe geleneğinin üzerine oturur, onun üzerinde felsefe yeniden kurulur. Eski felsefenin *episteme*'sinden köktenci bir biçimde kopan devrimci felsefeler bile devirdikleri felsefe tarafından beslenmişlerdir. Böylece denebilir ki; hangi çağda olursa olsun, herhangi bir "çağdaş" felsefe metni felsefe *tarihinden* arındırlamaz. O halde felsefenin yeniden kuruluşu, felsefe tarihinin yeniden kuruluşudur. Felsefe tarihinin yeniden kuruluşu da bize "çağdaş" felsefe metnini verir.

Ondan bize yalnızca bir kaç bölüm pörçük "fragment" kalan Herakleitos'u felsefe tarihinden atın, "batı" felsefesi tarihinin ve bugününün zelzeleye maruz kalacağını görebilirsiniz. Bunlar antik çağın diğer filozofları için de geçerlidir. Ama bir Platon ya da Aristoteles'i felsefe tarihinin dışına atmaya kalktığınızda yalnız "batı" felsefesinin çöktüğünü değil, "islam" felsefesinin de büyük bir felakette "târ û mâr" olacağını görebilirsiniz.

Bundan dolayı diyebiliriz ki bugün bir "osmanlı felsefesi" yoksa, onun düşünce tarihi yazılmadığı için yoktur. "Osmanlı'nın felsefe tarihi" olmadığı için de bizde günümüzde felsefe, yaratıcı ve ses getirici bir anlamda yok. Felsefe tarihinin yaratılması için ise gerçekten çok köklü ve kapsamlı filolojik çalışmalar gerekiyor. Yani metni ortaya çıkaracak *filolojik* çalışma ve *eleştiri*, felsefe tarihinin kuruluşu için olmazsa olmaz bir gerekliliktir.

Renaissance'ı hazırlayan en önemli şeylerden birinin antik çağ yunan dünyasına yönelik filoloji çalışmaları olduğu unutulmamalıdır. Böylece "bizde niçin bugün köklü bir felsefe geleneği yoktur" sorusunu kendine mesele edinenlerin yapması gereken şeyi şimdi görüyoruz. Bu kesinlikle kendi tarihimizin diline vakıf olmaktan geçer. Yani eski harfleri bileceksin, eski metinleri okuyacaksın, onları başkalarının da okuyup tartışmalarını

sağlamak için çevriyazısını yapacaksın, bununla yetinmeyip günümüz türkçesine çevireceksin ve eleştirel bir yayını (edition critique) yapacaksın. Gelenek bu temel üzerinde yükselebilir.

Tabii ki bu ve benzer atılımları; içinde örümcekleşmenin, bilgili cehaletin, sefaletin ve korkunun hüküm sürüp kurumlaştığı üniversitelerden beklemiyoruz.

İşte biz bu diziyi bu kaygılarla hazırlamaktayız. Bu dizinin ilk serisi olarak *"Anarşizmin Osmanlıcası"*nın birinci kitabını yayınıyoruz. Daha sonra liberalizm, materyalizm, sosyalizm vb. serileri yayınlayacağız.

Felsefe, dil, tarih vb. ilgi alanınız içindeyse, eski harfli türkçeyi az çok biliyorsanız, burada sergilediğim anlayış size yakın geliyorsa ve birlikte çalışmaya "evet" diyorsanız bu yazıyı bir *bildirge* olarak kabul edebilirsiniz.

Kadıköy/20 Ekim 1992

Baha Tevfik'in siz okuyuculara sunduğum, başlığını "*Birey Felsefesi*" diye koyduğum bu eserin özgün başlığı "*Felsefe-i Ferd*" biçimindedir.

Baha Tevfik'in bu kitabı eski tarihe göre "1332"de basılmıştır. Ama "*Bir İki Söz*" başlığını taşıyan önsöz niteliğindeki yazı "25 Kânun-i Evvel 329" tarihini taşıyor. Kitabın basılış tarihi olan eski 1332 tarihini şimdilik milâdî tarihe çevirmiyorum. Çünkü gerçek bir tarihleme yapabilmem için tarihleme yönteminin tüm ayrıntılarına vakıf olabilmem gerekirdi. Ama ne yazık ki değilim. Ve başkalarının Baha Tevfik'in gerek doğum-ölüm tarihleri konusunda gerekse eserlerinin tarihlenmeleri konusunda verdikleri milâdî tarihlere güvenemem. Buna rağmen okuyucunun bir fikri olsun diye kitabın basılış tarihi olarak şimdilik yaklaşık bir tarih veriyorum: 1913, 1914 ya da 1915 diyelim.

Ben tarihçi değilim. Tarih yazarı değilim. Eğitilmiş olduğum alan ise felsefedir. Bu yüzden bir tarih metni, ya da düşünce tarihi üzerine bir metin nasıl yazılır konusunda pek sağlam bir fikre sahip olduğumu söyleyemem. Ama bir genel tarih ya da düşünce tarihiyle ilgili bir metin nasıl yazılamaz, bunu biliyorum. Hele hele bu, osmanlının tarihiyle ilgiliyse. Mesela osmanlı tarihinin herhangi bir alanı ya da kurumuyla bir tarihçi gibi uğraşmak için osmanlı diline, onun kıvrımlarına, inceliklerine tam bir vukufu sahip olmak gerekir.

Ben tarih eğitimi görmedim, ama bu şanssızlığımı örtecek bir çocukluğum vardı. Çocuk denecek yaşlarda, 8-9 yaşlarında Kur'ân okumayı öğrenmek için beni hocaya yollamışlardı. Bu bir kaç yıl sürmüştü. Anadilim arapça olduğu için doğrusu çok şanslıydım. Okumayı çabuk kavramıştım. Yıllarca Kur'ân'ı bir kenara bırakmıştım. 1980'li yıllarda Libya Halk Bürosu'nun İstanbul'daki arapça kurslarına 9 ay kadar devam ettikten sonra

bıraktım. Sonra kendi kendime osmanlıca (arap harfli türkçe) derslerine başladım. Kısa zaman sonra, özellikle osmanlının son yüzyılında basılmış metinleri rahat rahat okuyabilir hale gelmiştim. Arapçanın osmanlıca okumama çok büyük katkısı oldu. Hatta bugün beni iddia sahibi olabilecek noktaya getiren odur.

Osmanlıca'yı -özellikle ondokuzuncu yüzyıldaki- çok iyi biliyorum. Ama osmanlıcanın her şeyini değil. Osmanlıca bir derya, türkçeyle bir süreklilik ilişkisinde olsa da ayrı bir dünya çünkü. Ancak bu ilişki yaralanmış ve irin toplamıştır.

1928'de harfler değiştikten sonra, Türkiye toplumunun tarihle olan bağları fena halde kopmuştur. Toplum birdenbire okuyamaz yazamaz hale gelmiştir. Ve bu okuyamaz yazamaz hale geliş, kendi tarihini iyi bilemez hale gelişle paralellik taşır. Zamanla Türkiye'li insan hem Türkiye'nin hem Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihiyle ilgili belge ve kaynakları birinci elden okuyamaz hale gelmiştir. Tabii bir kaç tarih ya da türkoloji eğitimi görmüş insanı hariç tutuyorum, gördüklerini doğru okuyor ve okuduklarını doğru anlıyorlarsa.

Yani, bu alanlardaki bölümlerde üniversite eğitimi görmüş insanların tarih yazmaya ilişkin *olmazsa olmaz teknik bilgileri* kuşku götürür niteliklere sahip. Sözelimi, türkoloji ya da tarihten mezun olmuş kaç "mektebli" hicrî ya da mâli bir tarihi en doğru biçimiyle milâdî tarihe, yani günümüzde kullanılan tarihe çevirebilir? Yine bunlardan kaç, hiç değilse osmanlının son dönemlerindeki basılı belge ve eserleri doğru olarak okuyup bilimsel çevriyazısını yapabilir?

Kuşkusuz bu işi hakkıyla bilen bir kaç yaşlı kişi, bilge insanlar var. Ama "Allâh gecinden versin" ya ölürlerse. Beni affetsinler; onların bir ayağı çukurda, ve üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olan gençlerin, tarihin yazılışı konusundaki *teknik* bilgileri acınacak durumdadır.

Tarih yazımının mutlaka, *bilimsel tarihleme* ve *osmanlıca*yı *iyi bilme* gibi temel birtakım teknik bilgi donanımlarına ihtiyacı vardır. Yani bir anlamda her iş okulunda, o işin özel okulunda öğrenilir. "Bilim"e sihirli bir anlam vermemek kaydıyla tarihin yazılışı birtakım "bilimsel temeller"e dayanmalıdır derim. Burada "bilimsel"den kastım tamamen *teknik bilgi donanımıyla* ilgilidir. Yoksa modern çağların "nesnellik" kavramıyla bir ilgisi yoktur. Çünkü ben tarihin "nesnel" olarak yazılabileceğine inanlardan değilim. Tarihin bir "nesnellığı" söz konusu olabilir. Ama bu durumda, tarih benim için *olgusal* ya da *sayısal* bir değer olarak "nesnel" olabilir. Örneğin, "İstanbul 1453 tarihinde osmanlılar tarafından fethedilmiştir" yargısı *olguyu* ve *sayıyı* bize doğru olarak verdiği için "nesnel" diyebiliriz. Ama tarihin yazılışı bakımından "nesnel"liğinin imkansızlığı başka yerde görünür, yorumlanması ile ilgili olarak ortaya çıkar. Örneğin, "tarih sınıf mücadeleleri tarihidir" yargısı bize herhangi bir *olguyu* ya da *sayıyı* matematiksel bir kesinlikle vermiyor. Bundan dolayı da "nesnel" bir yargı olamaz. Bu yargı yalnızca onu dile getiren öznenin doğrusudur. Yani "öznel" bir yargıdır.

Tarih yazmanın, bazı temel, teknik bilgi donanımlarını gerektirmesi gerçeğini en çok Baha Tevfik'le uğraşırken gördüm. Baha Tevfik, eserleri ve hakkında yazılanları araştırdığım sıralarda, Türkiye'de tarih yazarlığının ne kadar vahim bir durumda olduğunu gördüm. Ve Türkiye'de tarih yazarlığının ne kadar, bilmeyenlerin çok oluşundan ve dolayısıyla yazılanların gerçekliğinin denetlenebilme imkanının azlığının yarattığı fırsatçılıkla malul olduğunu gördüm. Yani; "keçi, çoban olmayan yerde Abdurrahman Çelebi" olmuş!..

Bundan aşağı yukarı ikibin yıl önce yaşamış olan Pythagoras ve onun müridlerinin kulakları çınlasın. Yine bizde yüzyıllar önce yaşamış Hurûfî dervişlerinin kulakları çınlasın!.. Gerek Pythagoras'çı tarikat bağlıları gerekse Hurûfî derviş ve müridleri *sayılara* ve *harflere* özel birtakım anlamlar, hatta *gizemli*,

anlamlar veriyorlardı. Varoluşun gizlerini işaretlere, sayılara ve harflere yüklüyorlardı.

Baha Tevfik'i araştırma sürecinde fark ettim ki işaretler, sayılar ve harfler tarihin yazılışı için ne kadar önemliymiş. Yine bu süreç içinde fark ettim ki, bizde tarih yazarlığı genel olarak hem felsefi hem de "bilimsel" temellerden yoksun. Bizde tarih yazarlığının böyle ilkelerden yoksun oluşuna ilişkin zaten bir önyargım önceden vardı. Ama araştırma süreci içinde, sahip olduğum bu önyargı iyice pekişti.

Düşünün bir kere! Baha Tevfik tarih-öncesi bir devirde yaşamış biri değil. O, ondokuzuncu yüzyılın sonları ile yirminci yüzyılın başlarında yaşamış biri. Yakın tarihten bir kişi. Onun gerçek doğum ve ölüm tarihlerini tam bir bilimsel kesinlikle tesbit edemiyoruz.

Baha Tevfik, hakkında pek yazılmış bir düşünür değil. Bir kitap, bir yüksek-lisans bitirme tezi, bir kaç makale, ve her birinde ondan bir kaç satır ya da bir kaç sayfayla söz eden bir kaç kitap... Hepsi bu kadar. Ne ciddi bir tarihleme, ne ciddi bir okuma, ne ciddi bir çevriyazı, ne ciddi bir çeviri, ne ciddi bir eleştiri, ne eserlerinin ciddi bir tesbiti ve bunların basılışının en doğru biçimde tarihlenişi, ne ciddi bir yaşam öyküsü.

Bir bakıyorsunuz onun doğum ölüm tarihlerini veren yazıların hiç biri diğer bir yazıda geçen tarihle uyum göstermiyor. Yazmadığı kitap yazmış gibi gösteriliyor. Bir kitabının basılışı için yapılan tarihleme, başka bir kaynakta verilenle uyuşmuyor. Yanlış okumalar ... Yanlış bilgiler ... Tuhaf yorumlar ... Giderek yanlışlıklar ve tuhafıklar birinden diğerine aktarılarak berbat bir gelenek haline gelmiş. Böylece işinin ehli, ciddi bir araştırmacı neyi nereden ayıklayacağı konusunda, nereden başlayacağı konusunda şaşkınlığa düşüyor. Çünkü ona yabancı olan kocaman bir yanlış yapı var. Hatta yanlış yapılardan oluşmuş devasa bir yanlışlar kompleksi var. Böylece Baha Tevfik ya da başka bir yakın tarih düşünürü bir bakıyorsunuz tarihin dışına çı-

kıveriyor. Onu tekrar ortaya çıkarabilmek için —deyim yerindeyse— adeta arkeolojik bir kazı yapmak ve kazı buluntularını yerinde tasnif edip değerlendirmek gerekiyor.

Gerçekte bütün yazılı tarihimiz -ki buna düşünce tarihi de dahildir- ya resmiyyetin gözlükleriyle ya da muhalif bile olsa başka bir resmiyyetin gözlükleriyle görülüp malûl olmuştur. Ya da ehliyyetsiz birtakım insanların alelacele "malı kurtarmak" sevdasıyla ortaya koymuş oldukları kişiliksiz, biçimsiz metinlerle sakatlanmıştır. Bellî ki böylesi biçimsiz metinleri ortaya koyan ehliyyetsiz tarihçiler; metânet, sabır, tevekkül, basîret, idrâk gibi kavramlara epey uzak duruyorlar.

Entellektüel çabanın her türü; ister felsefe ister edebiyat olsun, ister bilim ister sanat alanında olsun Hz. Eyyûb sabır ve metânetini gerektirir. Yapıtı ortaya çıkarmak için; onu oluş sürecinde bekletmek, —deyim yerindeyse— şarap gibi yillandırmak gerekir. Yoksa tatsız tuzsuz bir şey çıkar ortaya. Bu, tarih yazısı ya da yapıtı için daha da geçerlidir. Öyle ya! Yılların eskittiği bir kişiyi, olayı veya olguyu bir çırpıda yargılamaya hakkımız var mı? Onu alelacele yapılmış bir çalışmayla tüketmeye hakkımız var mı?

Otorite -ve tabii ki otoriter tarih yazımı- her zaman hızlı ve acelecidir. Ama günümüzde de yavaşlığın, sükûnet, metânet ve sabrın yaratıcı dünyası üzerinde tahakküm kurmuş olan hız, yaralayıcı ve yok edici olması hasebiyle tehlikelidir de. Otorite hızlıdır. Çünkü hız *tarih yazımının* problemleri dahil, her türlü problemi çözer. Ama iki farkla: Yanlış ve eksik olarak!

Otoriter üniversite de hızlıdır. İnsanları hızlı bir biçimde eğitir, üretir ve piyasaya sunar. Fen bilimleri, felsefe, hukuk, iktisat, siyasal bilgiler, tarih vb. öğrenciler hep aynı biçimde üretir. Zaman zaman bazı üretim hataları ortaya çıksa da hep aynı ... Ve bunlara işlerini bildiklerine dair bir diploma verilir, yani ehliyyet.

İşte sözü getirmek istediğim yer "ehliyyet" meselesiydi.

Ama tabii ki beni ilgilendiren "sürücü ehliyeti" değil ... Arapça kökenli olan "ehl" veya "ehil" kelimesi eski türkçede; "mâlik, mutasarrıf olan; mahâretli, usta, kabiliyetli, becerikli; bir yerde oturan; karı kocadan her biri" gibi anlamların yanı sıra "akraba, aile" gibi anlamlarla da kişinin birine ya da bir şeye *yatkınlığına* ve *yakınlığına* işaret eder.⁽¹⁾

Eğer üniversitelerden alınan "ehliyyet" bürokratik anlamın dışında bir anlam taşımıyorsa, düşünce tarihimiz bazan ehliyyetsiz insanların elinde kalmıştır, demenin bir sakıncası yoktur. Bir tarihçi okuduğu tarih metnini yanlış okuyorsa, -bu yanlışlığın önemli ya da önemsiz olması önemli değildir- o yazarın "nesnel"liğinden kuşku duyulmalıdır. Çünkü burada söz konusu olan; *metin*, yanlış okumadan mütevellid olarak yok edilmiştir. Ve sonra bu yokedici kişi, yok ettiği nesne hakkında yazıyor. Tabii ki buna nesnellik denemez. Başka türlü söylersem burada söz konusu olan; görmenin psikik anlamıyla yanlış görmedir. Buna psikolojide *halisünasyon* denir.

Modern tarih yazınımızda böyle bir tutum içinde olan insanlara raslanabilir ve aranırsa bulunabilir. Ben bu konuda lafı fazla uzatmak istemiyorum. Ancak, benim daha önce sunduğum anlamıyla, tarihte nesnellığe karşı bir tutumla yazdığını gördüğüm, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Bölümü'nde doktora öğrencisi Mehmet Ö. Alkan'ın, konumuzla doğrudan ilgili olduğu için, yani *Felsefe-i Ferd'e* [Birey Felsefesi] ilişkin olarak yaptığı yanlış okumaları sergilemek istiyorum. Alkan, Baha Tevfik üzerine yazdığı makalelerde bazan önemsiz bazan önemli okuma yanlışları yapmıştır. Önemsiz olanlar bile, benim savunduğum anlamıyla, tarihte nesnellığı yaralar. Alkan bazan da - göstereceğimiz örneklerde olduğu gibi- okuyamadığı kelimeleri uydurmuştur:

1. örnek: "Hayât-i ictimâ'iyede en mühim esâs ferddir. Gerçi rûhiyyât-i ferdiyye kavânîni rûhiyyât-i ictimâ'iyeye kavânîniyle ucu ucuna tevâfuk etmiyor; bununla beraber yine

en esâslı kavâ'id-i ictimâ'îyye ferde, ve ferddeki *hasâ'is* üzerine müsteniddir" cümlesinde vurgulayarak belirttiğimiz *hasâ'is* kelimesini, Alkan "hasâlis" biçiminde okumuştur. Osmanlıcada "hasâlis" diye bir kelime yoktur, belli ki Alkan tarafından Osmanlıcaya katkıda bulunulmuştur! "Hasâ'is" ise bireyin kendine özgü niteliklerini dile getirir.⁽²⁾

2. örnek: "Kavî efrâddan kavî hükûmetler çıkar" cümlesini ise "kuvvâ-yi efrâddan kuvvâ-yi hakimiyetler çıkar" biçiminde yanlış okumuştur. Bu yanlış okuma cümlelerin anlamını değiştirmektedir. Cümlelerin doğru okunuşu; "güçlü bireylerden güçlü hükûmetler çıkar" biçiminde bir anlam verirken, onun yukarıda belirtilen biçimdeki yanlış okunuşu; "bireylerin güçlerinden hakimiyetlerin güçleri çıkar" gibi tuhaf bir anlam verir.⁽³⁾

3. örnek: "*herkesi* 'aynı nazariyye, 'aynı nokta-i i'tikâd etrâfında bulundurmağa sa'y etmek nasıl fikrî bir istibdâdın menşe'-i hakîkisini teşkil ederse ferde büyük bir ehemmiyet vererek herkesin fikir ve ictihâdına hürmet etmek esâsı da irâde-i hakîkiyye ve hürriyyetin en mühim bir *merkez-i te'âlisi* olur." Burada işe Alkan, "herkesi" kelimesini küçük bir yanlışlıkla "herkesin" biçiminde okumuştur. Ancak "te'âlî" kelimesini "telâliye" biçiminde okuması korkunç bir yanlıştır. Osmanlıcada yine "hasâlis" örneğinde olduğu gibi, böyle bir kelime yoktur.⁽⁴⁾

4. örnek: "Dört sene evvel her şeyin, hatta siyâsî hatalarla beraber fennî câhilliklerin bile bir ma'zereti vardı: İstibdâd!.. Hep yapılamayan, yâhûd fenâ yapılan işlerin mes'ûliyyeti bu zavallı istibdâda 'atf olunurdu." Burada da Alkan, cümleyi anlamsızlaştıracak biçimde, "Hep" kelimesini "ben" diye okumuştur. Umarım burada Alkan dizgiciyi tek "günah keçisi" haline getirmeyecek, tıpkı Baha Tevfik döneminde bazı muhaliflerin her başarısızlıkta "istibdâdı" ya da "devr-i sâbıkı" tek günah keçisine çevirmeleri gibi.⁽⁵⁾

5. örnek: "Ba'zı kimseler ve ekseriyyâ büyük mü'ellifler 'sosyalizm' ile 'anarşizm'i birbirine pek yakın 'addederler. Hatta

sosyalizm biraz şiddetli olursa meselâ 'konünizm' [komünizm olacak, B. Ş.] fikirleriyle karışırsa hemân anarşistlikle *tebeddül* eder fikrini beslerler." Burada da Alkan, "tebeddül" kelimesini "tedbir" diye okumuştur. Lâ havle ve lâ kuvvete lâ billâh!..⁽⁶⁾

6. örnek: "Şimdiki anarşistlik kendi mevki'ini açmak için *mâni'aları* yıkmakla meşgûldür. İstikbâlin anarşistliği kendi mevki'-i hakikisini bulunca artık yıkmakla değil, bil'akis yapmakla iştiğâl edecektir." Burada Alkan, "mâni'aları" kelimesini "ma'nâları" diye anlamı epey değiştirecek bir biçimde okumuştur.⁽⁷⁾

Son olarak 7. örneğe geçmeden önce belirtmek isterim ki, bu okuma yanlışlarını, hem tarihin hem düşünce tarihinin kimlerin ellerinde, ne hale getirildiğini göstermek için verdim. Bu vereceğim son örnek hariç, örneklerin hepsi, çevirisini size sunmuş olduğum Baha Tevfik'in *Felsefe-i Ferd*'den yapılan okuma yanlışlarına ilişkindi. Şimdi vereceğim bu son örnek ise Haydar Rıfat tarafından önce bazı makaleleri kendi imzasıyla *İştirâk* dergisinde, sonra kitap şeklinde yayınlanan *Sosyalizm* adlı çeviri-kitapla ilgilidir. Bu makaleler ya da kitap Georges Tourniere'ye ait. Tourniere'nin bu kitabındaki ilk makale *İştirâk* dergisinde de aynen yayınlanmış ama çeviri olduğu belirtilmemiştir.

7. örnek: Yukarıda sözünü ettiğimiz kitabın ilk makalesi "Sosyalizm Niçün *Te'essüs* Edecek" başlığını taşıyor. Oysa Alkan, başka bir makalesinde, vurgulamış olduğum "Te'essüs" kelimesini "Tepe Üstü" diye okuyarak bütün başlığı tepe üstüne devirmiş, nesnellik denilen naneyi de tepelemiştir. Gerçekten inanılır gibi değil!..⁽⁸⁾

Okuyucu eğer isterse *Felsefe-i Ferd*'in Alkan tarafından yanlış okunmasına ilişkin örnekleri özgün arap harfli nüsha ile karşılaştırabilir. Bu nüsha çeşitli kütüphanelerde bulunabilir. Bunlardan bildiğim iki tanesini söyleyebilirim. Bir tanesi benim de yararlandığım nüshadır ki İstanbul'da Beyazıt Devlet Kütüp-

hanesi'nde mevcuttur. Bu kütüphanenin Nadir Eserler bölümünde 25271 numara ile kayıtlıdır. Bildiğim bir başka nüsha ise Ankara'da Milli Kütüphane'de 1968 A 386 numara ile kayıtlıdır. Bunun dışında *Felsefe-i Ferd*'in bu ilk çevirisini basmış olan yayınevi tarafından basılacak olan, yine benim tarafımdan yapılmış *Felsefe-i Ferd*'in bilimsel çevriyazı (transcription) metninin az sayıda çoğaltılıp numaralanmış nüshalarından yararlanılabılır. Burada sunmuş olduğum çeviri metninde olduğu gibi, yukarıda sözünü ettiğim çevriyazı metninde de özgün sayfa numaraları sayfaların sağ tarafına verilmiştir.

Bu kitap kapaktan da anlaşıldığı gibi "*Anarşizmin Osmanlıcası*" adlı küçük serinin ilk kitabı olarak yayınlandı. Pek fazla tanınmayan bir yazardan bir kitap çevrildiğinde, mütercim veya yayınevi veya başka biri tarafından, çevrilen kitabın yazarı hakkında yazılmış -kısa da olsa- bir hayat hikayesi konulması adettendir. Fakat ben yayıncılarımdan Çetin'in bütün ısrarlarına rağmen böyle bir şeyi yapmadım. Çetin'in ve siz okuyucularının affına sığınarak bunun sebebini açıklamak istiyorum:

Daha önce de bir vesileyle bir şekilde açıkladığım gibi; ben Baha Tevfik'i araştırma süreci içinde, bizde genel olarak tarih ve düşünce tarihi yazarlığının felsefi ve "bilimsel" temellerden yoksun olduğunu gördüm. Dolayısıyla Baha Tevfik hakkında yazılanların çoğunda, benim için daha çok *olgusal ve sayısal* anlam taşıyan "nesnellik" unutulmuş olduğu için bu metinlere güven duymak zorlaşıyor. Bu konuda yazmış, bu konuda en iyi tanınmış düşünce tarihçileri bile, ayrıntılara girilmek istendiğinde güvenilemez hale geliyorlar ki, onların sunduğu bilgiler de birer kırıntı. Bir ara kendimi antik çağ yunan felsefesinin "fragment"larıyla uğraşan bir felsefe tarihçisi gibi hissettim. Oysa Baha Tevfik o çağın filozoflarından aşağı yukarı ikibin yıl sonra yaşamış biri. Baha Tevfik'in ve başka bir çok düşünürlerimizin adeta ondokuz ve yirminci yüzyıllar içindeki bir tür "antik çağ"ın derinliklerine ve karanlıklarına gömülmüş olmasının

tek sorumlusu elbetteki yalnızca yöntem ve eleştiri yoksulu bazı tarihçiler değildir.

Bu kendimizi birey olarak sevmeyişimizle de ilgili bir şeydir. Bize yakın, en yakın olan tarihi bilmeyiz. Yani kendi *bireysel* tarihimizi. Kişisel geçmişimizde, bireysel *tarihimizde* olagelmış önemli önemsiz bir çok olayları unutuvermişizdir. Kişisel olaylarımızın üzerinde düşünmemişizdir. Onlar geçmiştir. Dolayısıyla geçmiş de geçmiştir. Kendi kişisel geçmişimiz bile önemsizdir. Doğum günümüzü bilmeyiz. Bilsek bile önemsizdir.

Rakamlara olumsuz bir gizemle yaklaşan bürokrat, bireysel kimliğimizin üzerindeki rakamları, işaretleri, adları ve soyadını inceliyor. Onları başka bir kağıda; özenle, olabilecek en biçimsiz, en çirkin, en okunamaz, en anlaşılabilir bir biçimde yazıyor. Yani artık kimliksizsiniz. Ya da bir çok kimliğiniz vardır. Yüzümüzde maskeler var. Kimliğimiz meçhul. Tıpkı bireysel geçmişimiz gibi. Kişiliğimiz ve kişisel tarihimiz önemsizleşince, bir toplumun kişiliğinin ve tarihinin ne önemi vardır ki!.. Aah unutuş!..

Eskilerin bir sözü vardır: "Akl-i beşer nısyân ile ma'lûl olur." İnsan aklı unutuşla sakatlanır, demek istemişler. Doğumumuzu unutmuşuzdur. Bundan dolayı ölümümüz üzerinde de düşünmeyiz. Doğum üzerine düşünmeyince, ölüm üzerine niye düşünelim ki? Her şeye rağmen bunun tek sorumlusu biz değiliz. Aldığımız eğitimin de bunda rolü yok değil. Çünkü ne ekilirse o biçilir. Çünkü aslında lise sıralarında öğrenmemiz gereken tarihlemenin yöntemini üniversitelerin ilgili bölümlerinde bile öğretmemişler bize. Bize lise sıralarında, sonradan çoğumuz tarafından unutulmaya mahkum olacak olan en karmaşık cebir denklemlerini, eğitimin kendine özgü boyun eğdirici ve cebir ve zor yöntemleriyle öğretmişler de, "fî 1300 küsûr hicrî" tarihinde doğmuş olan sevgili babaannemizin milâdî kaç tarihinde doğduğunu tam bir kesinlikle tesbit etmemizi sağlayacak

olan yöntemi öğretmemişler.

İşte bu sebeplerden dolayı ben, hemen şimdi, burada Baha Tevfik hakkında bir hayat hikayesi yazmayacağım. Çünkü yazacaklarımdan sorumluyum. Ve ayrıca güvenilir bulmadığım Baha Tevfik hakkındaki kaynaklardan edindiğim doğru-yanlış bilgilerle bu sorumluluğun altına girmek istemiyorum. Bir adamın hayat hikayesini kendi aceleciliğimin kurbanı yapmak istemiyorum.

Buna rağmen, Baha Tevfik'in hayatındaki önemli noktalar hakkında biraz da olsa bilgi vermenin yararlı olacağına inanıyorum. Ama hakkında vereceğim doğum-ölüm tarihleri şimdilik *iş görsün* diyedir. Okuyuculardan ricam, bu tarihleri *mutlak* olarak kabul etmemeleridir. Çünkü gerçekte tarihleme bir kaç yıl oynayabilir.

Baha Tevfik; şimdilik, 1881'de İzmir'de doğmuş, 1916'da İstanbul'da çok genç yaşta ölmüştür, diyelim. Babası gümrük memuru Mehmed Tevfik efendidir. İlk öğrenimini İzmir Namâz-gâh Mektebi'nde, orta öğrenimini ise İzmir Rüşdiyyesi ve Mülki İ'dâdî'de tamamlayan Baha Tevfik Fransızca'yı iyi biliyordu. Yüksek öğrenimini "iyi" derece ile bitirdiği İstanbul'daki Mekteb-i Mülkiyye'de [Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu] tamamladı. Çok kısa bir zaman için memurluk yapmışsa da, memurluk hayatına dayanamamış ve istifa etmiştir. Bir ara Rehber-i İttihâd-i 'Osmânî Lisesi'nde de felsefe öğretmeni olarak göreve başlamış ve hayatının sonuna kadar bu işi yapmıştı. Hayatının belki en önemli kısmı yayıncılıkla geçmiştir ki, 6-7 yıl gibi bir müddet içinde çeviri veya telif bir çok eser ortaya koymuştur. Bu eserlerin önemli bir kısmı felsefe veya doğa bilimleri üzerinedir. Ayrıca yine bu dönemi içinde, bir çok dergi veya gazetenin sorumlusu olarak imzasını koymuştur. Bu süreli yayınların bir kısmı felsefe, edebiyat, politika gibi konuları içerirken bir kısmı da mizah dergileridir. Konusu yalnızca felsefe olan türde ilk sayılabilecek bir felsefe dergisi çıkarmıştır ki, dergi *Felsefe*

Mecmû'ası adını taşır. En yakın arkadaşları arasında Memduh Süleyman, Ahmed Nebil, Subhi Edhem ve "Sosyalist Hilmi" lakabıyla da anılan gazeteci Hüseyin Hilmi beyleri anmak mümkündür. Ahmed Nebil ve Memduh Süleyman beylerle ortak çevirileri yayınlanmıştır. Her üçü Alman doğa bilimci ve maddeci filozof Büchner'in *Kraft und Stoff* adlı eserini *Madde ve Kuvvet* başlığıyla çevirirler ki bu eser o zaman Avrupa'da "maddeciliğin İncil'i" diye kabul edilmiştir. Bu çevrenin dili için, bir anlamda denebilir ki, maddeciliğin osmanlıcasıdır.

Ama bunlar arasında özellikle Baha Tevfik'in dili anarşizmin osmanlıcasını temsil etmektedir. Bunu *Felsefe-i Ferd*'in [Birey Felsefesi] son makalesinde hiç bir kuşkuyla yer bırakmayacak denli açık bir biçimde görürüz. Okuyucuyu bu eserle başbaşa bıraktığımızda, okuyucu bunu adım adım hissedecek ve görecektir.

Bu konuda şimdilik fazla spekülasyon yapmak istemiyorum. Ancak özellikle belirtmek istiyorum ki, bence Mehmed Ö. Alkan'ın bir makalesinde öne sürdüğünün aksine Baha Tevfik bir "liberal" değil, bir anarşisttir. Yoksa Alkan, anarşizmi "kaos" ya da "terör" anlamında mı kabul ediyor? Yoksa böylece osmanlıların Proudhon ya da Kropotkin kadar tahakküm aleyhinde düşünceler geliştirebileceklerine inanmıyor mu? Tahakküm aleyhtarlığını osmanlılara layık mı görmüyor?⁽⁹⁾

Gerek Alkan'ın gerek başkalarının Baha Tevfik hakkında öne sürdüğü düşüncelerle hesaplaşma işini, *Anarşizmin Osmanlıcası* adlı küçük serinin ikinci kitabına bırakıyorum. Bu, benim bir "bilim" olarak tarihe verdiğim değerden kaynaklanıyor. Bu ise, "nesne" ya da konumuz bağlamında "tarihin nesnesi" denilebilecek şeyle çok sıkı bir bağlantı içindedir.

Nedir nesne? Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'üne göre şöyle tanımlanmış: "Nesne: 1. Belli bir ağırlığı ve hacmi, rengi, maddesi olan her türlü cansız varlık, şey (...). 2. *fel.* Öznenin dışında kalan her konu, obje (...)."⁽¹⁰⁾

Sözlük'ün bu ruhsuz tanımına değer vermezsek, belki "nesne"nin de canlılığını görebiliriz. Ben bir nesneyim ve canlıyım. Gördüğüm bitkiler birer nesnedirler ve canlıdırlar. Bitki olmadığı gibi hayvan sınıfına da girmeyen dünyanın öbür bölümleri, sürekli bir *hareket ve oluş* içinde olan bu dünya, bu evren nasıl olur da cansız bir nesne gibi görülebilir. Yine de sözlüğün verdiği tanım, varolanların bir tür tasnif edilmesine yardımcı olduğu için hoş görülebilir. Ama felsefenin *varlıkbilgisi* [ontoloji] disiplininde, nesnenin bu şekilde kavranışı nesneyle beraber bizi de, bizim birey olarak kendi nesnemizi de cansızlaştırır. Nesnemizin içindeki canı yok eder. Ama şimdi ben; *nesnenin*, yazılardan kurulmuş bir yapı olarak yazılı tarih için ne anlama gelebileceği konusundaki düşüncelerimi aktarmayı deneyeceğim.

Hiç bir tarih metni, kendi kuruluşunu ilgilendiren nesne veya nesnelere olmaksızın ortaya çıkamaz. Am bazan nesnelere "kopya"ları ya da "model"leri, daha yerinde bir söyleyişle "suret"leri de herhangi bir metnin veya tarih metninin kuruluşunda iş görürler. Fakat bir nesnenin, şeyin sureti, onun "suret" oluşu, onu o şeyin kendisinden daha değersiz yapmaz. Çünkü nesnel dünyaya, dış dünyaya bu açıdan bakıldığında; nesnelere, şeyler ve suretler birbirine karışmıştır. Birbirlerine dönüşmüşlerdir. Yani dünya; şeylerin ve suretlerin birbirine sürekli karşıtlığı *bir oluştur*. Konumuz açısından örnelemeye çalışayım.

Konumuz; her hangi bir şekilde Baha Tevfik. Yani Baha Tevfik; muhtemel bir düşünce tarihi metninin nesnesidir. Umarım onu "nesne"leştirdiğim için kemikleri sızlamıyordur. Şaka bir yana! Baha Tevfik'in fizik varlığının hangi biçimlere girdiğini bilebilecek durumda değilim. Bilmek de gerekmiyor. Ama Baha Tevfik yaşarken bir takım "suret"lerini bıraktı. Baha Tevfik bu suretlerde bir biçimde yaşıyor. Onun suretleri nelerdir? Tabii ki eserleri. Çeviri veya telif kitapları, makaleleri, çıkardığı dergiler vb.

Konumuzun daha yakınına gelirsek, *Felsefe-i Ferd*'in ilk, yani eski harfli baskısı Baha Tevfik'in suretlerinden biridir. Ama kendi başına bir metin, bir tarihçi malzemesi olarak *Felsefe-i Ferd* yine bir nesnedir. Ama o, söz gelimi çevriyazı olarak çevrildiğinde suret olarak çoğalmış olur. Yine çağdaş türkçeye çevrildiğinde yeni bir surettir o. Ama aynı zamanda nesnedir, ulaşılabilecek en eski suret o ise. Suretin çoğalışı sonsuz çeşitlilikte ilerleyebilir. Biri çevrilen metni yorumlayabilir, bu yorumun yorumu yapılabilir... *Felsefe-i Ferd*'in kendisi türkçe olmayan başka bir dile çevrilebilir. Böylece suret başka bir biçimde çoğalıyor.

Ama bir tarih malzemesinin kopyası kötü yapılmışsa ... Yani diyelim ki biri bu bizim *Felsefe-i Ferd*'i yanlış okumuş, dolaşısıyla onun yanlış bir kopyasını yapmış, onun suretini berbat bir surat haline getirmişse ... İşte en azından bu yüzden, belki sırf bu yüzden metnin kendisini, yani malzemeyi, nesneyi gün ışığına çıkarmak gerekiyor. Bu, gün ışığına çıkarma işine öncelik vermek gerekiyor. Ben ilkin bunu yapıyorum. Baha Tevfik'in düşünsel kimliği üzerine yapılacak tartışma ve spekülasyonlara sonra devam edilebilir. Bundan, ben de büyük bir zevk duyacağım.

Şimdi üzerinde konuşmaksızın rahat edemeyeceğim bir konu daha var ki, yine bu çeviri çalışmasının arka planındaki Baha Tevfik çalışmasıyla ilgilidir. Bu çeviriden önce, İstanbul Üniversitesi, Felsefe Bölümü'ne "yüksek lisans bitirme tezi" olarak sunmak üzere, içinde *Felsefe-i Ferd*'in çevriyazı metnini de ihtiva eden bir çalışma yaptım. Ancak "tez" olarak yargılanmadan reddedildi. Başka bir söyleyişle, "danışman" sıfatındaki sayın hocanın, Felsefe Bölümü'nün başka bir çok öğretim üyelerinin özgürlük korkularının kurbanı oldu.

Son olarak üzerinde durmam gereken bir şey var ki, *Birey Felsefesi*'indeki makalelerle ilgili bir kaç önemli noktadır.

Kitaptaki 16 makaleden 3'ü Baha Tevfik'e ait değildir. Baha

Tevfik bunları özgün başlığı *Felsefe-i Ferd* olan eserinin içine almış olmakla bu makalelere katıldığını gösteriyor. Zaten bu makalelerin ikisinde bunu açıkça da belirtiyor.

Baha Tevfik'in "*Bireyi Memur Yapan Yasadır*" başlıklı makalesine, kim olduğunu henüz bilemediğim Hazım bey [?] diye birinin itiraz niteliğindeki makalesini, ona aynen katıldığını belirterek kitabın içine alır: Hazım beyin bu makalesi "*Memurların Hali*" başlığını taşır.

Bundan başka, alman olduğunu isminden tahmin ettiğim, ama kimliği konusunda yine herhangi bir bilgi bulamadığım *Adolf Jerison* [?] diye birinin "*Flaubert'in Fizyolojisi*" başlıklı makalesini de eserine katmıştır. Bu makaleyi kitaba niçin kattığını henüz anlamış değilim. Fakat belki bir eleştiri örneği olarak ... Yine de bu makale, herhangi bir şekilde, kitabın içindeki diğer makalelerin oluşturduğu *bağlam* ile ilişki içinde görülmüyor.

Kitaptaki bu iki makale dışında, Baha Tevfik'e ait olmayan üçüncü bir makale daha vardır. Bu makale, Baha Tevfik'in en yakın arkadaşlarından *Memduh Süleyman*'a aittir ve "*Gerçek Gericiler ve Avrupalılaştırmak*" başlığını taşıyor. Baha Tevfik bu makaleye de katıldığını belirtip yayınlıyor.

Biz de kitabın özgünlüğünü bozmamak için bu makalelerin üçünü de vermeyi uygun gördük. Bu makaleler, hem çeviri metni olan *Birey Felsefesi*'nde hem de çevriyazı metni olan *Felsefe-i Ferd*'te bulunmaktadır.

Bütün bunların dışında, belirtmem gereken en son nokta da, makalelerin numaralanışı ile ilgilidir. Özgün eserde makaleler numaralanmamıştır. Ancak konu hakkındaki tartışmalarda teknik bir kolaylık sağlasın diye, makaleler tarafımızdan numaralanmıştır.

Ayrıca *Birey Felsefesi* metninde, köşeli parantezler içindeki ifadeler bana aittir.

Kadıköy/18 Ekim 1992

- (1) Bkz. Devellioğlu, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. 7. bas., Aydın kitabevi. Ankara, 1986 / s. 249.
- (2) Bkz. Alkan, Mehmet Ö.: "*Düşünce Tarihimizde Önemli Bir İsim: Baha Tevfik*." *Tarih ve Toplum* dergisi içinde. İletişim Yay., Nisan 1988, sayı: 52, s. 45/237 / Ayr. krş. için bkz. Baha Tevfik. *Felsefe-i Ferd*, Kete'on Bedrosyân Mat. Dersa'âdet, 1332. s. 3
- (3) Bkz. agk., agm. s. 45/237 / / Ayr. krş. için bkz. B. Tevfik, age. s. 3
- (4) Bkz. agk., agm. s. 45/237 / / Ayr. krş. için bkz. B. Tevfik, age. s. 7
- (5) Bkz. agk., agm. s. 45/237 / / Ayr. krş. için bkz. B. Tevfik, age. s. 46
- (6) Bkz. agk., agm. s. 45/238 / / Ayr. krş. için bkz. B. Tevfik, age. s. 117
- (7) Bkz. agk., agm. s. 46/238 / / Ayr. krş. için bkz. B. Tevfik, age. s. 120
- (8) Bkz. agk., "*Baha Tevfik ve İştirak'teki İmzasız Yazıları*". Agd. içinde. Kasım, 1990, sayı: 83, s. 7/263 / / Ayr. krş. için bkz. Georges Tourniere: *Sosyalizm*. Matbaa-i Hayriyye ve Şürekası. Dersa'âdet, 1326. Mütercimi: Haydar Rıfat, s. 15 / / Ayr. bkz. *İştirak: Journal socialiste Ichtirak*. Numero: 15 (22 Mayıs 1326), s. 229 vdd. / / Ayr. bkz. agd. Numero: 16 (29 Mayıs 1326), s. 243 vdd.
- (9) Bkz. Alkan: Yukarıda ag. makalelerin her ikisi.
- (10) Bkz. *Türkçe Sözlük II: Türk Dil Kurumu*. Yeni baskı. Ankara, 1988, s. 1083

01.04.

Baha Tevfik ve Arkadaşlarının Eserleri

- **Ba's-i Ba'd el-Mevt** (Ölümden Sonra Diriliş): Tolstoy'dan Bahâ Tevfik. 1325
- **Biraz Felsefe**: Bahâ Tevfik. (El yazması)
- **Darwinizm**: Karl Robert Eduard von Hartmann'dan Memdûh Süleymân. 1329
- **Felsefe-i Edebiyyât ve Şâ'ir Celis**: Bahâ Tevfik. 1330
- **Felsefe-i Ferd** (Birey Felsefesi): Bahâ Tevfik. 1332
- **Feminizm**: 'Alem-i Nisvân (Kadınlar Dünyası): Odette Lacquerre'den Bahâ Tevfik.
- **Fransızca İştikâk Luğatı** (Lexikologia française): Hasan Vasfi - Bahâ Tevfik. 1323-1325.
- **Hassasiyyet Bahsi: Yeni Ahlâk**: Bahâ Tevfik - Ahmed Nebîl.
- **Hücre: Hayâtın Esâsı**: Fikrî Tevfik. (Baha Tevfik'in kardeşi)
- **İnsânın Menşe'i: Nesl-i Beşer** (Die Anthropogenie oder die Entwicklungsgeschichte des Menschen): Ernst Haeckel'den Ahmed Nebîl.
- **Karagöz Sâlnâmesi**: Bahâ Tevfik.
- **Madde ve Kuvvet** (Karft und Stoff): Friedrich-Karl-Christian Ludwig Büchner'den. Bahâ Tevfik - Ahmed Nebîl
- **Muhtasar Felsefe**: Bahâ Tevfik. 1331
- **Nietzsche: Hayâtı ve Felsefesi**: Bahâ Tevfik - Ahmed Nebîl - Memdûh Süleymân. Serbest çeviri yoluyla.
- **Psikoloji: 'İlm-i Ahvâl-i Rûh**: Bahâ Tevfik - Ahmed Nebîl.
- **Târih-i Felsefe** (Histoire de la Philosophie): Alfred Fouillée'den. Bahâ Tevfik - Ahmed Nebîl.
- **Teceddüd-i 'İlmi ve Edebî**: Bahâ Tevfik

— Tedkikât: Terâcim-i Ahvâl: Bahâ Tevfik. 1325

— Vahdet-i Mevcûd: Bir Tabi'at 'Aliminin Dîni: Ernst Haeckel'den. Bahâ Tevfik - Ahmed Nebîl.

İkinci kitapta Baha Tevfik'in bu eserleri hakkında tek tek duracağım için ayrıntılı künye vermeyi gereksiz gördüm. Bütün bu kitaplar dışında Baha Tevfik'in basılmamış bir *Madame Bovary* çevirisi olduğu, Tank Zafer Tunaya tarafından iddia edilmiştir. Bunun dışında, bazı kaynaklarda Rabier'in *Logique* adlı eserini *Mantık* diye çevirdiği yazılmıştır. Bütün bunların dışında Baha Tevfik'in kendisi *Birey Felsefesi*'nin sonunda, *Yıkılan Esâslar* adlı bir kitap yazacağından söz ediyor. Ancak bu kitabı yazıp yazmadığı meçhuldür.

Bütün bu kitapların yanı sıra Baha Tevfik'in bir çok felsefe dergisi ve bir çok mizah dergileri de çıkardığını daha önce belirtmiştik. Bunlardan başlıcaları aşağıda alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Bunlar; *Çocuk Bahçesi*, *Düşünüyorum*, *Eşek*, *Eşref*, *Felsefe Mecmû'ası*, *Ma'lûm*, *Piyano*, *Yine O*, *Yirminci 'Asırda Zekâ* ve *Zekâ* adlı dergilerdir.

Bu dergilerin ayrıntılı künyelerini, dergileri ikinci kitapta tek tek ele alacağım için vermeyi yine gereksiz buluyorum. Okuyucuya bir fikir sağlasın diye sunulmuştur. Fakat şimdi daha ayrıntılı araştırma yapmak isteyen meraklı okuyucuya kolaylık olsun diye Baha Tevfik hakkında yazılmış metinlerin çoğunu ihtiva eden bir kaynakçayı şimdiden vermeyi yararlı buluyorum. Bu kaynakçada geçen kaynakların az bir kısmına henüz ben de ulaşamadım. Değerli veya değersiz bulduğum her kaynağı ekledim.

01.05.

Baha Tevfik Hakkında Kaynakça

- Alkan, Mehmet Ö.:** *Baha Tevfik ve İştirak'teki İmzasız Yazıları. Tarih ve Toplum* dergisi içinde. İletişim Yay. İst., Kasım 1990 - sayı: 83 / s. 7
- Alkan, Mehmet Ö.:** *Baha Tevfik'in Siyasal Düşünüşü. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler: Ansiklopedisi* içinde. İletişim Yayınları. İstanbul, 1989 / s. 1814-1815
- Alkan, Mehmet Ö.:** *Düşünce Tarihimizde Önemli Bir İsim; Baha Tevfik. Tarih ve Toplum* dergisi içinde. İletişim Yay. İstanbul, Nisan 1988 - sayı: 52 / s. 41- 49
- Alkan, Mehmet Ö.:** *II. Meşuriyet'te Doğa Felsefesi ya da Subhi Edhem Üzerine Notlar. Felsefe Dergisi* içinde. De Yay. İst., 1989 - sayı: 29 (3) / s. 50-58
- Alkan, Mehmet Ö.:** *Türkiye'de İlk Felsefe Dergisi; Felsefe Mecmuası. Tarih ve Toplum* dergisi içinde. İletişim Yay. İst., Haziran 1989 - sayı: 66 / s. 49-56
- Alkan, Mehmet Ö.:** *Siyasal Düşünce'nin Dünyevileşmesi; "İlim"den "Bilim"e Geçişin Kritik Evreleri; Osmanlı Materyalizmi ve Baha Tevfik. (Master tezi) İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, SBF, Siyaset Bilimi Bölümü. İst., 1988 / İÜK tez no: 17816 / tez danışmanı: doç. dr. M. Şükrü Hanioğlu*
- Bolay, S. Hayri:** *Felsefi Doktrinler Sözlüğü. Akçağ Bas. Yay. Paz. A.P. Ank., 1990 (5. baskı) / s. 17*
- Bolay, S. Hayri:** *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi. Akçağ Bas. Yay. Paz. A.P. Ank., [1990]*
- Bursalı Mehmed Tahir:** *Osmanlı Müellifleri II. İstanbul, 1333 h. / s. 111*
- Celal Nuri [İleri]:** *Anarşizm; Hükümeteşizlik Meslek-i Felsefesi. [İst.] Özege no: 24007*
- Çapanoğlu, Münir Süleyman:** *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi, Sinan Matbaası. İstanbul, 1964 / / Burada*

- Baha Tevfik ve çevresini ilgilendiren yazılar ayrıca Ant: *Sosyalist Teori ve Eylem Dergisi*'nin çeşitli sayılarında yayınlanmıştır. Bkz. *Osmanlı Döneminde İlk Sosyalist Yayınlar*. Agd. Ağustos 1970, sayı: 4, s. 83-84 / Ayrıca *Türkiye'de Sosyalizm: Gâve'ye Karşı Baha Tevfik* başlıklı mak. için bkz. agd. Eylül 1970, sayı 5: s. 83-84 / *Ahmed Nebil ve "Tramvay Kumpanyasının Rezaletleri"* başlıklı makale için bkz. agd. Aralık 1970, sayı: 8, s. 83-84
- Darendelioğlu, İlhan:** *Türkiye'de Komünist Hareketleri*. Toker Yay., İst., 1979 (5. bas.)
- Duman, Hasan:** *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu; 1828 - 1928* [: 1828-1928 Union Catalogue of the Periodicals in Arabic Script in the Libraries of Istanbul]. "İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi İslam Konferansı Teşkilatı" yayınıdır. İst., 1986 / s. 96, 103-104, 107, 228, 319, 471
- Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu I: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Kütüphane Başkanlığı Yay. Ank., 1987**
- Harris, George:** *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları:* çev. Enis Yedek, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1976
- Işık, İhsan:** *Yazarlar Sözlüğü*. Risale Yay., İst., 1990 / s. 69.
- İslam Ansiklopedisi: İslam Alemi; Etnografya ve Biyografya**
Lugati MEB Yay. İst., [1961-1988]
- Kaygusuz, Bezmi Nusrefi** *Bir Roman Gibi*, Gümüşyak Matbaası. İzmir, 1955 / s. 78
- Karaosmanoğlu, Yakub Kadri:** *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*. Bilgi Yay. Ank., Ağustos 1969 / s. 46-47
- Kaynardağ, Arslan:** *Türkiye'de İlk Felsefe Dergisi ve Baha Tevfik Felsefe Tartışmaları* 4. kitap içinde. Panorama Yayınevi. İstanbul, Eylül 1988 / s. 93- 98
- Koçu, Reşat Ekrem:** *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul, 1958 / s. 1861, 5370-5374

- Kurdakul, Şükran: *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*. Cem Yay., İst., 1985 / s. 108
- Milli Kütüphane'de Mevcut Arap Harfli Türkçe Kitapların Muvakkat Kataloğu I- II/Ek I. Milli Küt. Cilt ve Basımevi. Ank., Aralık 1964 - Temmuz 1971
- Meydan-Larousse Ansiklopedisi, II. Meydan Gaz. ve Neş. Ltd. Pti. İst., 1969 - 1986 / s. 671
- Mücellidoğlu, Ali Çankaya: *"Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikde" Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (Mülkiye Şeref Kitabı); (Atik) Mekteb-i Fünun-i Mülkiye - Mekteb-i Mülkiye-i Şahane Mezunları; 1860 (1276 R.) - 1908 (1324 R.); III. Cild, Ankara, 1968 - 1969 / s. 1116-1120.
- Özege, M. Seyfettin: *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*; I-V. Fatih Yay. İst., 1971
- Özkırımlı, Atilla: *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İst., 1987 (4. bas.) / s. 179-178
- Sayılgan, Aclan: *Türkiye'de Sol Hareketler, 1871-1972*. Hareket Yay. İst., Haziran 1972 (2. bas.)
- Somar, Ziya: *Dünyada ve Bizde Anarşi ve Anarşizm*. Erdini Basım ve Yay. İstanbul, [1971]
- Subhi Edhem: *Baha Tevfik. Serbest Fikir Mecmuası* içinde. No: 3-15 (15 Mayıs 1330) / s. 1-4
- Şapolyo, Enver Behnan: *Türk Gazeteciliği Tarihi; Her Yönüyle Basın*. Güven Mat. Ank., 1971 / s. 173-175
- Tanzimat'tan Cumhuriyet'te Türkiye Ansiklopedisi. İletişim Yay. İst.
- Teber, Serol: *Ludwig Büchner ve Osmanlı Düşünürleri Üstündeki Etkileri. Felsefe Dergisi* içinde. De Yay. İst., Eylül 1986 - sayı 16 (2) / s. 5-16
- Tevetoğlu, Fethi: *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*. Ankara, 1967
- Tökin, Füzuran Hüsrev: *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi; 1839 - 1965*. Elif Yay. İst., 1965

- Tunçay, Mete:** *Türkiye'de Sol Akımlar; 1908-1925.* AÜ - SBF Yay. Ank., 1967
- Türk Ansiklopedisi.** MEB. İst., 1967 (2. bas.) / s.54
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.** Dergah Yay. İst. / s. 185
- Ülken, Hilmi Ziya:** *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi.* Ülken Yay. İst., Haziran 1979 (2. bas.) / s. 227-240
- Zeki Cemal:** *Amele Hareketleri; Memleketimizde Amele Hareketlerinin Tarihçesi.* Meslek dergisi içinde. No: 21 (5 Mayıs 1925). / s. 11

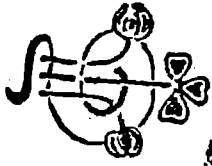
Burhan ŞAYLI
Kadıköy/19 Ekim 1992

کتابخانه

تلفون: ۱۱۳۴۰۰۰۰

کتابخانه ملی و اسنادی ایران
تهران - خیابان ولیعصر
تلفون: ۱۱۳۴۰۰۰۰

روزنامه «تجدید» : روزنامه «تجدید»

تهران

در مجله «تجدید» شماره ۱۳۳۱

۱۳۳۱

BİREY FELSEFESİ

Bahâ Tevfik [Bahâ Tevfik / Baha Tevfik] :
Felsefe-î Ferd. Şâhîbî ve nâsiri : Cem'iyet
Kütübhanesi / Kete'ön Bedrosyân Ma'ba'sası
Dersa'âdet, 1332 / 120 s. / 'Ulüm ve Felsefe
Kitâbhanesi 'aded : 1

Referanslar :

Beyazıt Devlet Kütüphanesi : 25271

Milli Kütüphane : 1968 A 386

Özege : 5465

Toplumsal hayatta en önemli esas bireydir. Gerçi bireysel psişğin yasaları toplumsal psişğin yasalarıyla ucu ucuna örtüşmüyor; bununla beraber yine en esaslı toplumsal ilkeler bireye ve bireyin özelliklerine dayanır. Bireyin terbiyesi ve bireydeki kuvvetin sonucu ulusal egemenliği doğurduğu gibi bireyin ezilmesi ve sönmesi de istibdadı doğurur. Güçlü bireylerden güçlü hükümetler çıkar, buna karşın yoksun ve miskin bireylerden oluşmuş bir toplumsal heyetten de girişimsiz, aciz yöneticiler ortaya çıkar. Memleketimizde varolan toplumsal durumları incelemek istediğim zaman kendi gözlerimin yetmediğini anladım. Ve hızla toplumsal bilimlerde Durkheim'ın, toplum bilminde Desmoulin's'in pek büyük bir maharetle hazırlanmış oldukları gözlükleri aldım. Bunlarla toplumsal durumlarımıza baktım. Hastalık; toplumsal heyetimizden çok o heyeti oluşturan bireydeydi. Böylece kitabımın birinci kısmını şimdilik görebildiğim bu bireyin hastalıklarına ayırdım.

İkinci bölümde memleketimizdeki felsefe akımına ait bir kroki çizdim, ve felsefenin kısa bir planını yaptım. Doğu felsefesi diye çıldıranlara anlamlı örnekler gösterdim. Ve nihayet toplumsal durumlara geçerek memleketimizin varolan toplumsal görünüşünden ve özellikle bundan sonra nasıl hareket etmemiz gerekeceğinden söz ettim. Bu da üçüncü bölümdü.

Bu gibi önemli sorunlar hakkında böyle küçük bir yapıtın yetersizliği açıktır. İleride bu konulara ilişkin başka ciltler de yayınlayacağım. Şimdilik eli kalem tutanlarımızı bu hususta tartışmaya özendiriyorum.

Çünkü bu tarz yayınların vatan için büyük yararlar ortaya koyacağına şiddetle inanıyorum...

25 Kanun-i Evvel 325
Baha Tevfik

Bireyin Önemi

Bir çok siyasi öğretilerin temel ilkesini oluşturan bu konu; bizde henüz layık olduğu kadar açıklanmamıştır. Tarihin ilk uygarlıklarından [birini kurmuş olan] yunan[lıların] felsefesine hızla bir göz atacak olursak, orada bir çok öncü düşünürlerin, bu sorun hakkındaki uzun ve mantıklı mücadelelerini görürüz. Düşünceler ve misaller filozofu Platon; bireye hiç önem vermemiş, her şeyde, her sorunda, her türlü siyasi ve toplumsal örgütlenmede daima genelliği ve ortaklığı desteklemiştir. Platon bireye verilen önemin yersiz olduğunu söyler ve kamuoyunun bireye saygısı şöyle dursun; bireyi kamuoyu adına fedayı öğretirdi. Bu türden çalışmalarıyla sosyalizmin ilk ustalarından olmak onurunu elde eden bu zat gerek toplumsal öğretisinde, gerek siyasi öğretisinde pek büyük hatalara düşmüş ve "her şey genel olmalıdır, hatta gözler, hatta kulaklar, hatta eller!.." diyecek kadar aşımliklara kaçmıştır!..

-6- Tükenmez bir güce sahip olan doğanın; kendi zorbaca yasalarına daima boyun eğmek zorunluluğunda bulunan bireyle re ayrı ayrı dağıttığı beceri ve yetileri aynı ortalama düzeye indirgemek, ya da yine bu beceri ve yetiler arasındaki ayrılığın kaldırılmasını ve yokedilmesini istemek; doğaya ve doğallığa karşı durmak hatta onun üstüne çıkmak türünden bir hayal olur. Özellikle zamanının düşüncelerine ve alışkanlıklarına karşı her yönden üstün olmak isteyen Platon gibi bir hekimin böylece aşırılığa kaçtığı bir zamanda bireye önem vermenin aleyhinde bulunarak aşırı olmaya çalışması, bazı konferansçılarımızın "burada size siyasetten söz edecek değilim, çünkü siyaset vs. ..." sözleriyle asla siyasetten söz etmeyeceklerini söyledikleri halde daha ilk sözlerinde siyasetin tanım ve niteliğinden dem vurmalarına benziyor.

Bireyin gereken önem derecesine ulaşması bir çok siyasi örgütlenmenin şiddetle sarsılmalarını gerektirse bile "her şey

genel olmalıdır, hatta gözler hatta kulaklar, hatta eller..." ilkesinin doğuracağı doğadışılığı gerektirmez. Ellerin ve ayakların genel olmasını destekleyen ve bunun olası olduğunu zanneden hekim; insanlar arasındaki maddi ve maddi olmayan farklılığı ve bunun zorunlu sonucu olan düşünce ve huy karşıtlıklarını hiç de anımsamak istememiştir.

Bu karşıtlıkları kaldırmak, yani herkesi aynı kuram, aynı inanç noktası etrafında toplamaya çalışmak nasıl düşünsel bir zorbalığın gerçek kaynağını oluşturursa, bireye büyük bir önem vererek herkesin düşünce ve çabasına saygı göstermek ilkesi de gerçek istenç ve özgürlüğün en önemli bir yükselme noktası olur. -7-

Aristo metafizik bakış açısından her ne kadar pek ruhani ve hayali kalmışsa da siyasi bilgilerde Platon'u kat kat geçmiş, bireyin değer ve önemini takdir ederek gerçek özgürlüğün bireylere verilen önem derecesinde gelişeceğini ve düşünce karşıtlıklarının tam bir geçerlilikle ölçülebileceğini söylemiştir.

Bugün en aşırı sosyalistler bile onaylarlar ki insanlığın mutluluk ve barışı Platon'un sosyalist ilkelerinden çok Aristo'nun bireyci kuramlarıyla mümkün olabilmektedir.

Eğer İsa'nın doğumundan üçyüz bu kadar yıl önce yerinde olarak yazılan bu bireyci kuramlar hemen toplumsal ve siyasi hayata uygulanmış ve Platon'un arzusu üzere her şeyin, hatta çocukların bile kamuya ait olması ilkesi az çok benimsenerek hayatın bütün belirtilerine zorba hükümetler eliyle düzenlenmesi ve yönetimi yoluna gidilmemiş olsaydı bugünkü insanlık derece derece ilerleyerek sonunda ücretli köleliğe geçebilmiş değil, belki gerçek bir özgürlüğün mutlu beşiğinde büyümüş gitmiş olacaktı!

İlkçağların bu önemli kuramlarından esinlenerek meselelerin bölüm ve ayrıntılarına ilişkin uzun uzadıya düşüncelerini dile getiren yeni filozoflardan şimdilik söz etmeyeceğim. Çünkü geçmişin en karanlık derinliklerinden çıkarıldığı halde hiç -8-

bir zaman "geçmişe bulanmış!" olduğu iddia edilemeyen bu kuramlar; esas itibarıyla ta o zamandan günümüze kadar aynı değer ve meziyetini korumuş ve Aristo'ya Organon adlı tanınmış eserini yazdırdığı gibi ondokuzuncu yüzyıl ustalarından İngiliz Herbert Spencer'a da (Hükümete Karşı Birey) adıyla kabul edilmiş kitabını yazdırmıştır.

Bundan başka özgürlükseverliğini ilan eden her hükümet bireyin en büyük bir hakkı olan istenç ve özgürlük ilkesini kabul etmiş ve kendi etki alanı içinde her türlü karşıt düşüncelere ve muhalif öğretilere değer vermiştir. Şu kadar ki... (İkinci bahse müracaat)

Özgürlüğün Sınırı Bireyin Liyakatıyla Orantılıdır

"Halk; manevi düzeyini yükselterek kendi kendisini sevk ve idare edecek bir olgunluk derecesine ulaşmadıkça aşırı özgürlük; pek zararlı sonuçlar verebilir."

Bu sözü bütün uygar ülkelerin siyaset bilimcileri oybirliğiyle onaylıyor.

Öncelikle bu ciheti kanıtlayacak bir kaç örnek gösterelim: Alman doğabilimcilerinden ünlü hekim Ernst Haeckel bir kitabında: "Yüzyılın gerçekleri halk arasında tamamıyla yayınlanıp genelleşmelidir ki siyasi durumlarda itidal ve sükunet ortaya çıkabilsin; böyle olmadıkça hükümet biçimi ister istibdad olsun ister meşrutiyet; gerçekte hepsi birdir" diyor.

Montesquieu'nün: "Her kavim layık olduğu hükümetle, layık olduğu kanunlarla yönetilir" sözleri bütün dünyada ünlüdür.

Max Nordau, önemli bir eserinde: "Halk hükümete ihtiyacı olduğuna dair nazlanmadıkça onu kendi hususiyetleri arasında bulacak ve bir dakika bile gerçek özgürlüğünü kazanmış olmayacaktır" diyor. -10-

Bu kesin yargılardan biz şu sonucu çıkarıyoruz: Gerçek özgürlük hükümetin biçiminden çok bireyin tahsil ve terbiyesiyle irfan seviyesinin mümkün ölçüde yükselmesiyle mümkündür. Bu temel ilkeler ortaya konulmadıkça ve her türlü noksanlarımızın, her türlü acizlerimizin, hatta yoksulluk ve gereksinimlerimizin bile hafifletilmesini ve tedavisini hükümetten bekledikçe özgürlük ve meşrutiyetimizin biçiminde yükselmeyi değil alçalmayı beklememiz gerekir.

Muhالیf partiler hükümete karşı: "Ahali aç kalıyor, daha bir fabrika bile açmadınız feryadıyla halktaki acz, bağıllık, sığınma hassalarını ilan edip yayarken, aynı zamanda "gerektiği kadar özgürlüğümüze malik olamıyoruz!" tarzındaki iddialar

büyük bir çelişiklik içinde görünüyor! Biz her hareketimizle, her sözümüzle hükümetin üzerimizdeki sonsuz vesayetini onaylar hatta bu vesayetin daha genişleyip kuşatıcı olmasını istedikçe hükümete dolaylı olarak o kadar büyük bir yetki veriyoruz ki buna karşı bazı işlerin ayrıntılarına ilişkin itirazlarımız, bütün hesaplarımızı ve her türlü sorumluluğu üzerine yüklettiğimiz bir katibimizden on paralık bir masrafın hesabını sormamıza ve ona: "Sen bizim her işimize karşıyorsun" diye çışmamıza benziyor.

-11-

Mademki onu bütün işlerimize vekil atadık, her şeye karışmak hakkıdır.

İşte biz hükümeti hâlâ böyle bir vasi, böyle bir sorunlar çözücüsü varsaydıkça onun koyup ikame edeceği kuralları ve sınırları da hoş görmemiz gerekir.

Dünyanın hangi noktasına gidilirse gidilsin, en ilkel en vahşi kavimlerde bile hükümetin gücünün bireyin ilerlemesiyle ters orantılı olduğu göze çarpar. Eğer böyle olmasaydı kavimlerin durumunda uyum ve itidalden çok kargaşa ve ayaklanmaya tanık olunurdu. İngiltere'de önemli bir siyasi öğreti kurmuş olan Hobbes diyor ki:

"Doğada bir insan diğer bir insana karşı yardımcı ve dost değil adeta bir kurttur. Herkes her şeyi kendisi için istediğinden diğerlerini bu şeylerden mahrum etmeyi düşünür ve her insan böyle düşündüğünden çarpışmalar çıkar. Her kişi bütün diğer kişilere karşı savaşçıdır ve doğal durum çarpışmadır.

-12-

"Acaba kim kazanacak?.. Kuşkusuz ki gücü çok olan!. Bu yengi de pek doğal, pek mantıklı, akla ve doğruya pek yakın bir şeydir, yani makul ve makbuldür. Doğal hukukun en doğrusu ve temellisi işte bu, yani hak kuvvetlinindir. Kuvvetli; zayıfın zararını gerektirebilir. Fakat bu zarar bir haksızlık değildir. Çünkü zayıf için bir hak, bir yasa var olamaz, olsa bile böyle bir yasaı uygulattırmak zayıfın harcı değildir.

"Neden şikayet ediyorsun? Kendi keyfimden çok senin

keyfine mi hizmet edeceğim? Bu seni istediğini gerçekleştirmekten yoksun bırakmak için değil, kendi isteğini yerine getirmek içindir. Muktedirsen sen de böyle hareket et... İşte en büyük düstur!.."

Hobbes'un bu düşünceleri, böyle hareket etmemizi tavsiye ettiği için değil, böyle harekete doğal olarak mecbur olduğumuzu göstermek için değerlidir.

İşte yaradılış olarak bu kadar fırsatçı; bu kadar çıkar düşkünü olan insanlar ancak terbiye, bilim, uygarlık düzeyidir ki teskin ve tadil ediyor ve gerçek çıkarın fırsatçılıktan ve mücadeleden çok barış ve sükunette olduğunu öğretiyor.

Böylece yapılan kanunlar, yani toplumdaki toplumsal bağ- -13- lar bu sükuneti sağladığı halde makbul, aksi taktirde saçmadır.

Şimdi kendi toplumsal koşullarımıza bakalım. Geniş özgürlüğün bizdeki yansımalarını ve bu ilkeye dayatarak düzenlenen gayet sıkı yasaları gözönüne alalım ve bilelim ki bunların düzenlenmesine sebep hükümetteki istibdad eğilimi değil hanüz bireyde hükümünü gerçekleştiren özgürlük anlayışının olmamasıdır!

[02.04.]

-14-

Hükümetin Etkinliği Bireye Nasıl Dayanır?

Son günlerin gereksiz ve anlamsız nakaratlarından biri de "hükümetin etkinliği" meselesidir. Etkin ve güçlü bir hükümete gereksinimimiz olduğunu söyleyenler; ve bu sözleri akıl ve mantıkla muhakemesine razı olamayacakları eylemlere siper edenler; henüz iddialarını takviye ve ispat edemediler. İstanbul'da hiç bir gazete kalmadı ki yüzeysel bir biçimde hükümetin etkinliğinden bahs etmemiş olsun. Bir zamanlar en sıkı muhalefet gazeteleri bile etkin ve güçlü bir hükümetin gerekliliği iddiasına karşı boyun eğiyorlar, en hafif bir eleştiri sözcüğünün telaffuzundan çekiniyorlardı...

Bugün ben kendi kendime soruyorum: Etkin bir hükümetin kullanılış yeri neresidir? Böyle bir hükümetin etkinlik ve gücü kimler üzerinde gerçekleşecektir? Uyruklar üzerinde mi?

Yabancılar yani dış düşmanlarımız üzerinde mi?.. Bunları birer birer inceleyelim: Uyruklar üzerinde etkinliği gerçekleştirebilmek için ne gerekiyor?.. Öncelikle uyruklardan yani ulustan güçlü olmak gerekiyor ki buna ulusun egemenliğini hükümetin egemenliğine çevirmek denir. Abdülhamid bunu, bu etkinlik ve güç politikasını pek iyi oluşturmuş ve ulusun yalnız egemenliğini değil; en basit ve tarafsız istek ve istençlerini öldürmüştür. Bunun için başvurduğu araçlar gözönüne alınırsa şimdiki gibi güçlü bir çoğunluğa ulaşmak hevesi şöyle dursun tersine her şeyi birey olarak yönetmek ve kocaman bir memleketin gayet karışık ve ayrıntıları çok işlerini dört duvar arasından düzeltmek gibi gayet muzır ve acıip yollara saptığı görülür.

Uyruklar üzerinde etkinlik gerçekleştirmek, meşrutiyetle bağdaşmayan bir yönetim tarzıdır. Bu tarzın biricik dayanağı da; Abdülhamid'in pek iyi keşf edip uygulamış olduğu şiddetli

merkeziyet usulü oluyor. Etkin bir hükümet; memurları sorumluluk tanımayan ve asları hakkında istediği gibi ödüllendirme ve cezalandırma gerçekleştirmede özerk olan hükümettir.

Etkin bir hükümet; uzun uzadıya soru, açıklama, ulusal denetim gibi ulusun meşru haklarını tanımak istemeyen hükümettir.

Etkin bir hükümet; eleştirilere katlanmayan, halkın düşüncelerinden korkarak onun sakin ve suskun kalmasını sağlamaya çalışan hükümettir.

Böylece etkinliğini uyrukları üzerinde gerçekleştirmeye çalışan bir hükümetten yarar değil, zarar beklemelidir; yaşam değil uyuşukluk, ölüm beklemelidir; düşüş, hastalık, hatta çöküş beklemelidir. -16-

Böyle bir etkinliğin yalnız memurlar arasında cereyan edeceğini zannedenler de var. Bizde memurların az çok aydın bir tabaka oluşturduğu düşünülürse onlar üzerinde gerçekleştirilecek bir istibdadın kapsamının derecesi hakkında bir fikir elde edilmek mümkün olur. Halbuki bu etkinliğin sınırları memurları daima aşar. Ve çok aşar. Üstünün buyruk ve isteğine boyun eğmek istemeyen memur nasıl yaşama ve geçinme zorunluluğunu düşünerek bu fikrinden vazgeçerse hükümetle ve memurlarla işi olan her birey de başarıya ulaşmak ve rahatlamak için daima onlara yoldaşlık eder, ve bizde her iş memurlardadır. Sözüün gelişi bir ilçeye gidelim. Oranın kaymakamı mutasarrıf, mutasarrıf valiye, vali İçişleri Bakanlığı'na bağlı ve onun boyunduruğu altındadır. Bu her gitmek istediğimiz ilçemizde de böyledir. Her işi hükümetle olan eşraf çoğunlukla ve hatta tamamen kaymakamla iyi geçinmek düşüncesiyle bu isteğe boyun eğenler, eşrafın çiftliklerinde, tarlalarında, bağlarında çalışan ekinciler ve ırgatlar da aynı isteğe bağlı olmak zorunda kalırlar. -17-

Görülüyor ki hükümetin etkinliği meşru da olsa, müthiş ve sürekli bir istibdad oluşturmaktan geri kalmıyor.

Şimdi ikinci cihete geelim: Eğer hükümetin etkinliği -biz- de daima zannedildiği gibi- uyruklar üzerinde değil de yabancılar ve dış düşmanlarımız üzerinde gerçekleşecekse o zaman mesele değişir. Lakin böyle bir etkinlik; ulusu ezmekle değil onu yükseltmekle, ona söz söyleme hakkını, yazma hakkını, toplumsal haklarını, düşünce özgürlüğünü vermekle ve onun özgürlüksever görünüşünden feyz alarak kazanılır. Yaşam ve güç bundadır. Yaşama hakkı ve özgürlüğe malik olduğunu derinden kavramış bir ulusun emaneti olan hükümetin güç ve etkinliği, mağdur ve merde aşım tahakkümle elde edilen üstünlük isteğinden kuşkusuz yüzbin kat daha meşru ve daha etkilidir. Şu kadar ki yukarıdaki bahsimizde dile getirdiğimiz gibi öncelikle bireyde gereken insani liyakat ve özgürlüğu uyandırmak gerekir. Buna dayanarak ilk önce bireyi ve onun toplumsal hastalıklarını inceleyelim. (Aşağıdaki bahse müracaat)

Çöküşe Sebep Bireydeki Ahlak Bozukluğudur

Memleketimizin gelişme yolunda büyük bir hızla ilerlemediğini söyleyenler, bu gecikmişliğin sebebi olmak üzere pek çok şeyler anmışlardır. Bence bu sebeplerin en önemlisi ahlak bozukluğudur. Hatta bu hastalık bence cehaletten daha önce ve daha müthiştir. Ahlaki metanetini ve her türlü anlamıyla terbiyeye malik olmayan bir ulusun bireyleri yalnız gecikmişliğe değil, hatta batışa bile mahkum olur. Tarihin bir çok olayları buna tanıktır. Roma, Bizans hükümetleri, Endülüs İslami saltanatı, hatta Lehistan'ın akibeti herkesçe bilinmektedir. Bu hükümetlerin hepsinde de ahlak bozulmuş, bireylerde metanet ve doğruluk kalmamış, utanç denilen özellik bütün bütün silinmişti.

Ne yazık söylemeğe mecburum ki bizde de bu durumun başlangıcına tanık olunmaktadır. Yalancılık, dolandırıcılık, göz boyamak gibi bayağı sanatlar memleketimizin her tarafında ve özellikle az çok uygarlaşmış şehirlerimizde pek çok dikkat çekiyor. Bu gibi ahlaksızlıklarımız, ister devr-i sabık'ın [Abdülhamid'in istibdad rejimi kastediliyor.] suçu ve zorunlu bir sonucu olsun, ister günden güne artan manevi hastalığımız olsun; etkisi daima birdir. Vatandaşların görevi bu acı gerçeği gizlemek ve onu dile getirmekten korkmak değil, tam tersine açmak; tartışmak ve tedavisine çalışmaktır.

Çağımız toplumbilimindeki bireyin önemi, ancak ahlaki metanet ve daha doğrusu istenç terbiyesi, girişim, azim, çekimmezlik gibi özgürlere yaraşır özelliklerle ortaya çıkar. Bunlar yokken hiç bir bireyin mevki ve önemi takdir edilemeyeceği gibi gerçek ahlak ve gerçek özgürlük de kurulamaz, her devlet bireylerden oluşur, denildikten sonra ulusal egemenlik ve devletin bağımsızlığı gibi şeylerin de bireylerdeki istenç gücü ve metanet özellikleriyle ölçülebileceği anlaşılır. Birey bağımsız olmazsa hükümet bağımsız olamaz. Birey hakim değilse, bu açık

ve ahlaki hakkindan vazgeçiyorsa hükümet mahkumiyete hazırlanmalıdır, bireyde bağlanma özelliği arttıkça, bir genel bireyler heyeti olan hükümette de bu gereksinim uyanır. Kırmızı zerrelere yoğunlaşmasından beyaz bir kütle oluşmadığı gibi; metanetsiz, dönen, azim ve girişimden uzak bireylerden de metin, girişimci, sebatkar bir hükümet çıkamaz.

-20- Memleketimizin en büyük siyasi olgusu demek olan geçen seneki partiler hayatına göz atacak olursak ahlak ve metanetin derecesi hakkında bir fikir elde etmek mümkün olur. Her hafta partisini değiştiren ve bu eylemini gazetelerle ilana gerek gören bir birey; açıktır ki kendince bilinen ve seçilmiş bir siyasi çabaya değil, ayda kazandığı veya kazanmayı ümid ettiği beş on kurşun devam ve teminine koşuyor. Ciddi bir siyasete arka çıkmakla elde edilecek genel ve büyük çıkar bugünün adı ve sefil çıkarına feda ediyor ve sırf bu sahte ve anlayışsız fedakarlığı aleme göstererek amacına daha çabuk ulaşmak için gazetelere kadar başvurmaya karar veriyor. Bir ay önce olanca vicdani (!) kanısıyla dahil olduğu partiden bugün yeni bir vicdani kanının zorlamasıyla istifa ettiğini ilan ediyor. Ciddi bir siyasi ve toplumsal öğretinin, ciddi bir çabanın yılların araştırma ve deneyiminin sonucu olduğu biliniyorken her ay değiştirilmesi itiraf edilen bu tür günöbirlik vicdani (!) kanıyı nasıl açıklamak gerekir; bu konuda para çekmek, göze girmek, mevki tutmak sonuçta ihtiras ve ahlaksızlıktan başka nasıl bir sebep tasavvuruna imkan vardır?..

-21- Siyasetteki metanetsizlik ticaret alemimizde de kendini gösterdiği ilgililerce bilinmektedir. Hayatın bir mücadeleden ibaret olduğu gerçeği bilindikten sonra her yerde olagelmekte olan ticari hileler mazur ve makbul görülse de meşru olmayan bir biçimde servet kazanmak için adeta dolandırıcılık türünden piyasalarımızda pek onur kırıcı bir dereceyi bulan hilekarlıklar takdir edilemez. Müddeti gelen bir bonoyu tamamıyla ödemedi kaçarak taksit bağlayabilmek ve böylece önemsiz bir çıkar

sağlamak için alacaklıyı saatlerce bekleten ve nihayet yalvararak, ağlayarak mahkemeye gitmekten kurtulan ticaret sahiplerimiz az olmadığı gibi bu günlerde pek yaygın olan iflasların da araştırma sonucunda çoğunlukla hileli ve fırsatçı olduğu görülmektedir.

Hele memleketi en çok yükselteceği iddia olunan kitap ticareti pek hayrete ve teessüfe değer bir durumdadır. Babıali Caddesi'ni dolduran kitapçıların büyük çoğunluğunda ne sağlam bir hesap ne de ciddi bir muamele yoktur. Yazılan ve basılan alanına çıktığı görülen kitapların yazarları cidden bedbaht adamlardır. Bir kitap ne kadar mükemmel olursa olsun kitapçının vereceği telif hakkı forma başına bir ve nihayet birbuçuk liradır. Özellikle bu günlerde milli adı altında yayınlanan romanların formaları yirmişer otuzar kuruşa yazılmakta ve büyük formalı, çifte sütunlu çevrilmiş romanlar da kırkar ellişer kuruşa karşılık çevrilmektedir.

Bu kadar az para ile çalışan yazarlara zannedirim ki okurlarım acıyacaklar... Halbuki yazarlar bu parayı düzenli olarak -22- ve tamamen alabilseler kendilerini bahtiyar saymaya karar vermişlerdir. Halbuki o da mümkün değil. Bir kitapçı kitap basılmadan para vermez. Basıldıktan sonra da hergün onbeş kuruş vermek suretiyle borcunu ödemeye çalışır. Hatta bazı işgüzarlar vardır ki yazarına şayet on lira alacağına karşılık üç liraya kabul ederse peşinen para vereceğini söyler. Zavallı yazar buna razı olur.

Halbuki peşin para bono demektir. Kitapçı üç liralık ve dört aylık bonoyu yazar. Bu ancak bir ay sonra ve yarı fiyatına kırdırılabilir. Şurasını da haber vereyim ki kitapçıların bazısı bonosunu bizzat kendisi kırar. Ve sonuçta on liraya karşılık birbuçuk lira vermiş olur ki bu hesapça yazılan kitap ne kadar değerli olursa olsun telif hakkı forma başına doksan ya da yüzün paradan fazlaya çıkamaz.

Bu satırları okuduktan ve muharrirlerin felaketine ağladık-

tan sonra kitapçıların kazancını da söylemek, birçoğunun gazete dağıtımıcılığından, çıraklıktan mal, mülk sahibi olduklarını hatta han, apartman aldıklarını anmak gerekir. Bu gerçek kendilerine söylenince sermayelerinden ve kazançlarının sermaye hakkı olduğundan bahs ederler. Halbuki kağıt bono ile veresiyedir, matbaa veresiyedir. Ara yerde ne kalıyor? Sermaye denilen şey hilekarlıktan mı ibaret?..

Kitapçıları korkutan, yazarların intikamını onlardan alan ancak taşra bayileridir.. Aynı ahlaki belirti onlarda da görülür. Aldıkları kitapların parasını buldukları yerlerin uzaklıklarından yararlanarak göndermezler, ve her kitapçının taşralarda yüzlerce lira alacağı kalır.

Bireyin Terbiyesi Gençlik ve Kötümserliği

Son günlerin siyasi toplumsal akımı tarafsız bir bakışla incelenecek olursa en çok gençlik ve Darülfünun [İstanbul Üniversitesi'nin eski adı] meselelerine rastlanır.

Hiç bir hükümet heyeti gençliğin muhteşem bir örneği olan Darülfünun'dan hakkıyla memnun olmamış ve onları da hakkıyla memnun edememiştir. İşleri yürüten yöneticilerden biriyle en son gerçekleşen mülakatımda nasılsa tartışma konusu olan bu mesele beni pek çok hayrete düşüren bir sonuçla bitti.

Mülakatıyla onurlandığım bu kişi; Darülfünun'un bir isyancılar yatağı, bir gürültü kaynağı olduğunu söylüyor ve oradan her yıl yüzlerce kötümser yetiştiğini ileriye sürerek düşüncesini güçlendirmeye çalışıyordu.

Bu sözler beni derin derin düşündürdü. Gerçekte bir kaç yıldan beri Darülfünun'dan çıkan efendiler hep kötümser olmuşlardı. Hatta yalnız bunlar değil, tüm gençlik güya siyah bir camın arkasından çevre ve durumları seyrediyor ve her şeye karşı memnuniyetsizliği dile getiriyorlardı. Daha kısa bir ifade ile özetlenmek istenilirse tüm gençlik karamsarlık içinde ve muhalifti. Asla itiraz kabul etmeyen bu gerçeği "Gençlik ve Muhalifet" başlıklı makaleleriyle Hüseyin Cahit bey de bir zamanlar uzun uzadıya açıklamaya çalışmış ve iş o kadarla da kalmayarak günlük basında ve süreli yayınlarda aynı mealde birtakım makaleler, fıkralar yayınlanmıştı.

Gençliğin bu durumu böylece gözlendikten sonra ve Darülfünun -gerek doğrudan doğruya gerek dolaylı- bütün gençlerin bir ışık yurdu olarak kabul olunmasından sonra meselenin kazanacağı önem bir kat daha ziyadeleşir. Çünkü ulusun geleceği ve bugünkü toplumsal biçimin gerçek varisi -hiç şüphe yok ki- gençlik, ve daha doğrusu Darülfünun manevi ailesinin çağın

işıklarıyla aydınlanmış, genç ve güçlü çocuklarıdır.

-26- Şu halde geleceği düşünen her birey ve özellikle memleketin yönetimini kendi sorumluluğu içine alan hükümet heyeti bu meseleyi ve bu kötümserliği bir gün önce bertaraf eylemeğe çalışmalıdır. Bugün hafif bir gücenme biçiminde ortaya çıkan bir durumun yarın bir itiraza dönüşümü ve sonunda siyasi problem durumuna doğru devrilmesi uzak görülemez. Halbuki hükümetler bugünkü gücenmeden dolayı nasıl paylanıyorlarsa yarın ortaya çıkması kesin problemlerden öylece sorumlu ve paylayan olacaklar!

Fakat biz eminiz ki hükümet Darülfünun öğrencisini gücendirecek hiç bir şey yapmadı; o kadar yapmadı ki dışarıdan bakanlar "zavallı öğrenci, nasıl terkedilmiş ve ihmal edilmiş!.." demeğe bile mecbur kaldılar...

Bugün yönetim işlerini üstlenenlere sorulacak olursa Darülfünun'un düzen ve itaatten bağımsız bir kuruluş, şımarık bir gençlik kitlesi olduğunu söylüyorlar ve buranın ıslahı için sıkı yasalara, öğrencileri azaltacak bir giriş yarışması engelini gerektirdiğini ileri sürüyorlar. Hatta öğretmenlerin büyük bir özgürlük içinde ders vermelerini pek de doğru bulmuyorlar.

-27- Halbuki biz, memleketin henüz gerektiği kadar ilerlemediği ve uygarlaşmadığı iddiasıyla söz özgürlüğü, basın özgürlüğü esaslarının birer kısmından vazgeçmek gerekeceğini geçici olarak onaylasak bile böyle bir vazgeçmenin zorunlu sebepleri olan ilerlememişliği ve cehaleti sonsuza dek sürdürecektir öğretimin bağlayıcı koşullarını asla makul ve uygun göremeyiz. Bu tür bağlayıcı koşullar, asıl hastalığı değil, belki geçici bunalımları giderebilir, ciddi bir yöneticinin hiç bir zaman böyle geçici önlemlere başvuracağını zannetmiyoruz. Esasen geçici önlemler almak, bir zayıflık sonucudur ki pek büyük ve temelli koşullar altında mazur görülebilir.

İşte biz böyle düşündüğümüz için Darülfünun öğrenci ve mezunlarının kötümser olmalarındaki sebebi daha ciddi bir bi-

çimde inceledik. Hastalık saptandıktan sonra tedavinin kolaylaşacağı bilindiği için bu sebebi açıklamaya gerek görüyoruz:

Memleketimizde hemen herkes hükümet memuru olmak hevesindedir. Bu öyle bir arzudur ki küçük büyük genç, ihtiyar mutlaka çekiciliğinin tutsağı oluyor.

Bir çocuk doğar doğmaz annesinden şu sözleri işitir:

"Oğlum büyüyecek memur olacak..." Bu öyle bir nakarattır ki bütün kadınlar bunu tekrar eder, bütün ninniler bununla dopdoludur. Çocuk bu ısrarlı telkinler altında yavaş yavaş büyür. Arasına memurların önem ve itibarından söz eden öyküler fıkralar işitir. Nihayet bir gün babasının eski dostu:

"Oğlum sen ne vakit okula başlayacaksın?" girişiyle okula gidenlerin büyük memur olacağını gitmeyenlerin ise adı bir işçi, ya da onursuz bir satıcı (!) hayatı geçirmeğe mecbur kalacaklarını söyler. Ve ertesi gün çocuk okula başlatılır. O gün zavallı mini mini, ilk defa olarak okula adımını atarken ileride kazanacağı yer ve memuriyeti müphem bir bulut arasında görüyor gibi olur.

Okuldaki öğretmenler de ayna nakarata tekrar ederler. İlk orta, lise hayatı hep memur olmak hülyaları içinde sallanır. Zavallı öğrenci, kendinden önce çıkanlardan kolayca memur olabilenlere gıpta eder. Sonunda bir gün liseden çıkıp da tahsile daha devam etmek üzere yüksek okullardan birine girmek gerekince en önce akla "Mekteb-i Mülkiye" [Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu] gelir. Esasen liseyi bile hiç olmazsa bir nahiyeye müdürü olmak hevesiyle bitiren genç bu defa yeniden bir ilçe kaymakamı olmak hülyasıyla çıldırır.

Bu satırları okuyan; birdenbire diğer okulları, Hukuk'u, Tıbbiye'yi, mühendis ve saire okullarını düşünecek... Halbuki ne Hukuk'tan, ya da Tıbbiye'den çıkanlar, ne de diğer yüksek okullardan mezun olanlar bir sanat sahibi olmak düşüncesine hizmet etmemişlerdir. Böyle bir düşünceye hizmet edenler varsa bile azınlıkların azınlığıdır. Hukuk; adliye memuru ve ha-

-28-

-29- kim, Tıbbiye; belediye doktoru, Darülfünun ve Darülmualimin [Yüksek Öğretmen Okulu]; okul öğretmeni; Mühendishane de vilayet mühendisi vb. yetiştirir. Bunlar ise birdiğlerinden esasen hiç farkı olmayan memuriyetlerdir. Yüksek okulların mezunları arasından kendi kişisel girişimleriyle geçinenler mutlaka memuriyet alanında başarılı olamayanlardır ki doğal olarak hükümete muhalif bir durumda bulunurlar. Bu sözler biraz acı görünür, fakat gerçektir. Yerindeliğe dokunsa da muhalifleri gücendirse de yine gerçektir.

İşte her yıl yeniden yeniye yetişen ve yirmi yirmibeş yıl süreli memuriyet düşünen, bu düşüncüyü kendine hayali bir amaç olarak edinen beş-altıyüz efendiyi hükümet nasıl memnun edebilir? Bu mümkün değildir. Bunların büyük çoğunluğu yıllarca Babiali eşiklerini aşındırır, sonra başarılı olamayınca hükümete karşı bir düşmanlık hisseder ve muhalif olur.

Sevgili okuyucu! Emin ol ki en güçlü muhalif maddeten ya da manen bizzat zarara uğramış olandır. Ve her güçlü muhalif mutlaka yirmi, otuz hatta ellikinci dereceden muhalif ortaya çıkarır. Çünkü herkes akraba, o da, eş dost vesaire gibi bağlılıklara maliktir. Böylece memuriyet arzu ve ihtiyacı ortadan kalkmadıkça, halkın az çok kısmı -ki her mesele oradan çıkıyor- hükümete memur olarak yaşamak hayali amacından vazgeçmedikçe hükümetle gençlik bir türlü barışamayacak ve sevişemeyecektir.

-30- İşte gençliğin kötümser olmasındaki asıl sebep budur. Değilse bazılarının dediği gibi hükümetin gençliği ezmek yanlısı olması yani şiddetle tutucu olması güvenilir olmadığı gibi, bilgi ile bilgisizliğin çatışması benzetmesi de doğru değildir. Bizde, henüz diğerinin cahilliğini gösterme hakkına malik alimler yetişmemiştir.

Bu gerçek böylece saptandıktan sonra incelemeye değer diğer bir mesele dikkati çeker: Acaba memuriyet düşüncesini veren kaynak neresidir? Bu kabahat hükümette midir? Halkta mıdır? (Aşağıdaki bahse müracaat)

Öncelikle hükümet de değildir, çünkü her hükümet bütün bireylerini memur yapamaz. Şu halde sorumluluk halkta mı? Hiç şüphesiz onda da değil... Biz gençlerimizdeki memur olmak heves ve hayalinin kaynağını toplumsal terbiyemizde; ve bu toplumsal terbiyenin ortaya çıkmasında büyük bir etkisi olan yasalarımızda aramalıyız.

Yasa deyince akla Midhat Paşa merhum gelir. Çünkü bugün geçerlikte olan birçok yasalar, hatta -son günlerde tadil ve tashih edilenler müstesna olmak üzere- bütün yasalar; esas itibarıyla Midhat Paşa tarafından düzenletirilmiştir. O zaman yasa tanzimi özellikle Fransa yasalarını alıp çevirmekten ibaretti. Midhat Paşa uygulanmasını arzu ettiği yasanın fransızcasını alır, Odeyan efendiye verir, Odeyan efendi de bu yasaı aynen çevirirdi. Çeviriler üzerinde yapılan düzeltmeler hemen hiç mertebesinde kalır; sonuçta uygun, uygun olmayan; yararlı, zararlı fransızların nesi varsa alınurdu.

Fransa'nun tarihsel gelenekleri, ırksal özellikleri, çevresinin zorlayıcı koşulları türk unsurlarının ve özellikle çeşitli unsurlardan oluşmuş osmanlı milletinin yaşama koşullarıyla uygun mudur, değil midir? Bu yönü düşünmek hiç kimsenin aklına gelmezdi.

İşte bugün ancak gelişmiş, hiç olmazsa okuyup yazmak öğrenecek kadar gözünü açmış olanların hükümet memuriyetine heves etmesindeki sebep hep bu yasalardır. Bunu açıklamak için biraz Fransa'dan söz edeceğim.

Fransa'da merkezi hükümet; yavaş yavaş derebeylikleri çözererek güç kazanmaya başlayınca doğal olarak her şeyi merkeze bağlamayı düşünüyordu. Doğanın her olayında hüküm eden "etki-tepki" kuralı siyasi ve toplumsal olaylarda da aynılığını korur. Fransa tarihinde Louis'ler bir siyah istibdad biçiminde varlığını sürdürdükçe bu merkeziyet kuralı da gücünü arttırmış ve

sonunda "hükümet demek ben demektir" diyen Ondördüncü Louis'ler zamanında ihtişamının son derecesine ulaşmıştır. Merkeziyet demek tüm memleketi bir elden yönetmek ve monarkın saltanatına karşı siyasi, toplumsal ve yönetsel hiçbir gelecek yaşatmamak demektir. Bunun için de her şey -en sıradan ayrıntılara kadar- merkezden yönetilmeli ve hükümeti tek bir ipi çekilmekle her uzvu ayrı ayrı hareket eden kuklalara çevirmelidir. İşte Fransa böyle yapıyordu. Napoleon bu hazırlıktan yararlandı. Hükümet adı altında faaliyetini gerçekleştiren bu kukla tiyatrosunun yegane ipini eline geçirir geçirmez, onu daha güçlendirmek ve merkeze bağlılığı sağlam bir hale getirmek istedi. Bunun için de en birinci araç "kırtasiye yöntemi" denilen boşa kağıt harcamaktı. Napoleon'un en berbat, en ezici, en öldürücü kötülüğü işte bu yöntemdir.

Böyle bir irade altında yaşayan memleketlerin yasalarnı gözönüne almak gerekirse hemen hepsinin bireyin özgürlüğü aleyhinde bulunduğu ve bir kısım halkın diğer bir kısım halkı ezmesine hizmet ettiği görülüyor.

Nitekim Fransa'da hiç bir işlem yoktur ki hükümet ona müdahale etmesin, hiç bir hareket yoktur ki hükümete başvurulmaksızın sonuçlanabilsin. Böyle memleketlerde hükümet her şeye karışır. Ticaret, ziraat, sanayi, seyahat hatta evlilik, hatta metres tutmak bile hükümetlerin müdahalesinden, engelinden ya da müsaadesinden bağımsız kalmaz. Öyle ki her birey hükümete muhtaçtır, daha doğrusu hükümet bir makinadır ki bir kısım halk onu kullanır; bir kısım halk da o makinanın arasında ezilir. Ve şüphe yoktur ki makinayı kullanmak, arasında ezilmeğe oranla çok iyi ve karlıdır. Burada makinayı kullananların memurlar, ezilenlerin de memur olmayan genel olarak ulusun bireyleri olduğunu söylemeğe gerek var mı?

İşte Midhat Paşa'nın Fransa'dan aynen aldığı yasalar bizde de bu etkiyi yaratmış ve halkı ezen ve ezilen sınıflarına ayırmıştır. Memleketimizdeki yaşantının ayrıntılarına etkin bir göz atı-

lacak olursa görülür ki memur müreffehdir, müsterihtir, birtakım vergilerden muaftır ve daima amirdir ... Halbuki halkın bireyleri aksine bir çok baskılar altında güçsüz ve zayıftır. Daima memurların istibdadını çekmeğe mecburdur. En uygar ve tarafsız hareketlerde bile hiç olmazsa mahalle muhtarlarının pek anlayışsız bir surette bastıkları mühürlere hayat ve faaliyetlerini bağlamağa ve durdurmağa mecburdurlar. Böyle bir memlekette, böyle yasalar arasında kuşkusuz herkes memur olmak ister. Az düşünen, bağımsızlığın zevkini duyacak kadar gelişemeyen herkes bin türlü baskılar ve koşullar altında ziraat etmektense, o zavallı çiftçilere buyurup yasak etmeyi tercih eder, bundan vahşi bir zevk duyar.

Ben kendi hesabına ortaçağların vahşi kalıntılarından başka bir şey olmayan bu hayat koşullarının artık yavaş yavaş değişmesini arzu ederim.

Düşünemeyenlerden oluşmuş bir halk; merkeziyetin bu derece mekanik bir biçimini kabul etse de tedricen gelişmeye yüz tutmuş kavimlerde böyle bir yönetim; memuriyet hevesi ve daha doğrusu ezmek arzusu gibi muhteris yetilerden başka bir şey doğuramaz. (Memur hayatı hakkında bu bahsimize itiraz olunmuştur. Aşağıki bahse müracaat.)

Herkesi memuriyete yaklaştıran arzuyu yukarıdaki bahsimizde açıkladık. Bu arzunun faydasından ve gerçekliğinden bahs etmedik. Yalnız yanlış bir düşünce sonucu olarak halkın nasıl memuriyete heves ettiğini gösterdik.

Yukarıki makalemizdeki "memurlar müreffektir, müsterihtir" sözü bir mutlak gerçek değil, bir görece gerçek; diğer halkın toplumsal durumuna göre söylenmiş bulunuyordu. Gerçekte memurların da gayet talihsiz olduğu fikrine tüm varlığımla katılınm. Çünkü özellikle kendim bu talihsizlikten kaçtım. Mülkiye Mektebi'nden mezun ve memur olmak üzere ve hazır bulunduğum halde memuriyet hayatına edebiyen veda ettim.

-37-

Şu halde Hazım bey efendi hazretleriyle hiç bir karşıtlık yoktur. Aksine düşünce birliği vardır. Böylece içindeki söz sanatına tutulmuş bulunduğum bu müthiş makaleyi olduğu gibi buraya aktararak söz konusu olan bahsi tamamlıyorum:

"Memurlar sevgiye mi, hiç olmazsa merhamete mi, yoksa nefrete mi layıktırlar?"

Bu sorunun yanıtını herkes kendi vukuf ve kanısına göre kolayca verebilir. Fakat acele edilmeksizin bir memur hayatı izlenip incelendikten sonra yanıt verilse adalet ve hakkaniyete daha çok yaklaşılmış olur.

"Memur ne demek?" Memurlar kimlerdir? Memurlar nasıl yetişirler? Nasıl görevlerini gerçekleştirirler? Bunlar "memur" ünvanlı birer amir mi yoksa "amir" ünvanlı birer tutsak mıdır- lar?

Türlü türlü ezici, öldürücü eziyetler ve sıkıntılar, türlü türlü yürek parçalayan zehir alır tesadüfler içinde hayatını sürdüren ve gerçekleştirse vicdan azabından, gerçekleştirmezse işten çıkarılmış olarak açıklıktan öldürecek buyruklar alanları da nadir olmayan memurlar, bu surette cismen, ruhen işkenceden ibaret

elim bir hayata en azından otuz sene katlandıktan sonra ne olurlar?

Ömürlerinin en değerli bir kısmını feda ettikleri bu hizmetlere karşılık kendilerini yükseltmese bile hiç olmazsa teselli edecek bir takdire, hatta hükmü üç ay değil, üç gün sürecek bir güzel söze mazhar olurlar mı? -38-

Hemen her zaman her ağızdan ister istemez çıkan ve ne yazık ki biz her hususta adamlara gereksinim duyuyorken devlet işleri için "adam yokluğu" şikayeti ne dereceye kadar doğrudur.

Her sanat ve meslek erbabının olgunlaşması en önce aldığı aile terbiyesine, ülkenin bilgi düzeyinin yüksekliğine bağlı ve yaratılmış yapıtların göreceği revaç ve hizmetlerin alacağı takdir ile orantılı olacağına göre olgunluğun yokluğundan veya olgunluğun gecikmişliğinden kim sorumludur?

Bu makaleyi, konuyu bütün benzer ayrıntılarıyla benden daha güzel dile getirebilecekler için değil, hiç olmazsa benim kadar bilmediklerinden müteessif olduğum avam için yazıyorum.

Bununla beraber herkesin anlaması gerekli olan bu makalenin uzunluğundan ve yazı tarzının kabalığından doğal olarak sıkılacak olan saygın kişilerin aflanını ve gerçeği mümkün meretebe daha iyi tasvir edebilmek için açık söylediğim ve söyleyeceğim sözlerden kimseye taş atmak istediğimin anlaşılmasını rica ederim.

Bununla beraber zaman aşımıyla ahvalce ortaya çıkan görece değişimlerin zorunlu farkı ve kaybolma durumundaki nadir adamlar istisna edilince geçmiş ile bugün ve geçmiştekiler ile çağdaşlar daima aynı durumda olduklarından, yani birinin yaptığından şikayet edilecek bir şeyi daha önce kimse bulunmadığından sözlerimin bir veya birtakım kişilere ve bir devre ayrılmasına ve yönetilmesine de imkan yok gibidir. -39-

"Memur" kendisine verilen buyruğu belirli bir ücret ve -

bizde belirli olmayan bir halde kısa bir- bir süreyle gerçekleştiren bir ücretli köle demektir. Bir tarlayı sürüp tohumu ekmek, ya da yıkılmış bir duvarımızı yapmak üzere gündelikle tuttuğumuz bir ırgat, bizim vereceğimiz tohumu ekecek; verilen aletler kırık, tohum bozuk, tamir edilecek duvarın temeli çürük, inşaat malzemeleri yapışma gücünden yoksun ise, fazla olarak ırgadı, duvarcıyı iş yerinin hiç bir noktasında bırakmaksızın kesintisiz olarak oradan oraya boşuna dolaştırdıktan sonra tahkir ile kovup yerine bu türlü işlerle hiç tanışıklığı ve ilişkisi bulunmayan bir başkasını alarak yine önceki gibi muameleye devam edersek tarlada, duvarda ne kadar iş görülmüş olur? Zaman, ücret, levazım ve duvarcı! Zavallı memleket, talihsiz memurlar!!

-40- Hasta çocukların tabiplerden nefreti türünden olarak bizde memurları sevmemek üzücü bir adet, ya da memleketin yasalarının ve yönetim tarzının, daha doğrusu cümlemizin kusurları yalnız hükümet memurları üzerine yükletilmekten doğan süregelen bir illettir. Fakat meşrutiyetten sonra doğrudan doğruya yani milletin güvenini almış bir hükümet tarafından atanmış olan memurlar için biraz insaf gösterilip arka çıkılması beklenirken her tarafta tahmin ve tasavvurdan çok bir husumet, taşkınlık başlamış Meclis-i Mebusan [Millet Meclisi]'miz bile arasıra her şeyden yalnız memurlar aleyhinde bir kuruluş halini almaktan kendini kurtaramamıştır.

Vakitli vakitsiz düzenlemeler, tasfiyeler, çirkin tartışmalar, zararlı konuşmalar hep bu akımın önüne durulamamaktan kaynaklanmıştır.

Şu hallere bakılırsa memurlar sanki bu vatanın çocukları olmayıp yalnızca ülkemizde memur olmak için bir düşman diyarından göçerek ayrıca türemiş bir yabancı nesil gibi anlaşıldıkları zannedilir. Ahalinin çoğunluğu memurlara birer vatan- daş, birer ülkeye hizmet veren kişi olduğu için değil, belki günün birinde bir işi düşmek ihtimaliyle saygı gösterdiklerinde şüphe yoktur.

"Devlet hazinesinden aylık alıyorlar" diyerek kendilerinin maddi, manevi hiç bir sermayeleri, hiç bir çaba göstermeksizin ve işlere müdahale etmeksizin etkinlik topladıklarına hüküm olunur. Bu zengin görünen yoksul memurlar için her tarafta yiyecek ve içeceklerin özel fiyatları vardır. Mahalle ahalisine kırk paraya satılan şeyi memurlara altmış paraya vermeğe çalışmakta hiç kimse ayıplanacak bir hareket görmez. -41-

Bilinmektedir ki memur ya o işe özgü okulunda yıllarca tahsilden sonra, ya da teorileri ayrıca tahsil etmeyerek gerekli ve uzun bir müddetle pratikten yetişir.

Memurların bugün vermekte bulunduğumuz bir ırgat günlük ücreti derecesinde bir maaşa ulaşabilmek için kaç sene tahsilde veya pratikte ömrünün ne kadarlarını harcadıkları ve bir kunduracı bir terzi çırağı bu müddetin beşte birini harcamaksızın para kazanmağa başlayan bir kalfa ve hatta bir usta olabildiğini düşünerek insafılıkla bir karşılaştırma yapmak hatırmıza gelmez.

Ayda üçyüz kuruş kazanan bir bakkal, hatta bütün emtiasını sırtında taşıyan bir seyyar satıcı altıyüz hatta bin kuruş aylıklı bir memurdan daha müsterih, bir memurun bütçesini daima hırpalayan toplumsal yaşayış usulleri felaketlerinden daha salim, gelecekteki daha emin ve bir memur kalbini tırmalamaktan bir an bağımsız kalmayan öbür gün endişe ve azabından korunmuş olarak yaşar.

Bir satıcı, sanatkar ne olsa bütün emtiasına veya sanatıyla ilgili aletler ve adavatına sahip olacağını bilmekle beraber gelecek hafta daha az kazanacağından kuruntu olarak endişeye düşebilir. Fakat bir memur görevini ne kadar iyi gerçekleştirirse gerçekleştirsin yarın sebepsiz olarak işten çıkarılıp tahkir ile kovalmayacağından emin olamaz. -42-

Bizde memur demek, anımsanması daima yürek parçalayan bir geçmiş, geleceği kuşkulu ve karanlığın korkunç hayali karşısında titrek bir hal, önceden tasavvur olunabilecek derece-

lerden çok ziyade feci bir gelecek mahkumu demektir.

Yaşantısını yalnız kol gücünü harcamakla kazanan toplumsal sınıflar bir memurun -memuriyet derecesiyle orantılı olarak- fikren ne kadar yorulduğunu, ruhen ne kadar cehennem azapları çektiğini, ne kadar elim düşüncelerle dimağını çürüttüğünü bilmeyerek memurlara, memurların zehirlenmiş yazgılarına gıpta edebilirler. Güya kalem erbabından olan birinin son olarak yayınlanan makalesinde: "memur müreffektir, müsterihtir birtakım vergilerden muaftır ve daima amirdir" dediğine bakılırsa memurun zahmetli ve aşağılanmış hayatını yaşamış olan irfan erbabımızın da memurlar hakkında gerçeğe yakın düşünmedikleri tam bir şaşkınlıkla anlaşılıyor.

-43- Memurların kazanç vergisinden başka muaf oldukları vergiler yoktur. Fakat her memurun yalnızca memur olduğu için hah, na hah yaptığı fazladan masraflar maaşına oranla vermesi uygun görülecek kazanç vergisinden her halde kat kat fazladır.

"Memur" denilince yalnız İstanbul'daki yüzü aşacağı kuşkulu ve nisbeten müsterih sayılı memurlar göz önüne alınarak onlara göre verilecek hükmü, İstanbul ve taşradaki binlerce memurlara uygulamak ve genel olarak: "memurlar müsterihtir, müreffektir" demek insafa sığan bir şey değildir.

Taşra veya başkentteki [İstanbul] müsterih ve mal sahibi nadir memurlar istisna edilince büyük, küçük genel olarak memurlarımız her türlü anlamıyla dinlenmekten yoksundurlar.

Memurları bizimkilerle karşılaştırılamayacak derecede müsterih ve mutlu olan Fransa'da bile velev bizimki gibi üstün değil, bir yöntem ve yasaya bağlı olarak gelişmek suretiyle olsun arkası kesilmeden yapılan seyir ve seferden kinaye ve latife yoluyla memurlar için: "seçkin çingene" dediklerine göre hiç bir makul sebebe dayanmayarak ve verilen harcırahlar da aile bireyleri gözönüne alınmayarak bitmeksizin ülkenin bir ucundan bir ucuna sevk edilen bizim memurlar hakkında "seçkin" sıfatı-

na yer bulunmadığı için ne denilmek gerekeceği açıklanmaya muhtaç değildir.

Devr-i sabıkta [Geçmiş dönem: Abdülhamid'in istibdad rejimi kastediliyor.] bir yerde eşya yüklerini çözdürmeğe vakit bulmaksızın üç vilayet devrettirilen valilerden -İstibdad devrinde gerçekleştiği için- söz etmeyelim. Fakat şu Meşrutiyet devrinde memur olduğu yerde bir yıl olsun kalmış bir kaymakam, bir mutasarrıf, bir vali yok gibidir. -44-

Hiç bir yerde dinlenmeye ve mahalli durumları öğrenmeye değil mesai arkadaşlarını tanımaya vakit bulamayacak derecede bir yerde kısacık bir müddet için çeşitli yerlerde en azından otuz yıl sefil bir göçebe hayatı geçirdikten sonra ömrü varsa bireyleri çoğalmış aile, artmış ihtiyaç, yıpranmış vücut, mükedder bir kalp, az bir maaşla emekli olmuş, daha doğrusu ölemediği için yaşamak zorunda eziyete ve zalim bir akibete mahkum bir örnek oluşturur.

Memurlara gıpta değil merhamet etmeliyiz. Herkesin memur olmak istemesi zannedildiği gibi bizdeki memuriyetlerin gıptaya layık bir şey olmasından ziyade bundan başka olacak şeylerin azlığına, başka deyişle bizim terbiye ve yeteneklerimiz her türlü mesleğe bağlanmaya uygun olmadığına ve her şeyi kendisinden beklediğimiz hükümetin terbiye ve yeteneği artıracak ortam ve kolaylıklar sağlamada çok eskiden beri devam eden aymazlık ve pintiliğinin belirtisidir.

En büyük ediplerimizden, yazarlarımızdan, ressamlarımızdan, musikişinaslarımızdan, tabiplerimizden, mühendislerimizden, mimarlarımızdan ve saire bilim ve sanat erbabımızdan yalnız kendi mesleğine çabasını adayarak yani biraz da memur sıfatıyla hükümet hazinesinden para almayarak yaşantısını sağlayabilmiş kaç bahtiyar görülebilir. -45-

Felsefe Meseleleri

Bizde Felsefe

İçindekiler: Bizde felsefenin bugünkü durumu - Arapçaya vakıf alimlerimizin hantallığı - İstanbul'daki felsefeye karşı gençlerin can atması - Taşradaki can atmalar - Meydanda ne var? - Arap felsefesinden yararımız? - Tarikatlarımız - Eskiden yunan felsefesi vardı, şimdi ne var? - Alman felsefesi - Fransa ne halde? - Edebiyatta olduğu gibi felsefede de nüfuz - Biz ne yapıyoruz? - Kabul mü ediyoruz? Karşı mı duruyoruz? - Ülkemizde felsefeye hizmet verenler -

Bizde felsefe derken kalbim sızlıyor; çünkü bazı eskilerle tarikat izleyicilerinin gücenmeyeceklerini bilsem hiç tereddütsüz "yoktur" deyip keseceğim. Fakat daima arap felsefesiyle ve bazı büyük tarikatların pek esaslı olan kuramlarıyla gururlananları düşündükçe bu yargıyı ertelemeye mecbur oluyorum. Dört yıl önce her şeyin, hatta siyasi hatalarla beraber fenni cahilliklerin bile bir mazereti vardı: İstibdad!.. Hep yapılamayan, ya da kötü yapılan işlerin sorumluluğu bu zavallı istibdada atf olunurdu. Hiç kimse de demezdi ki istibdad bu yapılamazlıkların sebebi değil sonucudur. Daha doğrusu isdibdad; sizi işlerinizden men etmiyor, tersine tenbellik ve kansızlığınızla istibdadı oluşturuyorsunuz!

-47- Evet bu sözü hiç kimse söylemiyordu. Nasıl bilinebilirdi ki böyle bir iddia asla tekzibe uğramayacak, ve dört yıl sonra bile uygulama yeri bulacaktı!..

İşte ben bu makalemlerle sözü geçen mazerete sığınmaktan uzaklaşmak, ondan ayrı durmak istiyorum. Şimdi felsefeye dönelim. Bizde felsefenin bugünkü hali nedir? Zannederim ki burada okuyucunun aklına bir soru gelecek diyecek ki "acaba daha önce felsefenin ne olduğunu öğrensek olmaz mı!.." Bu soru ne kadar doğal ise yanıtı o kadar gerçektir: Felsefe geleceğin bilimidir. Her çağda, her yerde bilim ve fen belirli bir noktaya ka-

dar ilerleyebilmiş ve oradan öteye ancak geçmek arzu ve istidadını göstermiştir. Bilim ve fennin [sanat- teknoloji] geçemediği alan varsayım ve kuram alanıdır ki buna felsefe denir. Şu halde her zaman dünün felsefesi bugünün bilim ve fenni, yarının bilim ve fenni bugünün felsefesidir.

Eğer felsefeyi böyle kabul edersek şimdilik bizde ne halde bulunduğunu değil, ne zaman var olduğunu sormak bile saçma !. Fakat böyle düşünmez de metafiziğe ve bununla ilişkisi olan konulara felsefe demekte ısrar edersek pek geride kalmış olmakla beraber söyleyecek bir kaç söz bulunabilir zannedirim.

Arapçaya vakıf olan alimlerimize rica ettik, yalvararak, bütün yokluklarımızı karşılayacağı müjdelenen o büyük felsefe hazinelerini artık açıvermelerini rica ettik. Henüz böyle bir lütuftan değil o lütfun zerresinden bile eser göremedik. Artık çıkışmak hakkımızdır: İşte ben açık söylüyorum: Ya arapçada hiç bir şeyler yok, ya da arapça bilen alimlerimiz çok tenbel!.. -48-

Felsefe vadisinde çalışmamak için bu günlerde mazeret de yok. Çünkü gerek İstanbul'da, gerek taşrada gençlerin büyük bir can atmayla ciddi eserlere ve özellikle felsefi kitaplara sandıkları görülüyor. Talebe karşı arz gerek. Böyle bir durumda atalet mümkün değildir. Gereksinim öyle bir güçtür ki kendisini doyuracak şeyi binlerce engel arkasında binlerce sorun içinde olsa yine bulur çıkarır, buna karşı koyabilecek hiç bir durum tasavvur edilmemiştir. Ah! Az kaldı unutuyordum: O şeyin yokluğu ya da gereksinimi doyurmaya yetersizliği... ki bu da sonuç itibarıyla yokluk demektir!..

Bu yönleri uzun uzadıya düşündükten sonra "Teceddüd-i İlmi ve Felsefi Kütüphanesi"ni [Bilimsel ve Felsefi Yenilik Kütüphanesi] kurduk. Şimdiye kadar yayınladığımız oniki cilt kitap büyük bir rağbet elde etti. Kitap çıkararınların âdeti satışlarını saklamaktır. Çünkü rakip çıkmasından korkarlar. Oysa biz açık söylüyoruz ve felsefe bilgilerini yayınlamaya çağırıyoruz. -49- Çünkü oniki kitap daha yayınlansa yine meydanda bir şey yok

demektir. Bir ülkenin ahlak ve adabına, hareket ve duruşuna hatta ahalisinin mizacına bile felsefi düşünceler hakimdir. Bu düşüncelerden bağımsız olanlar tıpkı hayvanlar gibi yaşarlar. Onların hayatlarında ne bir yöntem, ne de bir düzenlilik görülmez.

Şurasını da işaret edeyim ki her kavmin, hatta pek ilkel bile olsa yine az çok felsefi düşünceleri bulunur. Lakin yalnız bu kadarına malik olmak bir maharet, bir meziyet değildir, onları düzeltip tamamlamalı ve özellikle pratik ve bilimsel sonuçlarını elde etmeğe çalışmalıdır.

Bu girişten sonra dilimizde ve ülkemizde varolan felsefi düşünceleri inceleyeceğim: Bu düşüncenin kaynağı ikidir. Birisi arap felsefesi, diğeri batı felsefesi. Arap felsefesi de başlıca iki yoldan bize geliyor. Birinci ve en temelli yol tarikatlar, ikinci yol da *Mesnevi* mütercimleri Abidin Paşa, Ankaravi, *Fusus* mütercimi Şeyh Abdah el-Bosnavi, *Sırr-i Furkan*, *Sırr-i İnsan* kitaplarının yazarı Sırrı Paşa gibi bir kaç kişinin aktarımları...

-50- Tarikatlardan uzun uzadıya bahs edemeyeceğiz. Bunun sebebi iki yüzlüdür: Hâl ve kâl [duruş ve söyleyiş].. Biz burada düşüncelerimizi kâl ile anlatıyoruz, yani izlediğimiz yöntem, mantık -deyim yerindeyse- münazara yöntemidir. Oysa tarikatlar çevresi gözünde her şey batınıdır [içrek]. Buna rağmen tarikatlar hakkında tafsilat vermediğimiz için kâl çevresi şikayetçi olamaz, hâl çevresi de mazeretimizi hâlimizden anlarlar, tafsilata ihtiyaçları yoktur...

Arapçadan pek eski zamanlarda dilimize aktarılan yapıtlara gelince bunların en birincisi Muhy ad-Din Arabi'nin *Fusus*'udur. Çevirisinin sağladığı hizmete bir örnek olmak üzere birinci cildinin tesadüfen bir tarafından üç dört satır okuyalım:

"Şöyle ki biline ki harfler ile kelimeler iki bölüm üzeredir. Birisi ilahi harfler ve ilahi kelimeler. Ve birisi varlıksal harfler ve varlıksal kelimelerdir. Gizlilerin gizi olan ilahi harflerin arkasında saklı duran kişisel durumdur. Nüveler içindeki seçe-

re gibi, ilahi işlerin arkasında hakkın [tanrının] yüce düzeni oldukları itibarıyla ve varlıksal kipten önce hakkın kişisel biliminde nesnelere için akıl erdirmelerin düzeneği oldukları itibarıyla onlardan her gösterim gizsel harfler ile adlandırılır, ve ilh..."

Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin dili farsça olmakla beraber felsefesinin arap felsefesinden hiç farkı yoktur. Tercümesi daha açık ve esas olarak öykülerle açıklanmış olduğu için daha anlaşılabilir. -51-

Gerek Muhy ad-Din Arabi'nin, gerekse Mevlana'nın felsefedeki özelliklerinden ayrıca bahs edeceğimiz için burada uzatmıyoruz.

Bunlardan başka türkçe olarak yine Sırrı Paşa tarafından yazılan *Ara el- Milel* [Milletlerin Görüşleri] ve aynı mealde olmak üzere *Milel ve Nahl*, *Islahat-i Sufiye*, ve bu türden bir kaç kitapla, bazı dağınık makaleler göze çarpıyor ki sağladıkları yarar hiç ölçüsündedir. İşte arap felsefesinden istifademiz!..

Batı felsefesine gelince bu konuda biraz duracağız. Çünkü artık dünyanın her tarafı birleşti. Bir tarafta elde edilen bir başarı hızla diğer taraflara yayılıyor. Ve gelişmiş kavimlerin edebiyatları gibi felsefeleri de diğerlerine nüfuz ediyor. İşte şimdi biz bu durumdayız. Avrupa'dan gelen felsefe akımlarına maruz bulunuyoruz. Acaba bu akımlara karşı ne yapmalıyız? savunmaya mı geçmeli, yoksa açılmalı mıyız?.. Ve ne yapıyoruz?..

Bu cihetleri anlamak için öncelikle felsefenin nüfuz biçimini ikinci olarak bugünlerde bizde felsefe diye yapılan işlerle bunların faillerini incelemek gerekir. Felsefenin dilden dile, kavimlerden kavimlere nüfuz biçimi diyorduk. Tıpkı edebiyat gibi felsefi düşüncelerin de boş buldukları yerlere hücum alışkanlıkları vardır. Çünkü insan düşüncesi gizliyi arar. Daima kendini kuşatan nesnelere gizlerini keşfetmek ister. Bu gizler ise bilim ve bilgiyle, fen [teknik] ve deney ile keşfedilir. Bundan dolayı uygar, gelişmiş ülkelerde doğaya ilişkin gizler, bu konuda geri kalmış ülkelere göre az kalır. Yani onların çoğunlu- -52-

ğu çözüldür. İşte bizzat gelişerek bu meseleleri, bu gizleri çözemeyen kavimler, başka kavimlerle keşiflerinin sonucunu almaya çalışır. Böylece felsefi düşünceler de boş buldukları yerlere nüfuz ederler; diyoruz.

Bunun pek çok örnekleri vardır. Bir zamanlar hind, iran ve yunan felsefeleri bütün eski dünyayı istila etmiş bir halde bulunuyordu. Aradan oldukça uzun bir zaman geçtikten sonra İran'da Hindistan'da birdenbire bir çöküş başladı. Yunanistan bir bilim ve bilgi yıldızı gibi parıladı; keşif ve deneyimlerini çoğalttı. Felsefesini her tarafa yaydı. Bir çok yunan bilgeleri o cümleden olarak Platon ve Aristo yıllarca, insan düşüncesini kendi büyüleri altına aldılar. Mısır'da yeni-platoncular, bütün Avrupa'da skolastik felsefe, hatta yeniçağ düşüncelerine bu filozofların ve özellikle Platon ve Aristo, arasındaki tartışmanın çözümlenmesiyle uğraştılar...

-53-

Yine bir zaman Descartes bir düşünsel bela olarak meydana atıldı, "düşünüyorum demek ki varım" felsefesiyle ufukları tuttu. Bütün Fransa, bütün Almanya, bütün İngiltere Descartes felsefesine ait kuramlarla çalkandı. Fransa'da Pascal, Bossuet, Fénelon, Malebranche gibi kişiler, hatta Almanya'nın büyük Leibniz'i bile kendilerini bu ilahi ve manevi felsefenin boyunduruğundan kurtaramıyorlardı, Auguste Comte, aynı etki altında kaldı. Kant keza böyle bir mazhariyete nail oldu.

Yine bir zaman oldu ki İngiltere'de Bacon pozitivism okulunun ilk tohumlarını serper, ve Hobbes günümüz toplum biliminin pek mahirane bir biçimde projelerini düzenlerken bütün dünya bu düşünceleri almaya istek gösteriyor ve her tarafta aynı kuramları ortaya atan öğretmenler, yazarlar görülüyordu.

Bugün felsefe dünyasına hızlı bir göz atacak olursak yavaş yavaş Kant'a ve Spencer'a ait felsefi düşüncelerin, yerlerini tamamıyla teknik ve doğal bir felsefeye terk ettiklerini anlarız... Fransa devindirici düşünce diye çevrilebilecek (Idée-force) kuramını Almanya maddeci ve doğalcı öğretilerini dünyanın he-

men her tarafına ulaştırmakta ve yargılarını dayatmaktadırlar.

Son günlerde Fransa'da Lamarck tarafından başlanıp, İngiltere'ye nüfuz eden ve orada Darwin tarafından tamamlanan ünlü kuram ilk defa hazret-i Musa tarafından konulan evrenin yaratılışı kuramını değiştirdikten sonra Almanya'lı Feuerbach, Ludwig Büchner gibi kişiler; temelleri pek eski bir zamandan beri hazırlanmış olan maddeci felsefeyi büyük bir şaşaa ile yeniden canlandıran, ve Lange, Ernst Haeckel gibi büyük öğretmenler de yine bu felsefeyi daha çok kaynaştırarak ve adını da doğalcılık öğretilisine dönüştürerek yepyeni bir biçimde kamuoyunun önüne koydular. -54-

İşte biz şimdi bir taraftan fenni [bilimsel] felsefenin bu akımlarına maruz bulunurken diğer taraftan da yine Almanya'lı ahlak bilgini Nietzsche'nin Avrupa'yı bile altüst eden ahlaki ve toplumsal düşüncelerini alıyoruz.

Her kavim yeni bir düşünceye karşı önce biraz karşılık veriyor. Fakat teşekkür olunur ki bizde böyle bir durum yoktur. Biz bu düşünceleri oldukları gibi kabulden başka bir şey yapmıyoruz, bu konuyu biraz daha açıklayabilmek için ülkemizde Avrupa felsefesini aktaran kişilere ilişkin bazı tafsilat vermek gerek.

Bu kişiler; başta Rıza Tevfik bey olduğu halde sırasıyla Şehbenderzade Hilmi bey, Fazıl Ahmed, Köprülüzade Fuad beyler ve Selanik'te yetişen bazı felsefe yazarlarıyla Subhi Edhem beydir.

Acaba Rıza Tevfik bey filozof mu?..

Bahsin bu noktası bana epeyce müşkül görünüyor. Mükün merteye az riyakarlık ederek ve asla kimseyi gücendirmeyerek gerçeği söyleyebilmek gerek... Bizde filozof denince en önce akla filozof Rıza Tevfik bey geliyor. Rıza Tevfik beyin filozofluğu pek tuhafır. Bu lakap kendisine, yine kendisi tarafından verilmiştir. Ve özellikle mizah gazeteleri ve mizah yazarları tarafından tekrar edile edile kurumlaşmış kalmıştır. Pek iyi ha -55-

tırliyorum ki Rıza Tevfik bey isdibdad döneminde Selanik'te yayınlanan *Çocuk Bahçesi* isimdeki dergicige yazmakta olduğu edebiyat tartışmalarının altına "Bakon'un Şakird-i Marifeti" [Bakon'un Marifetli İzleyicisi] diye imza atıyordu.

Felsefe dünyasında Bakon adında bir filozof olmadığı için bu imza bana pek garip geldi. Özellikle Rıza Tevfik beyin Bakon'dan amacı 1621 tarihinde vefat eden İngiltere'li Beykın olsa gerekti. Beykın kelimesi ingilizcede Bacon biçiminde yazılır, fakat Bakon okunmaz, Beykın okunur.

Bir filozofun marifetli izleyicisi olmak için onun mesleğini ve hiç değilse adını pek iyi bir biçimde öğrenmek gerekir.

-56- Rıza Tevfik bey buna asla vakıf olamamıştır. Eğer vakıf olmuş olsaydı Spencer gibi felsefe büyükleri dururken pek dar öğretisiyle ve pek bilinen ve tanınan hatalarıyla Bacon'a saplanmasında bir anlam tasarlanamazdı.

Meseleyi okuyuculara daha geniş bir biçimde gösterebilmek için Bacon'ın hayatından ve felsefesinden bir kaç satır yazacağız:

"Bacon İngiltere kralı Birinci Jack zamanında hükümdar mührünün korunmasına memur olmuştur. Bu sırada gerek kralın, gerek Buckingham'ın hatırı için yasadışı belgelere mühür basmaktan çekinmiyordu. Sonunda bu gibi meşru olmayan işlemlerinden dolayı Avam Kamarası tarafından idama mahkum edildi.

"İngiliz felsefesi başlangıcında metafiziğin varsayımlarından çok deney ve gözleme eğilim göstermiştir. Bacon günümüz pozitif felsefesinin müjdecilerinden sayılabilir. Çağdaş bilimler ve tekniklerde deney yönteminin kurucusu olmak üzere Bacon'ı düşünenler aşırılığa varmış olurlar. Tam tersine onaltıncı yüzyıldaki bilimsel gelişmelerdir ki Bacon'a kitaplarını yazdırmıştır. Bu filozof diğerlerinin çaba ve gayretini özetlemek ve onlardan sonuç çıkarmaktan başka bir şey yapmamıştır. Bacon'ın kendine özgü ne tekniği ne de felsefesi vardır. Kendisin-

den pek çok yıl önce geçen *Roger Bacon* gibi ancak iyi gösterebilmek cihetiyle kendini göstermiştir. Bu gösterdiği şey de bilimlerde gerçekleşmesi gereken büyük bir yenilikti. Bacon gözlem yöntemini pek iyi açıklıyor, onun bütün inceliklerini gösteriyor, fakat buna karşılık sonuç çıkarma işlemindeki farkı yadsıyordu." -57-

Bu satırlardan anlaşılıyor ki Bacon saygı değerdir fakat ona bağlı olmaya değer değildir.

İşte felsefedeki zayıflığını, henüz adını telaffuz edemediği bağlı olunmayı hak etmemiş bir ustaya bağlılıkla gösteren Rıza Tevfik bey, övünme ve gururlanmadan başka bir anlamı olmayan "filozof Rıza Tevfik" gibi bir imza kullanmakla bu gafletine bir de gülünç olmak sıfatını ekliyor!

Rıza Tevfik beyin felsefeye hizmet eden hiç bir kitabı yoktur. Bazı eski dergilerdeki makaleleri faydalı olsa da cüzdür. Konferanslarında bulundum. Felsefeye dair söylediği sözler, pek karışık ve çok uçucu bir haldeydi.

Bununla beraber Rıza Tevfik bey felsefe adında önemli bir bilimin varlığını haber vererek vatan evladına büyük bir hizmeti yerine getirmiştir. Kendisine teşekkür ederiz.

Bu erdemli kişiye saygım ve gönül sevgim baki kalmak ve sonsuz bilgisinden şimdiye kadar pek çok yararlandığım cihetle kendisini daima ustalarımın saydığımı itiraf etmekle beraber "filozof" sıfatını kendilerine yöneltmek konusunda pek cömertçe davrananlara katılamayacağımı da dile getirmeye gerek görürüm. -58-

Bunun çeşitli sebepleri vardır.

Öncelikle felsefe denilen şey bugün fen [bilim / teknik] ile o kadar uyum göstermiştir ki mütefennin [bilim adamı / teknisyen] olmayan, buluşlar ve teknik yaratımlarla pek yakından ilgilenmeyen kimselerin yeni bir felsefi düşünce ortaya koyamayacakları açıktır. İlk ve orta çağlarda olduğu gibi ya doğanın kitabını (!) gayet uzak ve belirsiz bakışlarla okuyarak birtakım öz-

nel düşünceleri öne sürmekle, ya da kendinden önce geçmiş bir filozofun düşüncelerini ve yapıtlarını aktarmaya, yorumlayıp açıklık getirmeye uğraşmakla hiç kimse filozof adını elde etme hakkını kazanamaz. Artık "laf felsefesi" çağları geçmiş ve sözle, hatta mantıkla en önemli gerçeklerin açık alana çıkmasına hizmet eden Descartes, Spinoza, Leibniz gibi filozofların bile ancak birer tarihi değerleri kalmıştır. İkinci olarak bugün Avrupa'da hiç bir filozof yoktur, ancak doğa ve matematik bilginleri vardır, hemen hemen, metafizik denilen ve bugün garip bilimler sırasına geçmesi pek olası olan bazı eski düşüncelerle uğraşanlardır ki şimdi küçümseyici bir sıfat olarak filozof diye anılırlar. Örneğin arasına cilt cilt ilahiyat kitaplarıyla uğraşanlardır ki şimdi filozof diye anılırlar. Filozof gibi bir gurur ünvanını almayı hak ettiğini zanneden bir iki Paul Janet çıksa bile, bu ünvan ile anılmayı isteyen bir Lange, bir Haeckel, bir Tarde, bir Darwin ortaya çıkmıyor...

Rıza Tevfik beye gelince: kendilerinin böyle bir küçümseme ünvanıyla anılmalarına bir türlü gönlüm razı değil.

Üçüncü olarak, filozofluğun bilimlerin ve fününun [teknik bilgi ve sanatların] son derecesine ulaşanlara özgü bir sıfat olduğu kabul olursa da bu derecenin ancak düzgün bir yöntemle malikiyetle görülebileceğini ve ancak bu yöntem sayesinde bilginlikten filozofluğa geçilebileceğini onaylamamak mümkün olamaz.

Yazılmış metinler halindeki bilimleri ezberleyene bugün bilgin bile demiyorlar. Nerede kaldı ki filozof diyecekler! Filozof kelime anlamı bakımından değilse bile pratik olarak yöntem sahibi demektir. Mesela eski İran'ın Zerdüş'tü ikicilik yöntemi, Hind'in Brahma'sı varlıkşalık yöntemini, Yunanlıların Sokrat'ı düzeltme ve alay etme yöntemlerini, Platon'u düşünceler ve ilk-örnekler kuramını, orta çağların bütün filozofları ilahi ve manevi öğretiyi, Descartes düşünme yöntemini, Leibniz mukadder aheng kuralını, Spinoza kadercilik öğretisini vs. ortaya

koyup kurdular. Hepsinin bir tarzı, bir kuralı vardı ki evreni ve evrenin gizlerini o bakış açısından çözümlenmeğe ve açıklamağa çalışırlardı.

Rıza Tevfik beyin böyle bir yöntemi var mıdır? İhtimal ki -60- vardır bazılarınca bilinmektedir. Fakat ben kendisinin böyle bir yöntem ortaya koyduğundan haberdar olmadığım gibi özel bir öğretici çevresinde çalıştığını da zannetmiyorum.

Maddi midir? Manevi midir? Hayali midir? İlahi midir?.. Evrimci midir? Yaradılışçı mıdır? Tanrı yolunda yokoluşçu mudur? Yokedici midir? Bırakıcı mıdır? Bu cihetleri asla öğrenemedim. Öğrenememekle kalsaydım yine zannederek bunu kendime ait bir kabahat diye kavrayacaktım. Oysa Rıza Tevfik bey, maddi olduğunu söyledi, hatta dine dair düşüncelerini pek serbestçe dile getirdi. Sonra camilerde vaiz ve nasihat icra eyledi, Tarikat-i Aliye bağlılarından diye imza koydu, bir makalesiyle hayalcilik öğretisini desteklerken, bir konferansıyla bunun tersini yaptı.

Böylece kendisinde yöntem ve öğretiden eser göremedim demekle bir hata işlemiş olmam zannederim. Bu tür mütalaalara karşı bazı pek saygın itiraz edenlerim: "Ne yapsın zamana göre hareket ediyor" diyorlar. Bence gerçeğin sevicisi olmak doğrusu bilime ve gerçeğe aşık olmak gibidir. İnsan aynı zamanda iki kadına birden aşık olamadığı gibi gerçeğe ve bilime cidden aşık olanlar da başka bir şey düşünemezler. Hem bilime hem de hayata aşık olduğunu söyleyenlere inanmayın. Aşk bir -61- dir. Aynı dîmağda eşit olarak hükmünü sürdüren iki samimi aşk olamaz.

Sonucu zeki ve samimi okuyucularının tamamıyla anladığını zannederim. Gerçekten aşık olan kimse ne bir engel, ne hayat, ne de başka bir şey düşünemez. Onun için hiç bir gerçek tehlikenin önemi yoktur. Voltaire "gerçek her zaman açıkça söylenmelidir. Bunun için gerçek bir mevsim ve özel bir çevre olmaz" diyor.

Sonuç: Rıza Tefvik bey saygıdeğer bir öğretmendir, Türkiye'nin biricik çalışkan evladıdır. Biricik yazardır, biricik hatibidir. Fakat hiç bir zaman bir filozof değildir. Hem felsefeyi hem de sevgili ustamızı koruyarak bu iddiamda devam ediyorum ve edeceğim.

Şehbenderzade Hilmi bey bu kadarnı da başaramadı. Bilinen felsefe kitapçığıyla hiç de gençleri memnun edemeyen bir öğreti tuttu. Pozitif bilimler ve gerçeklerin araştırılması için açılmış taze dimağları İblis Behmen öyküleriyle, duvarlardan geçen, yedi kat gö'dere uçan perilere özgü masallarla doldurmak istedi. *Hangi Meslek-i Felsefiyi Tervic Edelim* [Hangi Felsefi Öğretiyi Turalım] tarzında bir kitap yazarak Victor Cousin'in Fransa'da yapmak istediği eklektizm (intihabiye) [seçmecilik] öğretisini kurmak ve kolayca şeref ve şan kazanmak emeline düştü. Fakat başaramadı... Ciddi yarıtlara saldırdı. Ernst Haec- kel gibi bir doğa bilimleri dahisini yalancılıkla ithama kalkıştı. İktidarı kadar rağbet gördü. Bugün susuyor. Bu doğal durum toplumsal bir sonuçtur. Yarın ilerici düşünceleri yeniden yık- maya yeltenirse bu sefer belki düşünsel darbelerle karşılaşılır!..

Felsefeye az çok, fakat ciddi bir biçimde hizmet edenler yine gençlerdir. Darülmuaallimin [Yüksek Öğretmen Okulu] öğ- retmenlerinden Fazıl Ahmed bey bir çok makaleleriyle ciddi düşünceleri memleketimizde yaymaya çalıştı. Subhi Edhem bey yine bu bilimi fen [teknik] ile kaynaştırarak temelli bir ilerleme zemini hazırlamağa çaba gösterdi. *Felsefe Mecmuası*'ndaki "La- marck ve Lamarckizm" makaleleriyle "Darwinizm" adındaki yapıtı ciddi bir araştırma ürünüdür. Bizde felsefeyi kuranlar as- la yaşlılar değildir. Yalnızca gençlerdir.

Plotinus ve Muhy ad-Din

Rıfki beyin makaleleri - Doğuda felsefe ve Muhy ad-Din Arabi - Muhy ad-Din büyük bir filozoftur, fakat felsefesi kendisinin değil, kendisinden 932 yıl önce yaşamış olan "Plotinus"undur. Bunun kanıtı - Felsefeyi başka yerden almak uygunsuz mudur?.. - Değildir; şu kadar ki onu tamamlamak! - Muhy ad-Din bunu yapmış mı?

Geçen yıl ben felsefeye daima bir kroki çiziyordum. O zaman keşkeki samimi bir ifadeyle araplar da dahil olmak üzere bizde temelli bir felsefe, yeni bir bilgelik tapınağı olmadığını söyledim. Batıyı bugünkü azamet, düşünce ve dehasına rağmen küçümsemek isteyenler, emin olmalıdır ki, çok aldanıyorlar. Eski Yunan felsefesinden yarım yanlış kopya edilmiş ve bir çok öznel düşünceler, doğal olmayan yanlışlarla büyütülerek derlenmiş kitaplardan felsefe değil, safsata öğrenilir. Ben bu mütalaatı genel bir bakış açısından yürütüyorum. Bir çok safsatacılar arasında bir iki gerçek filozof da bulunabileceğini dışarda bırakmayacağım. Nitekim Muhy ad-Din de bu zümredendir.

-64-

İşte altı ay önce söylediğim bu sözlere karşı yalnız bir yanıt sesi yükseldi ki o da kardeşim Rıfki'nın doğu felsefesi konusunda gerçekten gür ve yüksek sesiydi.

Rıfki; beni kısmen onaylamakla beraber bizde daha doğrusu araplarda pek temelli felsefe tohumları bulunduğunu söylüyor ve buna örnek olmak üzere hicri altıncı yüzyıldan başlayarak sırasıyla bir çok adları anıyor ve sonunda büyük bir doğu filozofu olmak üzere Muhy ad-Din Arabi'yi gösteriyor.⁽¹⁾ Bu hizmetinden dolayı kendisi iki katlı bir teşekkür şayandır. Çünkü hem bize Muhy ad-Din'i öğretti, hem de bana yukarıdan beri açıklamakta olduğum temelli bir düşüncenin yeniden tartışılması fırsatını verdi.

(1) Rıfki'nun bu makaleleri ciddi mükemmel ve kitap biçiminde basılmaya değer.

Muhy ad-Din Arabi'nin Endülüs'lü olduğu ve Sevilla'da bilimlerin tahsilini yaptığı göz önüne alınırsa ünlü Aristo mütercim ve yorumcusu İbn al-Sina ile İbn al-Rüşd'ün uzak fakat etkin bir bakışa sahip bir bilge izleyicisi olduğu ve böylece Yunan felsefesinden ve özellikle kendisinden 937 yıl önce yaşamış olan Plotinus'tan nasıl düşünceleri olduğu gibi aktardığı anlaşılır.

-65- Yunanistan'ın felsefelerinin özü denmeye değer olan Aristo'nun yapıtlarıdır ki yukarıda andığımız kişiler tarafından Arapçaya aktarılmış ve bütün Arap felsefi düşüncelerine egemen olmuştur.

Milattan sonra varlığın birliği meseleleri epeyce yol almış bulunuyordu. Plotinus eski ikicilik kuramlarıyla yeni tazelenmiş varlıksallık düşünceleri arasında epeyce çalkalandı. Birine yani varlıksallık öğretisine şiddetle kapılmış olduğu halde eski ve kökleşmiş ikicilik düşüncelerinden de kurtulamadı. Bunları yazmaya çalıştı. Karışık, fakat oldukça albenili bir felsefe biçimi ortaya koydu.

Muhy ad-Din'e gelince şu sözleri okuyoruz:

"Varlık birdir, birden fazla değildir. Görünen her varlıksal biçim o bir varlığın o mutlak varlığın belirişidir."

-66- İşte Muhy ad-Din bu satırlarıyla o yüzyıllarda pek çok moda olan varlıksallık öğretisini söylüyor. Fakat bu kadarla kalmıyor: "Varlığın belirişi evren, gizlenişi tanrıdır" diyerek yine bir ikicilik oluşturuyor ve Aristo'nun ikiciliğine tutulmuş oluyor.

Plotinus da tamamıyla böyle söylemişti.

"Bir olan yani birlik durumunda bulunan; herşeydir, fakat özellikle bir şey değildir" diyerek işi varlığın birliğinden ayırıyor.

Plotinus'tan bir kaç satır okuyalım:

"Ne zaman sizde ilk temele ilişkin derinlikli bir keşif uyanırsa, bu odur ya da o değildir demeyiniz. Böyle bir şey söylediğiniz takdirde sizdeki o derinlikli keşfi kendisi için; o, ya

da o değil, denilebilen diğer nesnelere düzeyine indirmiş olursunuz. Oysa ilk temel her şeyin üstündedir. Hiç bir şeyle karşılaştırılmaz."

Plotinus'un "ilk temel" dediği şey Muhy ad-Din'in "mutlak giz" dediği şeyin aynıdır. Ve sabit bir gözdür. Bu yönü açıklarken:

"Tanrı mutlak giz mertebesindeyken bütün vasıflardan, ilişkilerden, yargılardan uzak ve temizlenmiş olup kendi olgunluğunda mutlaktır" diyor. Plotinus da böyle söylemişti:

"Yüce temeli kendi vasıflarında pozitif ve her cihetle tükenmez güç sahibi olarak onaylamak tanrıyı kendinden zeka, adalet ve mutluluk diye anlamaktan ibarettir. Yüce temel tam bir mükemmeliyet olduğundan eksik mükemmeliyetlere özgü vasıflarla nitelenemez." -67-

Görülüyor ki Muhy ad-Din'in birer felsefi yaratımı olarak anlaşılan sözleri kendisinden yaklaşık bin yıl önce söylenmiş, hatta daha belirgin, daha açık bir dille söylenmiştir.

İncelememize devam edelim:

Plotinus: "Varlık sözcüğü temel sözcüğü ile özdeştir, daima belirli bir biçim ve sınırlılık ortaya koyar. Tanrı ise gerek biçimden ve gerek sınırdan bağımsızdır" diyor.

Muhy ad-Din bu düşünceyi şöyle ifade ediyor: "Hak [tanrı] her sınırlının sınırlarıyla sınırlanmıştır, her şeyin sınırı, hakkın sınırı olur. Varlık kendisiyle bütün nesnelere kuşatandır."

Böylece Muhy ad-Din: "Tanrı, yaratıklar evreniyle emir evreninde, tanıklık evreniyle ruhlar evreninde, yücelik bayağılık evreninde varlığın oluşumuyla oluşsaldır" diyerek hazerat-i hams [beş hazret] diye adlandırdığı beş aşama ortaya koyar. Bu aşamalar: Mutlak giz, duyu ve algılar, mutlak örnek, yüksek ruhlar, tanrıya bağlanmış örnek aşamalarıdır. Sonunda "Menahic ül-İrtifa" [Yükselişin Geniş Yolları] adlı yapıtında varlığın aşamaları arasındaki sürekli evrimi, sürekli yükselişi söz konu-

-68- su eder, insansılardan insan yaptığı gibi insanı da insan-i kamil [olgun insan] aşamasına çıkarır ve birlik aşamasına yaklaştırır. Birlikten çamura düşen varlık böylece çamurdan yine birliğe yükselir.

Gelelim Plotinus'a: Plotinus kendisini asıl burada göstermiştir. Plotinus "Nikbini" [Enneads] adındaki kitabında iki doğrultudan söz eder: Birinci doğrultu düşen bir doğrultudur ki mükemmelden mükemmel olmayana doğru cereyan eder, diğeri yükselen bir doğrultudur ki mükemmel olmayandan mükemmele doğru yükselir. Evrenin toplu heyetini birden görmek, geçmişini, şimdisini, geleceğini bir bakışla kavrayabilmek insana düşsel bir amaç olan mükemmeliyeti ortaya çıkarır. Şimdi görülen bir kusur ve kötülük mutlaka biraz sonraki mükemmeliyetin ve iyiliğin başlangıcı demektir.

Darwinizm diye feryad edenlere eski örnek göstermek meraklılarına on asırlık daha eski fakat daha mükemmel bir örnek!..

Plotinus sonunda felsefesinden şöyle bir sonuç çıkarıyor ve bizdeki keşf ve zevk öğretisinin temellerini kuruyor:

"Gerçekte tanrı bizim zihnimizden kaçar. Yani bizim düşündüğümüz şeylerin dışındadır. Yalnız biz yine ondan bir şey anlayabiliriz. Yani kendisini anlayamamakla beraber varlığının izini idrak ederiz. Bir insan kendinden geçerse yani dalıp kendi içine gömülürse o zaman kendi üstünde bir varlığın, benliğinde hükümünü gerçekleştirmekte olduğunu hisseder.

"İnsan bu hale, yani kendisini iyilik ile, tanrı ile bağlantıyı kazandırtan kendine gömülüp dalma durumuna gelebilmek için zekanın kendi kendinden geçmesi gerekir. Çünkü yargılama ve düşünmeyle bunu idrak etmenin imkanı yoktur. Şu halde biz asla tanrısal ışığı aramaya çalışmamalıyız, yalnız onun bize yansımalarını tam bir sabır ve sükunetle beklemeliyiz.

"Düşüncenin eksik ve tamam olmayan işlemleri bizi bu

yüksek işe ulaştırılmaz. Yalnız mümkün ölçüde o yöne doğru yaklaşıyor ve biz bu yüce çaba sırasında birdenbire tanrıyı buluruz.

"Bu bir dalmadır, kendine gömülmedir, bir basitleşmektir, bir kendini terkediştir, bir birleşme isteği, tam bir dinlenmedir. Seyredilmek istenilen yüceliklerle uyumdur, bir mutluluktur. Gerçekten aşkın yöntem ve amacı, görmek değil, birleşmektir, uyumlanmış olmaktır. Gerçekten güzeli seyretmekten zevk alır ve bu zevk ile yetinebiliriz. Lakin iyiliğe raslayınca mutlaka onunla doymuş olmak isteriz, onunla bir olmak ve sonunda ona dönüşmek için uğraşırız.

"Ruhumuz bir kere tanrı ile birleşti mi, istiğrak [dalmâ, içine gömülme] denilen bu birleşme bizde düşünceyi kaldırır. Lakin bu kaldırma, onu bozarak değil, belki sonsuzlaştırarak gerçek olur. Ve bizim o zamanki durumumuza düşünememezlik denemez. Belki düşünmenin üstünde bir durum denir. -70-

"Düşünmenin üstünde aşk, aşkın üstünde zevk vardır. İnsan öncelikle düşünür. Sonra ruhunu bir aşk hali kaplayarak düşünceyi istila eder. Ve sonunda zevk; hepsini birden kaplayarak bizzat hükmünü gerçekleştirir. Zevk bir sarhoşluktur. Bir baygınlıktır. Ruh bir kere bu mutluluğu yani tanrıyı hissedince mümkün ölçüde güzelleşir. Ve kaynağına yaklaşır. Artık onda iyilik kalmaz, hatta içinde bulunduğu varlığı bile hissetmez, dünyaya ait hiç bir arzuya malik değildir.

"Bununla beraber ruhumuz o kadar eksik ve görünen dünyaya o kadar bağlıdır ki böylece tanrıya giderken bile 'hiçliğe gitmek' olasılığından korkarız. Ruh; tanrıya doğru atıldığı zaman birdenbire aradığı şeyi bulamaz. Çünkü bu aradığı şey belirgin değildir. Belirgin olmak demek sınıra malik olmak demektir. Oysa tanrı sonsuzdur. İşte ruh böyle aradığı şeyi bulamayınca kendisini hiçliğin karşısında zanneder. Ve geriye doğru çekilir. Ve yine görünen şeylerden birine dayanır.

-71- İŖte bunun için bu dünyada daimi dalgınlık ve kendine gömülme mümkün değildir, tamamıyla tanrıya gidebilmek ve orada daimi bir surette kalabilmek hakkı varlıktan kurtulan ruhlara aittir. Ve insan böylece aslına yani tanrısına geri döner. Tanrının varlığı içinde yok olur.

Bir Eleştiri

Bir doktor kalemiyle yazılması gereken kitaplardan birisi de buydu. İşte sonunda yazıldı. Ve bir doktor kalemiyle...

Yazar *Félix de Mésnille* bir doktordur, üniversitenin tıp fakültesinde öğrenimini tamamlamış ve diploma almak için arkadaşları birer makale yazarken o 360 sayfadan oluşan bu yapıtı kaleme almıştır. *Flaubert, Irkı, Çevresi, Yöntemi*.

Kitabın birinci bölümü Flaubert'in vücut yapısından, ikincisi -romancı üzerinde hükmünü gerçekleştiren bir çok etkileri ihmal ettiği kadar romanlarındaki doktor tasvirlerini ve pek gerçekçi hastalık ve ameliyat sayfalarını uzatarak- yeteneğinden ve üçüncüsü ise (en tehlikeli bölüm!) edebi yöntemi kadar romancıyı etkisi altında tutan ve gençliği sırasında bütün yapıtlarını tıraz olunamaz bir hale getiren bilimsel yöntemden söz eder.

Her ne kadar bir temel üzerine dayandırılmışsa da yine -73- üçüncü bölümü diğerlerine tercihte acele edeceğim. İkinci bölüm güzel, birincisi düşünüp tartışmaya değer. Ve eksik olan da buydu. Daha doğrusu üçüncü ve ikinci bölümlerde Flaubert bir doktor gibi kabul edilmiş, birinci bölümde ise bir hasta gibi muayene edilmiştir.

Herkes bu birlikteliğe şaşı. Fakat ben Flaubert'de hükmünü icra eden bu iki yöntemin, romantizm ile gerçekçiliğin birbirini izleyişine hayranım.

Ve bu; romancı hakkında genel bir eleştiri zemini oluşturmuştur. Monseigneur *de Mésnille* de aynı düşüncede, bu ikili yöntemin ilk sebeplerini araştırıyor, ve buluyor: Irkıta.

Gustave Flaubert, gayet maddi, düzenli, müreffeh ve

(1) A. J. C. Trison [?]

mümkün ölçüde az bir duyarlılıkla sanatla ilgilenen iki burjuvanın oğludur. Bunların hayatı gürültülü olmaktan çok sakin, olaysız ve rahat geçmiştir. İşte Flaubert'in gerçekçiliği kaynağını buradan alır. Romantizmi ise doğum tarihine (1861), gençlik ilişkilerine kadar geri gider.

Evet; fakat biraz yükselelim; ve uygun derde...

-74- Flaubert'in büyük babası küçük bir veteriner, babası büyük bir doktordur. Oysa ki annesi *Cambromert de Cruvaques Mers* [?] soyuna bağlıdır. Bu soyun bireylerinin çoğu ise gemici, kaşif, fatih olmuştur. Hatta büyük annesi; sonradan eşi olduğu genç doktor Flaubert Pieu'yü [?] izlemek için babasının evinden kaçmış ve ceza olarak onu içine koydukları manastırın duvarından atlayarak yine düşüncesini gerçekleştirmekten çekinmemiştir; işte Flaubert'in yönteminin ikiliği. Ve bunun içindir ki otuz yıl aynı odada düzenli ve belirli bir haris çabayla çalışan Flaubert; gençliğinde seyahat diye çıldırmış ve bütün ömrü boyunca pro-lule [?] bir gençlik hayatı yaşamak, kaplan avlarına çıkmak, ülkeler keşfetmek düşlerine karşı duramamıştır. Mektuplarının ve romanlarının bazı geçitleri buna tanıklık eder.

Anlaşıyor ki Flaubert tamamıyla ebeveyninin varisi olmuştur, hem buna *atavizm* de diyemeyeceğiz -çünkü Littré Dictionnaire'inin [sözlüğünün] dediği gibi bir atalar benzerliği değildir. Belki uzak bir atanın huylarından birinin torunlarda ortaya çıkmasıdır.- Bu ise ancak *hérédité* yani veraset olabilir.

-75- Vücut yapısı; mizacı üzerinde birazcak inceleyerek durmak bize gösterir ki Flaubert annesi gibi gayet güçlü, Rouen'da *Hôtel de Bio* hastahanesinde hiddetinden doğan asabi nöbetlerde çırpınan saygın babası gibi sinirliydi.

Çocukken karanlıktan korkar, okurken yorulurdu. Dersini yaparken bazan üzerine bir fenalık gelirdi. Pek gençken saçları döküldü: Hep sinir.

Bir korkaklık, müthiş bir can sıkıntısı onu istila etti: Sinir illeti.

Bu illet onda yirmi yaşından beri varlığını gösteren isteri-
den ileri geliyordu.

Bunu ben de söylüyorum, *Maxime de Cannes'in, Boucher'nin, Eumont de Gonquore'un* (?) olanca teminatlarına rağmen Flaubert'de sara değil, isteri vardı: de Mésnille'in kitabında yeni olduğu kadar doğru bir nokta ... Ne kadar tuhaf! Edip tabip burada Maxime de Cannes'in bu kanısını Flaubert'le aralarındaki soğukluğa bağlıyor. Fakat niçin? Saralı olmak, isteri olmaktan daha mı ayıptır? Bilgin bir adam, özellikle bir doktor, bir Maxime de Cannes için bu ne kadar ayıp olurdu, Monseigneur de Mésnille bilmeliydi ki henüz o zaman erkekler arasında isteriye tıp; evet dememişti. Ve işte de Cannes bunun için Flaubert; saralıdır; dedi.

Evet, Flaubert'de isteri vardı: 1843 yılının 15 Ekim'inde erkek kardeşi Achille ile beraber küçük bir kabriyola içinde *Rouen'a* geliyorlardı. Arabayı Flaubert yönetiyordu. Gece .. Ve yoğun bir karanlık... *Pont Aux deux Mers* caddesi üzerinde ve *Bourge à Thar* (?) civarında sol taraftan diğer bir araba görüldü, şiddetli bir temas ... Bu sırada atlar ürker, Flaubert topraklar üzerine yuvarlanır, müthiş bir sinir krizi baş gösterir. Fakat kardeşi kan alır, kriz geçer.

Dönüşünden sonra onbeş gün içinde dört kriz daha geçirir. Ve hep çağın düşüncelerine bağlı; düzensiz bir tedavi ile hep birer parça kanını akıtarak, kendini kan yetersizliğine mahkum eden perhizlerle yaşar. Mısır'a gezisi sırasında tamamıyla sağlığına kavuştuğu sanılır. Oysa dönüşte düzensiz aralıklarla gelen krizler onu yine hırpalar.

Flaubert'i bu krizlerden kurtaran yaşlılık olmuştur. Elli yaşına girdikten sonra asla hasta olmamış ve ondan sonra 8 yıl beş ay tam bir dinginlikle yaşamıştır.

Bu krizler gözlemlenecek olursa hasta birdenbire yüzüne temas eden bir havayı garip duyumsar, her tarafı sarı görmeye başlar. Yavaş yavaş bir kabus gelir, yüzü sararır, bütün bunlar

ancak iki dakika zarfında geçer. Ve o bunu hisseder etmez yatağa koşar, yanar, bekler ve bir çılgılık ile bayılır, organlarında çarpıntı olur. Bazan da çılgılık atmazdan önce *hayal görme* olayı ortaya çıkar: "Dizginler elimde ... Aah, aah işte lokantanın feneri de göründü vs. ..."

Maxime de Cannes da bunları söylemiştir. Fakat ne çare o zaman isteriyi bilen yokmuş! Görülüyor ki bunlar öncelikle sara belirtileri değildir, ikinci olarak isteri belirtileridir. Eğer ki Flaubert bir saralı olsaydı, zavallı romancı pek yalnız kalacaktı. Çünkü hastalık onda 22 yaşında ortaya çıktı. Oysa herkeste sara ta çocukluktan başlar.

Çocukluğunda yazarn böyle bir illetle sakatlanmadığı ne kadar bilinen ve açık bir şeyse -çünkü Flaubert doktorlar içinde büyümüştür- gençliğinde ortaya koyduğu hastalık yapıtlarının da sara yapıtları olmadığı o kadar açıktır ... Çünkü o; krizin geldiğini hissediyor, yürüyor, yatağına yatıyor ve bekliyordu. Oysa sara o kadar ani ve hissedilemez bir şekilde gelir ki hasta; yakınında olsa; ateşe düşer.

-78- Hep bu yapıtlar hatta Flaubert'in kendi gözlemleri de bunu kanıtlar. Yazar gençliğini pek iyi anımsıyor. Bir yerde "daima sıkıldığını, hep intiharı düşündüğünü ve ancak hülya ile yaşadığını" açık açık söyler, sık sık, kendi hastalığıyla mücadele ettiğini anlatır:

"Daima düşüncelerimle uğraşır onu mahve çalışırım. Fakat heyhat ... O beni bozguna uğratar ve umutsuz bırakır; bana galip gelir." Bundan başka Flaubert hastalığıyla oynamıştır da. Bir yapıtında der ki: "Vaktiyle bu müthiş durumları yapay olarak elde edebilmek için ve mühürdarın zehirlerle uğraştığı gibi ben de cinnetle oynardım." İşte bunlar, hep bu belirtiler saralı için pek uzak olur. Çünkü Flaubert; bu nöbetler esnasında asla kendini kaybetmemiştir:

"Bazan ruhum cismimden o kadar ayrılıyor, koparılıyordu ki öleceğimi zannediyordum. Fakat düşünür kişiliğimi korur-

dum. Hatta söz söylemekten aciz kaldığım dakikalarda bile; kendi kendini yaralayan bir kirpi gibi ruhumun iki kat olduğunu ve kıvrandığını duyardım..."

Diğer taraftan Flaubert hakkındaki bütün bilgiler de bunu pekiştiriyor. Onun bütün acıları sinirlerinden ileri geliyordu: *Crise de gastralgie - crise d'asthme - céphalée - de l'hors romatisme - kaloviçi [?] - précoce - crise de larme - obsession - tic - impulsion impolatoire* vs. Hatta bu belirtileri göz önünde tutan doktor -79- *Henri [?]* Flaubert'i isterik bir kocakarıya benzetmiştir.

Flaubert'in ölümü de genel olarak saradan zannedildi. Oysa onu öldüren bir sekteydi. İşte de Cannes'ın raporu:

"1880 yılının 8 Mayıs'ında, sabahleyin koklamakta olduğu etere rağmen bir sinir krizi geldi. Biraz açılır açılmaz kendisinin *alun hayal* dediği sarı tayf gözleri önünde dikildi. Beyni dönmüş, bir kan tabakası yüzünü istila etmişti. El yordamıyla denilecek bir yavaşlıkla kanepesine kadar geldi. Arkası üstü yattı. Göğsünün içinden hırıltılar işitiliyor, zorla nefes alıyor ve bir şeyler söylemek istiyordu. Kendini kuşatan karanlıklar içinde hiç kuşkusuz anlamıştır ki *son dakika* gelmişti. İki defa dostu ve doktoru Monseigneur Halou'yu [?] çağırdı. Ağzı şiddetli bir çarpıntıyla büzüldü, başını çevirdi ve öldü."

Bu satırları okuyan hiç kuşkusuz de Cannes'ın o sıralarda oralarda bulunduğunu sanacak. Hayır ... O zaman de Cannes tam yirmi fersahlık bir mesafedeydi.

Asıl Flaubert'in vefatını doktor *Tourneau [?]* görmüştür. Özet olarak onun raporunu da görelim:

"Flaubert *artérioscléros* bir adamdır. Bunun için daima sek- -80- te geçirmeye yeteneği vardı. Oysa hiç bir zaman kendini kaybetmemiştir. Vefatından sekiz sene önceden beri sağlığı pek memnuniyet verici bir surette devam etmişti. Yalnız çok sigara içiyor ve her sabah bir banyo yaptıktan sonra uyuyordu. Mayıs'ın sekizinci günü her zamankinin tersine uyumadı. Odasına çıktı, ve sonra hizmetçi kadınlardan birisini çağırdı .. Kadın

onun elindeki tuz şişesini açmaya vakit bulamadı. Hatta *Hilou* mu *Halou* mu olduğu anlaşılmayan düzensiz bir iki kelime telaffuzundan sonra bayıldığını gördü. Bu sırada romancı bütün bütün kendinden geçmiş bulunuyordu. Doktor gelince onu alaturka kanepesinin üzerine uzanmış buldu. Orada hiç bir kargaşa izi yoktu. Hastanın yalnız yüzü şişmiş .. Ağzında ne nöbet çarpıntısı ne de salya vardı. Nefes aldığı işitilmiyor, kalbi gayet zayıf vuruyordu. Henüz sıcak ve içilmemiş piposu biraz ötede tütüyor, ve hastada hiçbir çarpıntı izi görülüyordu. Bir dakika daha geçti. Artık kalbi durmuştu."

İşte tamamıyla gerçek olan bu rapor da kanıtlar ki Flaubert saralı değil; isterikti.

-81-

Hep bu mütalaat -zannedirim ki- Flaubert'in fizyolojisi hakkında önemli bir temel oluşturabilir. İşte yukarıda söylediğim gibi yazar Monseigneur de Mésnille bu temeli ortaya koyduktan sonra buna ilişkin her türlü ayrıntıları da açıklamıştır. Bu değerli kitabı belgelere dayanması kadar da yararlı kılan eleştirel üslup gerçekten takdire değerdir. Genç doktorun tam bir samimiyetle elini sıkar ve tebrik ederim.

Millileşmek Emeli

Bu günlerde herkesi uğraştıran, vatan dostlarını osmanlılık severleri şiddetle düşündüren bir mesele var ki o da günden güne daha güçlü ve tereddütsüz adımlarla bizi boğmak isteyen, gerek ticaret, gerek siyasetçe hayatımız pahasına hayat ve geleceğini temine çalışan yabancılara mağlup olmak meselesidir.

Yaşamak isteyen osmanlılığın her bireyi bunu düşünmeli, buna acil çare bulmağa çalışmalıdır. Biz meseleyi bu yolda muhakemeye başladığımız için, varolmanın güvencesinin biricik aracı olmak üzere millileşmeyi tavsiye eden saygın arkadaşlara minnetimizi sunarız.

Şu kadar ki koca bir milletin hayat ve ölümüne ilişkin olan meselelerde ciddi inceleme ve araştırmaların gerçekleşmesi, hatta şiddetli tartışma ortamı gerek ve gerekli olduğu için öncelikle millileşmenin ne demek olduğunu incelemek ve araştırmak zorunludur.

"Milli"nin varolan anlamını hiç kimse doğrudan doğruya tanımlamadığı için bu hususta ancak olagelen belirtilerden bir anlam çıkarmak gerekiyor.

Bugüne kadar millileşmek adına bazı değersiz yayınlardan başka bir şey yapılmadı. Ve bilmeliyiz ki bu yapılmamanın sebebi özellikle yapılamamaktır...

İsmimizi Ahmed'ten Baturalp'e, Hasan'dan Karataş'a dönüştürmekle millileşeceğimizi zannedenler milliyetin ancak zararlı ve vahşi yönü, ikiyüzlü ve boşuna gösterilen dalkavukça çabasını ödünç almış olurlar.

Doğruluğu ve metaneti düşünenlerce milliyet bu olmadığı gibi millileşmek de bu değildir.

Gerçi milliyet, milletin kabul edilen ve övülen özelliklerini canlandırmak ve ayakta tutmak bile olsa geçmiş özellikler ile şimdiki özelliklerden hangisini ayakta tutmak ve hangisini öldürmek gerekeceği de ayrıca önemli bir mesele halini alır.

Türklüğün vaktiyle pek makbul sayılan bazı sıfatları vardır ki bugün onlar müthiş birer eksikliklerdir. Onları canlandırmaya değil imhaya çalışmalı, uygulama alanına çıkarmaktan çok tarihin derinliklerine gömmeli ...

-84-

Mesela akıncılık, her zaman savaşçı geçinmek için göçebelik, ticaret ve faizcilikten nefret ve saire hep bunlar dünün meziyetleriydi, fakat bugünün eksiklikleridir.

Eğer dünkü ırki özellikler ve milli meziyetlerimiz takdire değer bir şey olsaydı bugün bu halde bulunmazdık ... Bunu unutmamalı ve hatta düşünmeli ki "aynı sebepler aynı sonuçları doğururlar" değişmez yasası gereğince dünkü milliyetimizin bugün canlandırılması yarınki felaketimizin başlangıcını hazırlamaktan başka bir şey olamaz.

Bu ciheti biraz daha açıklayalım. Balkan Savaşı'nın sebepleri ve ırki etkenleri çözümlenirse hayretlerle görülür ki yenilgi sebebi milliyetten uzaklaşmamız değil, tersine milliyetin derinliklerine saplanıp kalmamızdır. Bugünkü tenbellik, bugünkü girişimsizlik, bugünkü medeniyetsizlik, dünkü akıncılığın, dünkü göçebeliğin, dünkü yeniçeri kavgalarının ancak isimlerini değiştirmiş biçimleridir.

Ve milliyet adına ancak bunlara malikiz. Milli geçmişimizde ne bugünün galibiyet sebebi olan zeka, ticaret yeteneği, kavimlerin medenileşmesi var, ne de git-gelden arınmış bir toplumsallık, bir ahlak, bir siyaset var!..

-85-

Sözlerimize inanmayanlar baştan başa cinayetlerle, idam ile, siyasetin kılıcıyla öldürülenlerle, kardeş, ana-baba katilleriyle, yüzyıllarca uzayan yeniçeri kavgalarıyla, isyan ihtilal, eşkiya gürültüleriyle dopdolmuş olan tarihimizi, istibdadın bu açık belgesini mütalaa etsinler...

Sanat ve adetler bakış açısından aynı sonuçlara ulaşmak doğaldır. Millilik diye isterseniz elbisemizi, evlerimizi, dilimizi terk edelim. Yine eskisi gibi çakşir ve kavuk giyelim, damlarda çadırlarda, oturalım, Fatih'in huzurunda bir ayağı çarıklinın dediği gibi "devletli hünkar kangunuzdur!" diye haykıralım. Eğer bunlardan bir toplumsal fayda, kavmin ilerlemesinin elde edilmesi mümkünse hiç beklemeyelim ... Fakat buna evet diyecek bir anlayış sahibi var mıdır?..

Zihni gelişme, çevrenin etkisine bağlı olduğu gibi, çevrenin gelişmesi de zihnin kazanacağı yüksekliklé orantılıdır. Evde oturmayı öğrenmiş bir kafa çadıra dönemeyeceği gibi, opera dinlemeğe alışmış bir kulak da artık peşrev dinleyemez. Varsayım olarak bu geriye dönüş kabil olsa da bundan fayda değil zarar beklemek gerekir.

Dün Turan'ın o kaba ve kapsamsız kelimeleriyle düşünen zihinler bugün aynı araçla söz söyleyemezler. İlerlemiş zihin ilerlemiş dil ister .. Bugün Turan dilini halka kabul ettirmek isteyenler en önce Turan düşüncelerini yaymalıdırlar. Çünkü bu dilde kılıç çekmek ve ata binmek eylemlerinin deyimleri olsa da bire iki kazanmanın deyimleri yoktur. Oysa zamanımızda ikinci kısım deyimlere daha çok gereksinim duyulduğu asla yadsınmaz.

Bu mütalaattan anlaşılıyor ki dünkü milliyetin yani geçmiş seciyelerin bugün canlanması yararlı değil, zararlı olur.

Bugünkü milliyete gelince burada biraz nefes almak gerekiyor. Bugün halkta bir milliyet oluşturmak için askerlikten yazarlığa bozmuş bir kaç mesleksizin veya adını turani bir şekle dönüştürerek basın dünyasına atılmış basit ve imlasız bir kaç çocuğun dedikodusundan çok uzağı gören, deneyimli vicdan mütalaası çok yazarların ciddi incelemelerine gereksinim vardır.

Bu konuda en önce her türlü istibadattan kurtulmak gerekir. Geçmiş gibi milliyet de istibadattır. Bunlardan kurtulmadık-

-87- a gerçek "bireysel özellik" görünemez. Böylece en önce geçmiş milliyetten sıyrılmak, zamanın gereksinimleriyle uyumlu dŐŐnce ve eylemleri büyük hedef edinme zorunluluğu vardır.

Şu halde biz milliyet yerine "gaye-i hayal" [dŐŐsel erek] ikame etmek dŐŐncesindeyiz. Ve zannederiz ki millileşmek davasının ciddi ilerisrcleri de "dŐŐsel erek" ya da yeni deyi-miyle "mefkure" [lk] diyecek yerde "milliyet" kelimesini kul-lanmıŐlardır. nk trklğ kurtaracak Şey mutlaka bir dŐŐsel erektir. Avrupalılaşmak, medeni ve ilerlemiş olmak dŐŐsel ereği ... Bu dŐŐsel ereği milliyetimize değil, tersine milliyetimizi bu dŐŐsel ereğe yaklaştırmaya alıŐmalız.

Yukarıdaki bahsimizi genç yazarlarımızdan Memduh Süleyman bey bir makale ile pek güzel bir biçimde açıklayıp tamamlamıştır. Bu makaleyi aynen kayd edelim:

"Yazımın dostu ve meslektaşım Baha Tevfik bey, yine bu sayfalarda en derin bir toplumsal yarımızı değerlen, milletimiz için bir ülkünün kesinliğini gerçeğin neşteriyle açık alana koyuyor, avrupalılaşmanın bizce gereken bir ülkü olduğunu dile getiriyor. Ve 'milletimizi bu düşsel amaca yaklaştırmaya çalışmalıyız' diyordu. Ne kadar doğru!

"İşte meşrutiyetin başlangıcından beri, sağlam zihinlerin, sağlam düşünürlerin yüzeysel bakışla değil, inceleyici büyük gözlemlerle araştıranların tekrar edip durduğu bir kelime... Fakat öyle bir kelime ki her ağza alınışında ard niyetli yoruma uğradı. Dışarda yankı buldu. Zannediliyordu ki ilerleme adımı atması geçmişe bağlılıkla başlar. Geçmiş canlandırma; bugünü sarsmak, geleceği karanlık ve belirsiz bir çıkmaza atmaktır. Bu biçimde gerçekleşecek evrim olumsuzdur. İlerleme değil gerilemedir.

"Doğada etkisini sürdüren genel bir yasa vardır: Alışkanlık. Her birey -genel canlı varlıklarda- evrimin bir ögesi olan ilerlemeye ulaşmak için çevresine uyum gösterecek araçlar ile savunma sebeplerini sağlamak ve hayat için mücadelede galip gelmek üzere organikliği içinde seçme yapmak zorundadır. Bunlardan yoksun olanlar gerilemeye maruz kalarak gittikçe çürür, ölür. Cinsinden; türünden bir iz bırakmaz.

"Toplumsal hayat da bu yasaya bağlıdır; gelişmek için zamana, çevreye uyum gösterecek milli meziyet ve özelliklere benzeme ile seçme yapmak ve bu seçme sonucu da zamanla alışkanlık haline gelmek zorundadır. Aksi takdirde kendi kapısı önünde kendisini soyunun tükenişi bekler. Osmanlı tarihini bir dakika gözlerimizin önüne getirirsek pekala görürüz, ki osman-

-90- lının çöküşü hergün gittikçe büyüyen, kuşatması kabil olmayan bir genişlikle gelişen uygarlığı kendisine temsil edememek, çevreye, zamana uymayan ilkelerle hükümeti yönetmek yüzünden ileri gelmiştir. Yoksa zannedildiği gibi Avrupa'nın ayağımıza vurduğu ilerleme zincirinden, kapitülasyonlardan değil!.. Bunlar kesin birer gereksinim, nesnelere zorunluluğudur. Eğer seleflerimiz ve atalarımız, biraz tutuculuğu bırakarak bakışlarını gerçeğin dürbünüyle geleceğe yöneltmiş olsaydılar bugün ne onlar bulunurdu, ne de bu kokuşmuş toplum!..

"Toplumumuz kokuşmuştur; çünkü ahlaktan, bilimden, her şeyden yoksundur. Tarafsız bakışlarla ruhumuzu, kişiliğimizi incelersek ikiyüzlülükten; kendi kendimizi aldatmak için icad edilmiş ve birer gururlanma vesilesi olmaktan başka bir şeye yaramayan sahte özelliklerden; düşünce bilgi adına kırık dökük ve yönemsiz olarak bir kaç kitaptan toplanılmış düzensiz bir kütlede; girişim adına ötekine berikine, hükümet kapısına açılmış dilenci elinden hedef noktasına ulaşabilmek için hileden, dalkavukluktan, duyguya hitaptan, duyguyla hareketten başka ne bulabiliriz? Bizim için 'amaç araçları meşru kılar' düsturü gizli bir ahlaki düstur olmuştur. Toplum hayatımızda her birey diğer bir bireyin zararına yaşıyor. Böylece toplumsal dengemiz; ilkesi, temeli çürük, sallanan bir dengeden ibaret... Bundan başka bu dengeyi büsbütün sarsan amaçsız bir yıkma arzusundan ileri gelen bir gericilik de var. Bu gericilik duygusal bir kinin, bir nefretin saikiyle ünlü gençler tarafından ortaya atıldı. Fakat baştan ayağa duygudan oluşmuş bu gençler unutuyorlardı ki bütün sınırları yozlaşmalarla sakatlanmıştır. Ve hastalık sebebiyle düşünmeğe muktedir olmayan avamı ve kendileri gibi yozlaşmalara, isteriyeye uğramış toplumu yöneten yüksek tabakayı zehirliyorlar. Toplumsal duyarlılığımızı bir 'gönüllü bozulmaya' sürüklüyorlar. En son durumlar sebebiyle meydana çıktılar bağırıyorlar: Türkük, türkük!..

Bu kadar anlamsız bir kelime, ki zihnimiz, aylardan beri

yordum anlayamadım. Düşündüm acaba biz türk değil miyiz? Türklüğün bizim kişiliğimiz dışında bir kişiliği mi var? Yeni bir milliyet mi oluşturmak istiyorlar?.. Muamma; çözümlenmesi zor!.. Yoksa her zaman bu zavallı milletin sinesinde sakladığı bir kaç gericinin yine geçmişe olan eğilimi mi?... Evet öyle geçmişe eğilim!.. Gericilik! Hemde gerçek bir gericilik!.. Meşru bir hükümeti devirmek, yerine zorba bir hükümet kurmak gerçek bir gericilik değildir. Çünkü hükümet milletin gelişmesine hizmet eden bir araçtır. Bir amaç olamaz. Bir çokları eski yönetim zamanında, meşrutiyeti bir amaç olarak anlamaya çalıştılar, meşrutiyetin ilanından sonra aradıklarını bulamayınca, zavallı hükümete büyük bir hücum gösterdiler. Bunlara bu yanlış telakki yanlış adımlar atıyor, siyasi bir gericilik vücuda getiriyordu. İşte bugün de millet bir amaç, bir ülkü olmak üzere gösterilmek isteniliyor, henüz başlayacak milli açılma önüne demirden bir duvar çekiyor. 'İsmimizi Ahmed'ten, Gökalp'e, Hasan'dan Karataş'a dönüştürmekle millileşeceğimizi zannedenler pek çok aldaniyor.' Milliyet kendi kendine oluşur. Ve diğer milliyetlerle ilişki kurarak gelişir. Çünkü -başka bir yerde de söylediğimiz gibi- hiç bir millet yoktur, ki kendi kendine milliyet ilişkisi etkisi altında tam bir bütün olsun; böyle hiç bir millet yoktur, ki amaç ilişkisi etkisi altında bir değeri bulunsun.

-92-

"Eğer biz de ilerlemek istiyorsak sağlam ve temelli bir toplumsal denge oluşturacağız. Ülkümüzü araç olmaktan başka bir işe yaramayan, millet, vatan, hükümet gibi düşünceler çevresinde değil, hayat kavgasında toplumsal kütlemize başarı sağlayacak uygarlık gibi düşünceler arasında arayacağız: Bu da avrupalılaşmaktır ve avrupalılaşmakla mümkün olur.

"Avrupa ve avrupalılaşmak; milliyeti din ile, muhakemeyi duygu ile bağdaştıranlarda öyle kaynama yaratır, ki tutucu ve hasta zihinlerde bunun oluşturduğu müthiş hırıltıyı ıslatmamak için kulaklarını tıkırlar, gerçeği görmemek için gözlerini yumarlar. Birinciler yani körü körüne tutucu olanlar cehaletlerinin

-93-

kurbanı, ikinciler yani hastalar da birer zavallıdır. Avrupalılaşmak ne bir dinden ayrılmaktır, ne de bir milliyet kaybetmektir. Nasıl, ki bugünkü dilimizle, giyim kuşamımızla türklüğümüze bir eksiklik getirmiyorsak avrupalılaşmakla dinimize de bir zarar gelmez. Nasıl, ki uygur, çağatay dilleriyle görüşmek, Buharalıların giyim kuşamına bürünmek türklüğümüze fazla bir meziyet eklemese avrupalılaşmakla da milliyetimizi kaybetmeyiz. Tersine onu daha sağlam temele bağlamış oluruz. Gelişmeye doğru ilerler, uygar dünyada bir yer ediniriz.

"Avrupalılaşmak -tekrar ediyoruz- ilk bakışta zannedildiği gibi milliyetten soyutlanmak, asıl doğasından ayrılmak değildir. Ne boyunbağı takmak, ne frak giymek, ne Beyoğlu çevresinde yaşamak, dans etmek ve ne de her gördüğü şeyi küçümseyici bir bakışla gelecek yapmak avrupalılığa bir örnek olabilir. Bunlar birtakım tören ve erkandan ibarettir, daldır, sonuncusu da büyük bir terbiyesizliktir. Avrupalılığın, avrupalılaşmanın asıl ruhu: Hak ve ödevdir. Hakkı tanımak, ödevini gerçekleştirmektir. İşte size iki unsur, ki bütün toplumsal açılımın temeli, esası...

-94-

"Hak ve ödev ancak bencillikten bağımsız bireysellikle karışıklı toplumsal yardımlaşmaya dayanır. Bunlar da adil, sağlam bir yönetime, serbest bir muhakemeye, bilimsel bir terbiyeye bağlıdır. Eğer vatanımızı seviyorsak her şeyden önce ahlakımızı, nefsimizi ıslaha, tutuculuğumuzu gizlemeye ve yok etmeye, gerçeği büyük bir muhabbetle sevmeğe acele edelim. Hasta ve duygusal düşünceleri boykot edelim."

Sözlerimin ard niyetli olarak yorumlanmayacağını bileydim, özgürlükseverlikle beraber, vatan sevgisi, vicdan ve saire gibi terimlerin de olanca tantanalılıklarıyla beraber kof, anlamsız şeyler olduğunu söylemekte tereddüt etmezdim. Evrenin her tarafından hüküm süren mücadeleleri, hayat ve varoluş kavgalarını gördükten sonra bu gibi terimlerin ciddiyetine inanmak bir tür safdillik olmasa bile herhalde ciddiyete aykırı bir şey olur. Olanca susamışlığımızla özgürlük ve vicdanın serbestliği esaslarını ilan ettiğimiz bir sırada örneğin istibdad taraftarı olan her hangi bir kuram sahibini red ve tahkir ederken gerçek özgürlüğü nasıl kavradığımızı anlamak gerekir. Mutlaka bu yönü tercih etmek kesin zorunluluğunun "istibdad" demek olduğu biliniyorken herkesin özgürlüksever, ya da vatansever olmasını istemek, ve bu zorunluluğa boyun eğmeyenlere bin türlü zulüm ve baskıyı uygun görmek konusuna özgürlükseverlik mi yoksa zorbalık mı demek gerekeceği üzerinde durup düşünmeye muhtaç olsa gerektir.

Bana, istisnasız her konuda -hiç olmazsa düşünsel bir özgürlük sağlamayan yani manevi çıkarımı gerektirmeyen özgürlükseverlik ne kadar anlamsız ise, benim için faydalı olmayan bir vatan uğrunda edilen vatanseverlik de aynı derecede anlamsızdır. Büyük bir yazarın dediği gibi: "Vatan insanın saygı ve çıkar gördüğü yerdir."

Evrenin aynı başlangıç unsurlarının birbirine katılmış olan maddesi, burada hangi değerdeyse Almanya'da, İngiltere'de, Amerika'da, Hindistan'da da aynı değerdedir. İkiyüzlü olmayan doğanın eli hiç bir yere fazla ve mukaddes bir "vatan mayası" ekmediği gibi hiç bir yeri de ezelden hiç kimseye ayırmamıştır. Bununla beraber vatanseverlik mukaddes ve göksel bir özgürlük özelliği değil, tersine malik olduğumuz toprağın bize sağlamakta olduğu çıkarlara bağlılığımızdır.

Eğer böyle olsaydı da vatanseverlik mukaddes ve metafizik seçkin bir mizac ve vatan da sonsuza dek bağlı kalınması gereken mukadder bir diyardan ibaret olsaydı, Eflak'a, Boğdan'a, Bosna'ya, Tesalya'ya, Doğu Rumeli'ye ve Selanik'le beraber tüm Rumeli'ye vatan diye hâlâ şiddetle sevgi göstermemiz gerekirdi.

-97- Bu büyük ülkelerin eski durumlarıyla bugünkü durumları yani vatan diye sayıldıkları zaman ile vatan dışı sayılmaları arasındaki büyük farkı düşünürsek bu farkın yine bir çıkar farkından ibaret olduğu açıkça belli olur. Yararı bize aitken vatan diyoruz, bu yararı kaybeder etmez onları vatan sevgimizin etki alanından hızla dışarı attık!..

Bu bölgenin devlete yararı, her devletin de bireylerden oluşmuş olması itibarıyla, bireylere çıkar demektir. Bununla beraber vatan da, vatanseverlik de her bireyin çıkar derecesiyle ölçülebilen bir duygudan başka bir şey değildir.

Bizde pek doğa dışı, pek hastalıklı bir biçimde ortaya çıkan muhalefet modası bir zamanlar gayet süregelen bir duruma girmişti. Gerçek meşrutiyetle yönetilen ülkelerde muhalefetin ortaya çıkışı ve partilerin çoğalması gereğinden söz edenlere karşı biricik sorum: Acaba bizde gerçek meşrutiyet kurulabildi mi!...

Alacağım yanıt mutlaka olumsuz bir yanıt, özellikle muhalif ağızlardan çıkan yanıtlar olumsuzluğu pekiştirip tekrarlayan birer yanıt olacak ve: - Bizde meşrutiyet mi? Kesinlikle, kesinlikle [hayır] ... diyecektir. O halde partiler hangi esasa dayanıyor? ... Bana karşı verilecek yanıt bir utanç kızanklığından başka bir şey olamaz!...

-98- Bu sözleri muhalif geçinen bir dostuma söylediğim zaman zayıf bir uzatılmış sesle: "Vicdan, fakat vicdan!." dedi!..

Tantanalı bir kelime daha!.. Dostumun ahlaki sağlamlığına ve namusuna son derece emin olduğum için bu son itirazı samimi bir itiraz olmak üzere kabule mecburum. Çok kimseler derler ki: "Vicdan birdir, gerçek çoğalamaz, eğer herkes kendi vic-

dan derinliğinden kopan sesin uyarısına bağıllık gösterse ne çatışma kalır, ne de kötülük!.."

İşte arkadaşım da böyle bir kurama bağıllık gösteriyor:

— Ben vicdananen muhalifim!.. Demek istiyordun..

Acaba vicdan nedir? bunu sırası gelmişken açıklıyorum. Vicdan, manevi ve ilahi bir şey değildir. Herkes kendi bilgisine, kendi maddi ve düşünsel kazanımlarına göre bir çaba gösterir. İşte bu çaba; vicdandır. Bu noktayı uzatmayacağım. Yalnız şurasını söyleyeceğim ki bu gibi temellere dayanan çabalar, temelleriyle dönüşmek ve değişmek zorundadırlar. Bununla beraber herkesin vicdanı ayrı olduğu gibi değişkendir de... Gencin vicdanı başka, yaşlının vicdanı başka, zengin vicdanı başka, yoksulun vicdanı yine başkadır!..

Demek oluyor ki vicdan da hata eder, vicdan da insanı aldatır. Hiç kimse yoktur ki kendi vicdani kararını beğenmesin ve düşüncesinden emin olmasın!. Bir filozof ile ümmiyi, bir roçilde beraber bir dilenciyi aynı derecede güvende tutup doyuran bir vicdan nasıl güven verebilir?.. -99-

Eğer bu geçerli olsaydı; yani vicdan manevi bir özellik olup da her zaman insanları uyabilirseydi; artık ne bilimler ne fünuna, ne de felsefe ve ahlak kitaplarına gerek duyulurdu!..

İşte vicdanın da böyle tantanalı, fakat boş bir terim olduğu anlaşıldıktan sonra "vicdananen muhalefet" denilen şeyin de ne dereceye kadar önemi olabileceği artık kendi kendine görünür!..

Bu makaleyi yazarken bir çok okuyucularımın, tutuculuktan gelen ve hergün her tarafta tesadüf olunan bazı yanlış düşünceleri hatırlayacaklarını sanıyorum. Oysa ben bu tür dünün boş inançlarından değil, bugünün yanlış düşüncelerinden, hatta batının tamamen kurtulamadığı bazı uygunsuz boş inançlardan söz edeceğim.

Henüz pek çok zaman olmadı. Taşradan yeni gelmiş bir arkadaşımınla evlilikten söz ediyorduk. Zavallı arkadaşım vilayet halkına özgü mazlum bir ciddiyet edasıyla:

- Çok şükür, işim bulundu, artık evlenip oturmaktan, rahat etmekten başka bir düşüncem kalmadı.

101- Dedi. Ben bu söz üzerine epeyce düşündüm. İşin yolunda olması ve evlenerek rahat etmek önermelerinin gerçek anlamlarına nüfuz etmek için hayli uğraşım. Bulduğum sonuçlar pek acı, fakat gayet gerçekti. Arkadaşıma izah ettiğim bu sonuçları aynen buraya kayd ediyorum:

İç ve dış siyaseti çok çeşitli sebepler dolayısıyla açıklık kazanamayan ve her gün yeni bir yaşam biçiminin; yeni bir yönetim biçiminin karışıklığının kucağında yuvarlanan memleketlerde hiç anlamı olmayan bir bireşim aratmak gerekirse en önce akla bu gelecektir: İşin yolunda olması ...

Ben; ülkemizin bir kaç yüzyıldan beri geçirdiği siyasi ve idari hayatı inceledim. Hiç bir zaman anılmaya değer bir açıklık, bir sükunet, bir alçakgönüllülük ve temelleşme eseri görmedim. Böylece toplumsal ve ekonomik yaşam [biçimi] aramak zahmetini gereksiz ve sonuçsuz buldum.

Türk milletinin en önemli özelliklerinden biri göçebeliktir. Göçebe halinde şu memleketlere gelen, göçebe olarak yerleşen ilk babalarımızı, yine göçebe halinde ülkeler feth eden ikinci, üçüncü babalarımız ve onları da yavaş yavaş feth edilmiş bölgelerimizi bırakarak çekilmeğe başlayan dördüncü vd. babaları-

mız izlemiştir. Bizim bugünkü hayatımız incelenecek olursa hâlâ bu uğursuz irsiyet altında ezilmekte olduğumuz görülür. İstanbul'da yaşayan halkın yüzde doksanbeşi, hatta doksansekizi bir haneye bile malik değildir, hane bir düştür, göçbedir. -102- Taşrada yaşayan memurlarla beraber ekinciler de böyledir. Yüzde seksenin ne tarlası, ne bir kulübesi vardır. Bunlar hep rencber, ortakçı ve göçbedir. Sözün kısası bütün türkler bugünkü varoluşlarında yarını kestiremeyen ve daha türkçesiyle yarın ne olacaklarını bilmeyen insanlardır. İstanbul'un kaplama uygarlığı altında hâlâ mükemmel bir göçebe hayatı yaşayan bu millet için biricik yasa "yeni gün, yeni rızk" yasası biricik bilgi "günübirlik liderlik" biricik hak "günlük kuvvet" biricik meziyet "gurur" fakat biricik vasıf "aciz"dir. Böyle bir milletin genel konumu "yoksulluk ve zaruret" sözüyle ifade edilir, ve toplumsal konumu maalesef "serserilik" diye nitelenir.

Böyle bir millette işin yolunda gitmesinin ne demek olduğunu bir türlü anlayamam. Ülkemizde servet sahipleri yoktur ve olamaz, rezilce bir [yaşam]la üç-beşbin lira biriktirebilmiş olanları, birtakım meşru olmayan araçlarla beş-on hane, apartmana malik olanları saymıyorum; genel olarak söylüyorum. Özellikle türklerden söz ediyorum. Bizim içimizde hiç kimsenin zengin olamaz ve olamayacaktır. Çünkü zengin olmak için gereken araçlara malik değiliz.

Ülkemizde özellikle türk unsuru arasındaki geçinme yollarını incelenirse büyük ölçekte memuriyet düşkünlüğünden ve bir de ufak tefek esnafıktan başka bir şey raslanamaz. -103-

Memuriyet esasen büyük bir kâr sağlamadıktan başka yurkanda açıkladığım siyasi nedenlerden dolayı yıllarca devam eden memuriyetlere raslamak da güç olur. Ve sonunda on-onbeş ay sonra kendisinin işine son verileceğinden emin olan bir memur bulunduğu yerde hiç bir bayındır yapıt oluşturamaz, hatta o yere alışamaz, misafir gibi oturur, ruhundaki izlenimler de buna eklenince tam bir göçebe hayatı yaşar.

Esnaflıkta da aynı durum geçerlidir. Ülkede ciddi ve sürekli bir tutarlılık gösteren bir yönetim ve sınırlarda temelli devamlı bir durum belirmedikçe, hiç bir tüccar parasını diğer sermayeye dönüştüremez, tersine mallar paraya dönüştürülür, hatta ev eşyası bile, taşınmaz mallar bile bu durumdan kendini kurtaramaz.

-104- Bu yolunda gitmeyen ekonomik akış içinde yuvarlanan ülkelerde ise özel gelirler gibi genel gelirler de düşüşe mahkumdur. Bütçe açığı kapanmak değil, tersine daha çok açılmak felaketine maruz kalır. Ülkede ekonomik bunalım başlar, her tarafta, herkeste parasızlık kendini gösterir. Her yeni borç, ulusal bağımsızlıkla beraber siyasi bağımsızlığa da yeni bir noksan getirir. Ülke yavaş yavaş, duyumsanamaz bir biçimde yabancı boyundurukları altına girer.

Gerçi borçla kendini kurtaran bir çok kavimler vardır. Fakat borç bir felâketin, beklenmeyen bir toplumsal durumun, bir muharebenin tedavisi ise, ya da uygarlığın yeniden kurulması için yapılmışsa ... Eğer böyle değil de uğursuz bir milli özelliğin, tedavisiz bir toplumsal hastalığın zorunlu sonucuysa heyhat!..

İşte böylesi ülkelerde, böylesi kavimlerde birey hiç bir zaman yarınki hayatından emin olamaz. Parasızlık her felaketi doğurabilir. Açlardan oluşmuş bir ulusta huzurun istikrarı yoktur, sükunet daima yoktur, asayiş ve güvenlik olanca güvencelelere rağmen düşür. Bunların örnekleri hergün gözümüzün önünde cereyan ediyor.

Meşrutiyetin ilanından beri ortaya çıkan iç kanışıklıkların particilerin ve sairenin sebebi açlıktan başka nedir? Şehid mahsum Mahmud Şevket Paşa'yı katil eden alçak ellerin saiki olarak ben ancak boş mideleri görüyorum...

İşte bu koşullarda "işin yolunda gitmesi" beni çok düşündürdü. Ve bana öyle geldi ki işim yolundadır diyen dostum "ben artık felakete alıştım, nasıl olsa yaşıyorum" demek istiyor-

du. Lakin bu hal insana zavallı bir kadınla beraber, bir şeyden habersiz ve masum bir kaç çocuğu da felakete uğratmak hakkını verebilir mi?.. -105-

Arkadaşım bu sonucu işittikten sonra işveyle itiraz etti:

— O halde hiç kimse evlenemez. Cevap verdi.

— Ve etmemelidir. Bu koşullar altında evlilik bir felakettir ve bir çok kişiyi de aynı felakete katmaktır. Özellikle bizde diğer birtakım sebepler daha vardır ki onlar da evliliğe cehennem bir biçim verirler..

Bizde aile yoktur, aile hayatı oluşamaz. Erkeklerle kadınlar arasındaki tesettür adı altındaki ayrılık bir çin seddi dehşet ve kuvvetiyle dururken ne uygarlık, ne ilerleme, ne ahlak, ne de bahtiyarlık bütün erkekler ve bütün kadınlar için birer anlamsız terimden ibaret kalacaktır.

Tesettür denilen şey cidden müthiş bir ilerleme engelidir. Bunu açıklarsam hayretler içinde kalacaksınız. Başımıza gelen bütün felaketler ailesizlikten tesettürden ileri gelmiştir. Bir memlekette aile, aile hayatı, aile sevgisi olmazsa o memlekette evlilik bir cehennemdir, bahtiyarlığın öldürülüşüdür, evlilik hanesi kocanın daima kaçmak için bahane aradığı bir tuzak, kadını çürüten bir hapisane, çocukların her türlü yeteneğini mahveden bir mezbahadır. -106-

Bir erkek ne kadar erdemli olursa olsun ve erdemi nasıl anlarsa anlasın mümkün değil yalnız eşi olan kadından ve çocuklarından oluşmuş bir aile içinde oturamaz. Her şey çıkar üzerine kuruludur. Çocuk yetiştirmekte de bir gelecek çıkarı ve hiç olmazsa o anın bir zevki vardır. Oysa kadın ve erkek sayısız bir çok dostlarla dolup boşalmayan evlerde bu çocuk zevki de yeknesak bir hale gelir, usanç verir. Yavaş yavaş kadınla beraber çocuklar da ihmal edilir. Koca için eve gelmek bir fedakarlıktır, müthiş bir ızdırap olur. Bir kere hayat, bu dağınıklık başladıktan sonra, erkek aşiretin, kadın serseri bir sokakçılığın unutucu kucağına atılırlar. Artık o aile ölmüştür. Birisi meyhane köşele-

rinde parasıyla beraber erkeklik kişiliğini, diğeri komşu ve mahalle dedikoduları arasında iffetiyle beraber kadınsı incelik ve güzelliğini harcar, tüketirler. Sonra bu dağınık ilkel toplumsallıktan, ahlaki düşük, kişiliği silik, ne olacağı belirli olmayan zavallı çocuklar ortaya çıkar, temeli bozuk bir toplumsal hayattan, amacı bozuk bir genel toplumsal konum ortaya çıkar.

-107- Özellikle başta anlattığım iktisadi durumlar da göz önüne alınırsa yetişecek çocukların ilk öğrenimleri, ve bu öğrenimler yüzünden ortaya çıkacak ruhsal durumları ayrıca dikkate değerdir.

Yoksul ve hergün başka bir yaşantı izleyen babanın çocuğu önce hayatta en önemli bir temel olan *düzen* düşüncesinden yoksundur. Yoksulluğun insana verdiği acz, ve tereddüd özellikleriyle nitelenmiştir. Bunların her halinde zavallılık, her durumunda doğallık ve doğruluktan çok güce eğilim görülür. Şimdi bu çocukları okula gönderin. Oralarda gündüz okutacağı derslerden çok akşam ve yarın yiyeceği ekmeği düşünen ve bunun mümkün merteye geç elden kaçması düşüncesiyle zaten bir türlü idrak edemediği gerçeklerden çok zamanın siyasi akımına boyun eğen bir öğretmenin öğretim programında neler öğrenecekler, nasıl bir terbiye alacaklar?..

Anlıyor musun azizim?.. Ülkemizde evlilik bir felakettir, felaket içinde de felakettir, hatta felaket dışında da felakettir... Size tereddütsüz bütün evlenmiş kimseleri örnek olarak getirebilirim!.. Bundan kesinlikle sakınınız!..

Bundan altı ay kadar önce düşünür dostlarımdan Memduh Süleyman bey bir mektubunda Max Nordau'dan esinlenmiş olan düşüncelerini şöyle dile getiriyordu:

"Çağın kuşaklara, kuşağın çağlara, milliyetin milliyetlere etkisi insan toplumunu bir zihin bozukluğuna itmiştir, ki insanlık omuzlarına yüklediği uygarlığı çıkmazlarıyla, elemeleriyle dolduruyor: Bakışlarımızı -biraz inceleyerek- dünyanın herhangi bir tarafına yöneltsek büyük bir hoşnutsuzluk görürüz. Herkes yeni bir ülkünün, yeni bir amacın tasarımıdaki mutluluğuy-la meşgul... Fakat yine boş, yine sönük... Mutluluk yok... Ümid; aşık olunanın aldatıcı hayali...

"Aletler ve uygarlığın gereksinimlerini azaltmaya hizmet eden günümüzün keşifleri insanlığın ruhsal ve düşünsel acılarını sakınleştirmiyor, tersine azdıyor. Hergün madde alanında görünüşe çıkan duygusal cinnetlerin miktarı artıyor, çoğalıyor. Siyasi kavgalar, toplumsal gelişmeler, iktisadi kuruluşlar, yeni doğmuş düşünceler, vicdani inançlar insan ruhunu kavuruyor, yakıyor, gül gibi savuruyor. Zannedilir ki, ateşten bir risale bütün yeryüzünü istila etmiş, akıp gidiyor... İşte 'çağın sonu' terimi günümüzün çeşitli görüntülerinin, özellikle bunlardan görünüşe çıkan temel düşüncelerin ortak niteliğini oluşturur.

Görece bir değerden başka içeriği bulunmayan çağa, zamana insani ve hayvani bir biçim vermek pek gariptir. Zaman insanların doğurduğu bir düşüncedir, ki ne doğar, ne büyür, ne de bir sonu vardır; daima eşit adımlarla ilerler. Fakat [zaten] ruhsal durumlarını dış dünyaya kadar genişletmek insan zekasının adetidir. İşte bu adet, bu eğilim sebebiyledir, ki insanlık çok eski oluşumundan bu zamana kadar bir çok boş vicdani inançlar ve düşünsel kurumlar oluşturmuş, kendisini -bilime

-110-

yükselinceye kadar bir çok muammalar içinde boğmuştur. İlk insanlar yalnız kendi kişiliklerini kendi varoluşlarını idrak ediyorlar. Ve buna dayanarak kendilerinde dış dünyayı da temsile çalışıyorlardı. Bugün vahdet-i vücud [varlığın birliği] üzerinde duran din bu eğilimin bir sonucu; büyü, fal, son zamanlarda şarlatanlar tarafından bilimsel bir vadiye gösterilmeğe çalışılan spiritizm, tanrı düşüncesi, evrenin yaratılışı hakkındaki yadsınmış ve yaralanmış varsayım, sözün kısası doğal olmayan bütün felsefenin meseleleri anlamakta akli kısa olan geçmişin mirasıdır. Bilimle faydalı bir biçim kazanan zaman da atalarımızın bir kalıntısı, bir yadigarıdır.

-111-

"Ne zamana, çağa verilen bu hayvani biçim ile insanlık daima kendi ruhunu, kendi düşünsel konumunu arz eder, gösterir. İlk önce Fransa'dan coşup gelen 'çağın sonu' terimi ahmakçasına harcanmış bir kelime olsa da kendisine tanımlamak üzere ayrılan ruh hali gerçekte, toplumu yöneten grupta vardır.⁽¹⁾ İnsan toplumu bugünkü kararsız yerine, müthiş çukura şimdiye kadar hiç düşmemiştir. 'Çağın sonu' hem bir itiraf, hem de bir şikayettir: İnsan, gelecekte ümitsiz, kötümser, bir sinir bunalımı arasında yuvarlanıyor. Düşünceler, perişan, yorgun... O (çağın sonu), dolgun ezeli doğanın ortasında, yavaş yavaş öldüğünü hisseden müzmin bir hastanın zayıf kederi; gizli bir ormanlığın sinesine sığınan bir çift genç aşığı gören zengin, zevk ve eğlenceye düşkün yaşlının ... hırsıdır. 'İbsen'in Cadılar piyesindeki avanağın büyük bir manevi acının etkisiyle güneş! güneş! diye feryadı: İşte, çağdaşlarımızda ortaya çıkan 'çağın sonu'nun gerçek anlamı'.⁽²⁾

Görülüyor, ki çağın sonu; 'özgürlük ülküsü, ilerleme' gibi çevreye, kişiye göre kabul gören ve hiç bir zaman açık bir anlam ifade etmeyen, yarı bilinçli olan her şeyi açıklamaya yetenekli ve temel olan bir kapalılıkla kuşatılmıştır. Bunun ruhuna

(1) Terreddi - Birinci cilt, sayfa 5. - Max Nordau.

(2) Max Nordau

nüfuz edebilmek için perdeyi açalım, örnekler toplayalım:

İki okul arkadaşı, fakat birbirine gönül vermiş, teneffüşhanelerin kuytu bir kenarında, bakışlardan uzak görüşüyorlar:

— Beni çok seviyor musun?

— Bütün varlığımla ...

— O halde niçin mutlu olamıyoruz?

— Çünkü aşkımız okul duvarlarının arasında sınırlanmış ve sıkışmış kalıyor.

— Budala!.. Mutlu olabilmek için mademki bu duvarları aşmak gerekir ne duruyoruz?

— Ne yapayım?

— Baban zengin; kasasından çal! - Kaçalım.. Avrupa'ya gidelim. -112-

Bunların aşkı 'çağın sonu'na bir örnek olduğu gibi aşığa hırsızlığı öneren aşık da 'çağın sonu'nun bir ruhu, belirgin özelliği...

— Azizim son eserimi okudun mu?

— Okudum ...

— Nasıl buldun?

— Çok güzel! ...

— Bütün ruhumla yazdım ...

— Bu öykü, bir romandan çok duyguların taşkınlığıyla yazılmış bir eser ..

— Topluma darbeler indiren, artık budalalıklara, alışkanlıklara küfürler savuran bir *chef d'oeuvre* [başyapıt]'dür. Bununla bütün kinlerimi, elemelerimi insan toplumunun üzerine kus-tüm ...

- 'Çağın sonu' ...

"Meşrutiyetin ilanı ... Evlad babasını açıkça yadıyor. Çünkü bir gün önce mabeyne [Saray'da vekillerin ve diğer kişilerin müracaat edecekleri ve padişah yakınlarının bulunduğu daire] bağlı babasıyla övünen bu çocuk bir gün sonra, o onurun yok olmasıyla, babasında, bir övünç sebebi oluşturacak bir meziyet

göremiyor. Birine bağlanmak geçerli değil!.. Kurtulmak gerek!

...

-113- Paşa damadı ... bakışlarını milletin yazgısına hakim olan Yıldız [Sarayı]'nın şaşaasına dikmiş terfi yollarını bekliyor. Kayınpederi gafletle ağzından bir kelime kaçırıyor, damat jurnal ediyor, zamanın asaletine doğru onu ilerletecek adımı atıyor. Fakat bir gün büyük bir patırdı, büyük bir gürültü ... Damat her şeyden istifa ediyor, asaletten vazgeçiyor, istibdad kalesinin bir direği olan Paşa'nın kızını boşuyor, kendisinin 'demokrat' olduğunu ilana çalışıyor.

"Anasına babasına küsmüş ve bir öç düşüncesiyle Avrupa'ya kaçmış kimseler, meşrutiyetin ilanıyla İstanbul'a doluyorlar. Vapurdan çıkar çıkmaz bunlardan biri Galata Rıhtımı'nda 'vatan, vatan...' feryadıyla söz sanatının incelikleriyle bir söylev çekiyor. Avrupa'daki siyasi mücadelelerinden uzun uzadıya anlatıyor.

-114- Bakan bir memuru -partilerin ihtiraslarına yenilmiş olarak- ahlaksızlıkla suçlayıp işine son veriyor. Memur günlük gazetelerden birisine bağlanarak bakanın aleyhine makaleler yazıyor, mevkisini sarsıyor. Bakan pürtelaş, yaptığına pişman ... Memuru çağırıyor kendisinden ne istediğini soruyor. 'Mevkimi, namusumu geri almak' yanıtını alıyor. Mevkisini koruyabilmek için memurun susması gerek!.. Bakan kendi gururunu ayaklar altına alıyor, geri veriyor, memurla sözleşmeye girişiyor. Memur susacak, bakan da önceki mevkisinden daha büyük bir mevkiye kendisini atayacak ... Memur namusunu satıyor. Evlad, damat, sahte vatansever, bakan bakanla sözleşen memur 'çağın sonu'nun birer olgun örneği... Bu örnek daha pek çok gösterilebilir. Vicdani kanıyla değil bir çıkar düşüncesiyle siyasi partilere katılanlar, önemli bir yer yakalamak için muhalefette bulunanlar, siyasi partilerin üyelerinin gizli emelleri, herhangi bir partiyi oluşturan bireylerin mevki elde etmek konusundaki çaba ve gayreti, hükümet üyelerinin düşünceden çok avamın

duygusuna dayanarak faaliyette bulunması, bütün yaşamsal eylemlerini cizvitlerin 'amaç aracı meşru kılar' kuralına uygulamak için harcayan kimseler 'çağın sonu'nun tam birer örneğidir.

İlk bakışta bunlar arasındaki ilişkiler ve benzerlikler anlaşılabilir. Lakin biraz düşünülecek olursa bunlarda ortak bir amaç varlığı görülür; ki o da:

"Kuramlar vadisinde şimdi varlığını sürdüren ağızdan ağıza geçen yöntem ve ilkelerden pratik alanında kendini kurtarmak çaresidir."

Zannedilmemelidir, ki 'çağın sonu' ve [ona] örnek olanlar çoğunluğu oluştururlar. Tersine bunlar azınlıktır, fakat öyle bir azınlık; ki insani toplumun görünen her aşamasında baş gösterir. En çok 'çağın sonu' terimini onaylayanlar, zenginler ve seçkinler tabakasının bireyleriyle tutuculardır. Bunlar korkakları, zayıfları, kendi muhakemeleriyle harekete, eyleme, düşünmeğe muktedir olmayanları, budalaları yönetirler: Bunlar üzerinde büyük bir etki yaparlar. İşte yine bunlardır, ki şimdi insanlığı hasta duygularla zehirlerler, her tarafa elem ve kötümserlik saçarlar...

"Toplumun bu yöneticiler sınıfı her konuda bir gariplik gösterir: Zevkleri, giyim tarzları, ikametgahları sanat yapıtları karşısındaki duyguları hep başkadır. Bakışlar ilk defa, bunların genel heyetini kuşatamaz; düşünce bir şey anlayamaz. Dona kalmış bir biçimde karşılarında kalır. Bunların hepsi gerçek duygularını gizlemek, olmadıkları bir şeyi göstermek ister. Her ne biçimde olursa olsun sinir duyarlılığını tahrik etmek ve bu tahrik aracılığıyla kamuoyunun dikkatini üzerlerine yöneltmek bunların etken amacıdır, sabit fikirleridir. Mütalaa ettikleri sanat yapıtları üzeri çeşitli güzel kokularla örtülmüş bir gübreliktir. Edebi kitaplar her şeyden çok, bunlar için, kapalı olmalı, sürükleyici bir duygu uyandırmalı, sınırlar ve zihin üzerinde bir an heyecan ortaya çıkarmalı.

"İşte çağın edebi sanatı bu yöneticiler sınıfının gereksinimi-

ne hızla yönelen toplumsal felaketlerden birisidir."

Dostumun pek güzel açıkladığı bu mesele ve göstermiş olduğu yaşam aşamalarının ciddiyet ve gerçekliğine aynen kani olmakla beraber bu durumları yaratan sebepleri "Çağın Sonu" başlığı altında toplamayı pek de uygun saymayacağım.

Çeşitli makalelerimde ve ahlaktan söz eden bazı kitaplarımda çeşitli defalar söylemiş olduğumdan ben toplumsal durumlarımızdaki etkenleri pek hatalı ve gerçeklikten uzak saymaktayım.

Gerek siyasi bilgiler ve toplum bilimi vadisindeki görüntülere ciddi ve inceleyici bir göz atacak olursak öncelikle iki belirgin uç göreceğiz ki topluluk hayatının bütün aşamaları bu iki uç arasında varolup gerçekliğini sürdürür. Bu uçlardan birinde birey, diğerinde toplum bulunur. Bunlar birdiğerinin zıddıdır. Bireyden uzaklaştıkça topluma, toplumdan uzaklaştıkça bireye yaklaşmış oluruz, yani bireye seçkin bir özellik vermeğe çalıştıkça toplum ve onun ayırıcı özelliği kaybolur, gücü azalır. Tersine topluma bir güç ve azamet vermek istedikçe birey düşer, sönür, silinir...

-117- Birey felsefesinin aşın taraftarlarınca toplum hayatı doğal olmayan, gereksiz, ve zararlı olduğu gibi; toplumsal felsefenin yine aşın taraftarlarınca da birey; kendi başına bir hiçten başka bir şey değildir.

İşte bu iki zıd nokta arasında sallanan yaşamın aşamaları kendine özgü dengeyi sağlamayınca ortaya çıkan durumlar dostumun betimlediği gibi bir takım çılgınlıklardan, ahlaksızlıklardan cinnetlerden ibaret oluyor...

Ben bunlara çağın sonu değil, sağlam bir felsefi zemine dayanamayan toplumsallığın dengesizlikten doğan sarsıntıları diyorum.

Burada son olmak üzere bir şeyden daha söz etmek isterim. Bazı kimseler ve çoğunlukla büyük yazarlar "sosyalizm" ile "anarşizm"i birbirine pek yakın sayarlar. Hatta sosyalizm biraz

şiddetlice olursa örneğin "komünizm" düşünceleriyle kanşırsa hemen anarşistliğe dönüşür düşüncesini beslerler.

Bu kadar yüzeysel mütalaalara başka hiç bir meselede tesadüf etmedim.

Bence sosyalizm; birey ve bireyin meziyetleri aleyhine toplum hayatını güçlü kılmaya çalışan bir toplumsal öğretiler. Devletler kendi kuruluşlarını akla uygun kuramlara dayandırmak gereğini hissettikleri gün mutlaka sosyalizmin ek yardımına sığınacaklardır. Yani kanımca dünyada akla uygun bir hükümet kurmak gerekirse ve herhangi bir sebepten dolayı bunu onaylarsak şuna da kani olmalıyız ki o hükümet kesinlikle sosyalist hükümet olacaktır. "İnsanları kardeş etmek ve onlar arasında eşitlik sağlamak" düsturunu en geniş yetkiyle bağırabilecek ağızlar ancak sosyalistlere özgü ağızlardır.

-118-

"Anarşizm"e gelince, bu büsbütün ayrı bir içeriğe sahiptir. Anarşizm demek ancak bireyi yaşatmak ve bireye, bireyin özgün meziyetlerine karşı olan bütün güçleri mahvetmek demektir.

"Anarşizm" demek; bireyin üzerinde doğa yasalarından başka bir yasa bırakmamak, muazzam hayat kavgası düsturunu bütün çıplaklığıyla ortaya çıkarmak demektir.

Görülüyor ki sosyalizm ve anarşizm akımları birbirinin kardeşi değil, belki düşmanıdır. Bunları bir değil, ayrı anlamalı, birbirinin zıddı bellemelidir.

Burada önemli ve müthiş mesele kendini gösteriyor:

- Acaba nereye doğru gidiyoruz?.. Hayat yolumuz üzerinde sosyalizm mi, yoksa anarşizm mi var?..

Bu meseleyi şimdiye kadar pek çok bilginler incelemişler, ve her biri kendine göre çeşitli ve bir çok mütalaalarla sonuçlar çıkarmaya çalışmıştır.

-119-

Bu mütalaaları ayrı ayrı incelemek yararsız değildir. Şu kadar ki sonuç itibarıyla ben hiç birisiyle aynı düşüncede değilim. Yirmi yirmibeş yıl zarfında dünyayı tanınamayacak derecede de-

ğıştiren bilimler ve fünün [sanatlar / teknikler] her türlü hayatlarla beraber toplumsal biçimi ve ahlak diye öğrendiğimiz şeyleri de değiştirmek yetisindedir. Bu değişimin başlangıcı gelip çatmıştır. Fakat insanlar ve insanlık; alışkanlığın etkisi altında eski doğalarını kolay kolay bırakamıyor. Şimdiki insanlık; fenni gerekler ve günümüzdeki toplumsal değişimler ile eski alışkanlıkların mücadelesinden doğan sancıyı çekiyor. Ne çare eski ile yeninin arasında doğmuşuz, eskiyi bırakamamakla beraber yeninin yararını duyumsuyoruz. Aklımızla eskiyi savunurken vücudumuzla yeniye bağlanıyoruz. Ve sonunda muhakemelerimiz eylemlerimizi eleştiriyor. Ve artık çırpınıyoruz. "Çağın sonu" diye feryad ediyoruz. Oysa meydana "çağın sonu" yok. Belki "çağın başlangıcı" var..

-120- Ben bu yeni çağın içinde "anarşizm"i görüyorum. Kanımca kölelikten, ücretli köleliğe ve ücretli kölelikten sosyalistliğe geçen insanlık en sonunda anarşizme ulaşacak ve orada bireyselliğin hütün bağımsızlığını, bütün azametini duyumsayacaktır.

Fakat bu anarşizm; şimdilik başlangıç durumunda bulunan yontemsiz ve düzensiz bir anarşizm değil, doğaya ve doğallığa uygun fenni [bilimsel] ve gerçek bir anarşizm olacaktır.

Şimdiki anarşistlik kendi yerini açmak için engelleri yıkmakla meşguldür. Geleceğin anarşistliği kendi gerçek yerini bulunca artık yıkmakla değil, tersine yapmakla uğraşacaktır.

Bu meseleyi *Yıkılan Esaslar* adlı ikinci kitabımızda daha çok açıklayacağız.

— Son —